

Indholdsfortegnelse

Helge Holgersen og Svein Tjelta: Redaksjonelt	2
Jan-Martin Berge, Martin Lindgren og Espen Wasshaug: Kontroll- mestringsteori: Pasientens ubevisste plan; et teoretisk og klinisk meningsfullt begrep? En drøfting av kontroll-mestringsteoriens idé om pasientens ubevisste agenda i psykoterapi.	5
Francisco Alberdi: Storgruppens væsen og dynamik i en uddannelses- mæssig sammenheng	26
Jan Nielsen Gruppeterapi med unge voksne - opbrud og sammen- hengskraft.	60
Hanna Sitter Randén: På fantasins vingar i verklighetens landskap. Patientfokuserad handledning med personalgrupper inom psykiatin . . .	78
Bogannmeldelse	
Nils Lid: <i>Spædbarnspsykologi. Psyke og logos. Nr. 2, 2008. Årgang 29.</i> . . .	94
Per Anders Øien: <i>Myrna M. Weissman, John C. Markowitz & Gerald L. Klerman: Interpersonel psykoterapi – praksisveiledning.</i>	97
Torben Bæk Klein: <i>Anette Holmgren: Terapifortællinger. Narrativ terapi i praksis</i>	98

***

Table of contents

Helge Holgersen and Svein Tjelta: Editorial	2
Jan-Martin Berge, Martin Lindgren og Espen Wasshaug: The Patient's Unconscious Plan - a theoretically and clinically meaningful concept?	5
Francisco Alberdi: The Nature and Dynamics of the Large Group in an Educational Setting	26
Jan Nielsen: Group-analysis with young adults	60
Hanna Sitter Randén: On the Wings of Fantasy in a Landscape of Reality	78
3 Bookreviews	94

Redaksjonelt

Så er vi i gang med et nytt år for Matrix. I fjor var det 25års jubileum. I år blir det skjebne år for tidsskriftet! Vi er nemlig i den situasjon som mange papir-medier, at opplaget har hatt nedgang siden begynnelsen av 2000-tallet – totalt sett. Forlaget har derfor meddelt at denne tendensen må snues eller så må vi gå inn. I så fall blir 2010 vårt siste år. Vi ser derfor ingen annen mulighet enn å appellere til våre lesere og be dere mobilisere for å motvirke nedgangen. Vi håper derfor at riktig mange vil engasjere seg og hjelpe oss med å øke opplagstallet. Vi tilbyr i samråd med forlaget et opplegg der den som verver en abonnent fritt får velge seg en gratis bok fra forlagets sortiment. Verwer man to, får man velge to bøker gratis osv. I tillegg har forlaget produsert en flyer til distribusjon som kan fås ved henvendelse til dpf.dk. Forlaget tilbyr her sjenerøst en nyutkommen bok i barneterapi til nesten kr. 500,- til nye abonnenter. Dette innebærer at de som verver en abonnent får en bok, og de som lar seg verve får en bok! Man skal kun sende en email til hovedredaktør Svein Tjelta: svein.tjelta@bkkfiber.no eller redaktør i Dansk Psykologisk Forlag Mette Popp-Madsen: mpm@dpf.dk eller redaksjonssekretær Ulla Grambo Larsen: ugl@dpf.dk, med egne opplysninger (navn, telefon og postadresse) samt den nye abonnents opplysninger (navn, telefon/ mail og postadresse) Vi håper dette gir oss flere abonnenter slik at vi unngår å miste Matrix som er et viktig, uavhengig og åpent talerør innenfor psykoterapifeltet i Norden.

Vi har i dette nummer av Matrix gleden av å presentere fire artikler fra norske, danske og svenske forfattere og fagmiljøer. I tillegg presenterer vi tre bokanmeldelser.

Jan M.Berge, Martin Lindgren og Espen Wasshaug stiller spørsmålet om hvordan tanken om at pasienter, som kommer i terapi med en ubevisst plan for å få avkrefte sine patogene antakelser, kan hjelpe klinikerer til å forholde seg terapeutisk til det beste for pasienten. Ideen om en ubevisst plan er utledet av forskning utført av San Francisco Psychotherapy Research Group og baserer seg på en antakelse om at alle pasienter er grunnleggende motivert for bedring. Berge et al gir en fremstilling av hvordan pasienter søker å få avkrefte sine patogene antakelser gjennom å teste ut terapeuten. Den terapeutiske utfordring er å bestå testene, gjøre det trygt for pasienten og hjelpe pasienten

med å nå sine utviklingsmessige mål, og dermed iverksette sin ubevisste plan. Berge et. al viser hvordan pasientens ubevisste plan kan utledes diagnostisk ved hjelp av en kasusspesifikk formulering, kalt planformuleringsmetoden. Planbegrepet utgjør ifølge forfatterne et svært tydelig skille, og løsrivelse, fra Freuds klassiske analysemetode, ved å implisere vekstmotiv og ubevisst planlegging. Hypotesen om at pasienten jobber ut fra en ubevisst plan i terapi er kontroversiell innen psykodynamisk teori samtidig som dens formuleringer er empirisk etterprøvbare.

Francisco Alberdi har i sin artikkel benyttet referater fra sin egen storgruppe erfaring i en utdannelsessammenheng, til å forsøke å forstå noe av hva som foregår, ut fra en fenomenologisk beskrivelse av hva som skjer. Han sammenholder dette med andre forfattere sine beskrivelser av storgruppeprosesser og peker på at han ser et problem i forskning, fremstilling og i forståelsen av storgrupper. Det går på at det er en viss mangel på konsistente systematiske og metodiske overveielser når storgruppeprosesser fremstilles. Han stiller til sist spørsmål om mål og mening med storgruppen, og hevder at en klargjøring av dette, koblet opp til hvilken metodisk fremstillingsmåte som benyttes, vil kunne gjøre storgruppefenomenene bedre tilgjengelige både på gruppe- individ- og institusjonsnivå.

Jan Nielsen skriver om gruppeanalyse og den unge voksne. Dette er en artikkel som tar for seg gruppeanalyse og forløpsfremstilling i journal. Hensikten er å vise de muligheter for systematisering, formidling og forskning som ligger i beskrivelser av et gruppeterapeutisk forløp i en unge-voksne gruppe basert på journalmateriale. Forfatteren vil på denne måte også vise betydningen av å redusere avstanden mellom forskning og klinisk praksis, som han mener ofte dikotomiseres til skade for begge disipliner. Han ser i artikkelen også på gruppeprosessen i lys av rammebetingelsene som fremheves som helt sentrale for kvaliteten av gruppeterapeutisk arbeid.

Hanna Sitter Randén skriver om veiledningsgruppen som en projeksjons-skjerm som kan fange opp avspaltede deler av den presenterte pasients psyke, slik at behandlingspersonalet bedre kan forstå og avhjelpe pasientens lidelse. Konflikter og uenighet i veiledningsgruppen kan med utgangspunkt i en slik tenkning forstås som uttrykk for konflikter i pasienten. Om gruppen lykkes i å skape en fortrolig, åpen og undersøkende atmosfære, blir deltakernes utbytte dobbelt: de lærer å kjenne sine pasienter bedre samtidig som de vil kunne skape mening og oppleve glede ved sitt arbeide. Den gode veiledningsgruppe befinner seg i et undrende lekeområde, et potensielt rom, mellom fantasi og realitet, hvor ny forståelse av både pasienten og gruppedeltakerne kan utfolde

seg. Sitter Randén fremhever sin tanke og arbeidsmåte som spesielt formålstjenlig til å håndtere personalets møte med pasienter som utagerer, eller projiserer psykotiske og/eller destruktive elementer.

Nils Lid anmelder *Psyke og Logos* sitt temanummer om spedbarnspsykologi. Lid viser til at spedbarnet som objekt for empirisk forskning de siste 40 år, er skrevet inn i en ny diskurs. Han fremhever at det er behov for samlende teorier, noe psykoanalysen tilbyr, for å forstå spedbarnets indre liv og fremhever på denne bakgrunn bidragene fra Koppé og fra Zeuthen et.al.

Torben Bæk Klein anmelder boken: *Terapifortællinger. Narrativ terapi i praksis* av Anette Holmgren. Klein vurderer at forfatteren anvender teori og metode i forhold til klient- materialet på en levende måte. Videre at boken i særdeleshet er å anbefale for mindre erfarne psykoterapeuter med interesse for narrativ terapi og at boken er skrevet med så stor glød, åpenhet og engasjement at den bestemt er inspirerende og leseverdige.

Per Anders Øien anmelder Weissman, Markowitz, og Klerman: *Interpersonell psykoterapi – praksisveiledning*. Oversatt av Dorte Herholdt Silver. Interpersonell psykoterapi – IPT – er betraktet som en vesentlig psykoterapiretning. Boken holder et godt og klart språk og har gode eksempler etter Øyens oppfatning. Metoden har fellestrekk med CBT, og personalet ved Modum Bad, hvor Øyen arbeider og benytter metoden, så flere likheter enn forskjeller mellom dem. Han antar at boka vil treffe sitt publikum og at de som praktiserer etter denne metode vil finne mye å lære her.

Vi ønsker våre lesere et godt år og håper vi med vår anmodning om støtte kan holde Matrix oppe i drift enda i mange år fremover.

Helge Holgersen og Svein Tjelta

Kontroll-mestringsteori: Pasientens ubevisste plan; et teoretisk og klinisk meningsfullt begrep?

En drøfting av kontroll-mestringsteoriens idé om
pasientens ubevisste agenda i psykoterapi

Matrix, 2010;1, 5-25

Jan-Martin Berge, Martin Lindgren og Espen Wasshaug

I følge kontroll-mestringsteori kommer pasienter til terapi med en ubevisst plan. Hvordan kan et slikt begrep bidra til å hjelpe klinikerne med at utøve terapi sammen med pasienten på en mer effektiv måte og på hvilken måte kan planbegrepet gi ytterligere forståelse av terapiprosessen?

Kontroll-mestringsteori har sin opprinnelse fra San Francisco Psychotherapy and Research Group (SFPRG), tidligere kjent som The Mount Zion Research Group. Med psykoanalytiker Joseph Weiss i spissen ønsket forskningsgruppen å postulere en teori om hvordan psyken fungerer, hvordan psykopatologi utvikles og hvordan psykoterapi virker. SFPRG har funnet empirisk støtte for kontroll-mestringsteori gjennom egen psykoterapiprosessforskning (Fretter, 1984 og 1994; Curtis, 1986; Weiss 1993 og Silberschatz, 2005) og teorien kan sees på som en integrasjon av psykodynamisk, humanistisk og kognitiv psykoterapiteori (Binder & Holgersen, 2008). Teorien har også i senere tid blitt drøftet i Norge i forbindelse med kasusformulering og vekstbefordrende samhandling (se Binder & Holgersen, 2008).

*Jan-Martin Berge, psykolog, NAV Arbeidsrådgivning Akershus, Epost: janmartinberge@gmail.com
Martin Lindgren, psykolog, Coperiosenteret, postboks 136, 7401 Trondheim, Epost: martinolindgren@hotmail.com
Espen Wasshaug, psykolog, Akershus universitetssykehus; Jessheim BUP, Epost: espen.wasshaug@gmail.com*

Kontroll-mestringsteori hevder at pasienten kommer til terapi med en ubevisst plan (Weiss, 1993; Silberschatz, 2005). Denne ideen er utledet av forskningen fra San Francisco Psychotherapy Research Group og basert på en grunnleggende antakelse om at pasienter er motivert for bedring og at mennesker ubevisst kan gjøre avanserte mentale operasjoner. Pasienten kommer til terapi med ønske om bedring og for å få avkrefte sine patogene antakelser som dannes tidligere i livet. Psykopatologi stammer ifølge kontroll-mestrings-teori fra ubevisste patogene antakelser som dannes med bakgrunn i tidlige traumatiske erfaringer (Weiss, 1993). De patogene antakelsene er emosjonelt smertefulle og hindrer oppnåelse av viktige utviklingsmessige mål. Pasienten er derfor sterkt motivert for å endre disse antakelsene og arbeider etter en ubevisst plan i den terapeutiske samhandlingen for å avkrefte sine patogene antakelser i relasjon med terapeuten. Pasienten søker å få avkrefte sine patogene antakelser gjennom å teste ut terapeuten. Terapeuten sin jobb er å bestå testene, gjøre det trygt for pasienten og hjelpe pasienten med å nå sine utviklingsmessige mål og dermed iverksette sin ubevisste plan (Weiss, 1994). Pasientens ubevisste plan kan utledes diagnostisk ved hjelp av kasusspesifikk kasusformulering, kalt planformuleringsmetoden (Curtis og Silberschatz, 1986). Kasusformulering kan bidra til vekstbefordrende samhandling (Binder & Holgersen, 2008). Planbegrepet utgjør dermed et svært tydelig skille og løsrivelse fra Freuds klassiske analyse, ved å implisere vekstmotiv og ubevisst planlegging. Hypotesen om at pasienten jobber ut fra en ubevisst plan i terapi er kontroversiell innen psykodynamisk teori (Curtis, 1993), samtidig som dens formulering er empirisk etterprøvbare (se Weiss, 1993).

I denne artikkelen ønsker vi å gjøre rede for hva som menes med "pasientens ubevisste plan". Vi argumenterer for at pasienten kommer til terapi med ønske om bedring, og med en plan for hvordan denne bedringen skal oppnås. Vi ønsker å drøfte kliniske implikasjoner dette synet har for den terapeutiske samhandlingsprosess og belyse styrker og begrensninger dette har for terapeutisk samhandlingsforståelse. Dette impliserer blant annet et syn på pasienten som en aktiv deltaker i den terapeutiske samhandlingen. Vi benytter blant andre psykoterapipioneren Carl Rogers sitt perspektiv til å diskutere i hvilken grad kontroll-mestringsteori sitt planbegrep er klinisk meningsfullt. Vi kontekstualiserer planbegrepet i lys av Freud og Bandura, for så å sammenligne begrepet i forhold til Carl Rogers sitt fokus på terapeutens bidrag samt Arthur Bohart sin forståelse av pasientens vekstmotiver, og relasjonell teori sitt samhandlingsperspektiv. Til slutt vil vi drøfte styrker og begrensninger antakelsen om en ubevisst plan kan ha for den terapeutiske samhandlingen.

Planbegrepet i historisk kontekst

Freud sitt syn på det ubevisste er i følge hans verk "Papers on technique" regulert av ubevisste impulser og forsvar (Freud, 1911-1915). Weiss beskriver Freuds teoretiseringer i denne perioden under betegnelsen "Automatic Functioning Hypothesis" (AFH). Når mennesket er motivert til å unngå smertefull selvkunnskap, og sunn atferd er en funksjon av gode forsvarstrategier, følger det at terapeutens jobb er å analysere motstanden og overføringen med mål om å gi pasienten innsikt. Innsikt om de ubevisste konfliktene vil føre til symptomreduksjon. I det videre, når vi sammenligner kontroll-mestringsteori med "klassisk psykoanalyse", refererer dette til Freuds teoretiseringer tidlig på 1900-tallet og kliniske implikasjoner av disse.

I kontroll-mestringsteori (Weiss, 1993) har man en antakelse om at alle mennesker har ønsker og intensjoner om å nå viktige utviklingsmessige mål. Weiss bygger dette på "Higher Mental Functioning Hypothesis" (HMFH). Weiss postulerer at pasienten vil komme til terapi med en ubevisst plan for å nå sine utviklingsmessige og hensiktsmessige mål. I ideen om at pasienten har en ubevisst plan for terapi kan vi se paralleller til Albert Bandura sitt begrep "Self Efficacy" (Bandura, 1997), som vi kan oversette med "subjektiv mestringsforventning". Dette innebærer at mennesket jobber aktivt for å nå sine mål. I denne påstanden ligger det et iboende vekstmotiv hos Bandura. Mennesker vil grunnleggende sett være motivert til å forholde seg proaktivt og ambisiøst i forhold til sine mål. Et slikt syn vil ikke være i tråd med Freuds klassiske analyse, men en forlengelse av hans senere skrifter, der han beskriver mennesket som motivert til å mestre sine problemer (Freud, 1920). Vi kan hevde at en plan er en subjektiv mestringsforventning knyttet ikke bare til spesifikke situasjoner slik Bandura hevder, men også til globale, utviklingsmessige oppgaver og mål. Gitt at pasienten kommer til terapi med en ubevisst agenda, hva er det da som regulerer dens uttrykk?

Rappoport (2002) hevder at en av kontroll-mestringsteori sine styrker er å sette fokus på trygghet som organiserende prinsipp. I dette ligger en vekselvirkning mellom trygghet og testing der begge forutsetter og forsterker hverandre. En trygg relasjon stimulerer til utfordring av patogene antakelser, noe som, hvis terapeuten består testingen, gjør at pasienten opplever relasjonene som tryggere. Kartlegging av trygghet og fare er ofte ubevisst og har en regulerende virkning på utfoldelsen av pasientens ubevisste plan. Trygghet blir dermed en essensiell komponent i den terapeutiske relasjonen. Grad av trygghet vil ifølge Rappoport regulere og bestemme grad av testing. Jo tryggere pasienten føler seg, jo modigere og tøffere vil pasienten søke å få avkrefte sine pato-

gene antakelser. Graden av traumatisering vil bestemme graden av patologi og hvor mye testing som vil skje i terapi for at denne pasienten vil føle seg trygg og dermed kunne jobbe med sin ubevisste plan.

Planbegrepet bryter med Freuds vektlegging av konserverende krefter i mennesket, det vil si den motstand mot endring som driften mot gratifisering av infantile ønsker representerer. I stedet står planbegrepet mer i stil med nyere teoretikere som for eksempel Bandura sitt menneskesyn. Carl Rogers er den neste vi ønsker å rette fokus mot. Rogers var en pioner innen psykoterapifeltet og introduserte "de nødvendige og tilstrekkelige betingelser for terapi" (Rogers, 1957). Hvordan kan vi forstå Rogers i lys av kontroll-mestringsteori? Rogers hevder at terapeuten bidrar med å legge forholdene til rette for terapeutisk samhandling, mens kontroll-mestringsteori hevder at terapeuten bidrar med en ekte relasjon til disposisjon for pasienten i tillegg til planformuleringsmetoden (Curtis, 1986; Weiss, 1986) som legges til grunn for en kasusspesifikk tilnærming. Hva betyr denne forskjellen?

Hva er terapeutens bidrag til den terapeutiske samhandling?

Rogers beskrev i 1957 "de nødvendige og tilstrekkelige betingelser for terapeutisk endring". Med dette mente han at det måtte være psykologisk kontakt mellom partene i terapi, hvor terapeuten må uttrykke aksept, ubetinget positiv aktelse og presis empatisk forståelse overfor pasienten. Det er sentralt at det er pasienten som må oppleve terapeuten som empatisk og aksepterende (Rogers, 1957). Rogers sitt bidrag har vært viktig innen psykoterapifeltet og har stimulert til mye psykoterapiforskning (Silberschatz, 2007). I likhet med Rogers deler kontroll-mestringsteori antakelsen om at mennesket har en selvaktualiserende tendens. Det er viktig at terapeuten søker å skape betingelser som gjør at denne tendensen kan utfolde seg. Rogers kan synes å undervurdere pasientfaktorer og kompleksiteten i terapi idet hans klientsentrerte fokus fremhever terapeutens ansvar for de "tilstrekkelige og nødvendige betingelser". Pasienter er ulike i grad av motivasjon, affektregulering og realitetstesting. Kontroll-mestringsteori deler Rogers sitt grunnsyn på pasientens vekstmotiv og selvaktualiseringspotensial, men vi kan hevde at Rogers står i fare for å tillegge terapeuten for stort ansvar, i og med at terapeuten skal sørge for at "de nødvendige og tilstrekkelige betingelser" er til stede i den terapeutiske samhandlingen.

Kontroll-mestringsteori hevder at terapeutens intervensjoner betinges av pasientens plan og mål. Én pasient trenger mye varme og støtte, mens en annen kan trenge grensesetting og autoritet. Som en konsekvens av en slik kasusspesifikk tilnærming, vil en innen kontroll-mestringsteori se nødvendigheten

av god kartlegging av pasientens historie. Man formulerer kasus ved bruk av planformuleringsmetoden (Curtis, 1986, 1994; McWilliams, 1999) for å utlede pasientens plan. Dette er ment som hjelpemiddel for terapeut og pasient der man prøver å få utledet hvilke patogene antakelser pasienten har, hvilke traumer pasienten har blitt utsatt for, hvilke innsikter pasienten vil profitere på og hvilke mål pasienten har for terapiprosessen. Planformuleringen er ment å guide terapeuten slik at terapeuten kan fasilitere pasientens plan ved å avkrefte patogene antakelser og bestå tester. Ulike terapiretninger tilbyr terapimanualer (se for eksempel McCullough, 2003; Salkovskis, 1996) hvor oppskriften på den terapeutiske samhandlingen er angitt. Kontroll-mestringsteori tilbyr ikke manualisert behandling, men heller en kasusspesifikk tilnærming. Betyr dette at man kun følger pasienten uten mål og mening? Innen kontroll-mestringsteori følger det ikke logisk at man kun "følger pasienten" til tross for antakelsen om at pasienten har en ubevisst plan og er grunnleggende sett motivert for å avkrefte sine patogene antakelser. Kontroll-mestringsteori er i mindre grad teknikkstyrt, men heller en pragmatisk, kasusspesifikk og holdningsorientert terapiretning (Sampson, 1994). Med dette menes at måten man intervenserer på er viktigere enn den verbale konkrete intervensjon. Det er med andre ord representasjonen av seg selv som terapeut i møte pasienten som er av sentral betydning i en holdningsorientert terapiretning. Den samme intervensjonen kan være heldig for én pasient, men re-traumatiserende for en annen. Det er terapeutens jobb og ansvar å utlede hva den enkelte pasient trenger og hjelpe denne med å utføre sin plan. Sett i forhold til Rogers, som hevdet at mennesket hadde medfødt selvaktualiseringstendens, vil vi kunne se likheter til kontroll-mestringsteori. I det følgende vil vi diskutere hvordan Rogers og kontroll-mestringsteori sammenfaller.

I forlengelsen av Rogers vil en kunne si at det vil være lettere å empatisere med pasienten som person heller enn til en primitiv instans som opererer i mennesket. I så måte er planbegrepet et historisk viktig teoretisk og empirisk bidrag innen psykodynamisk teori. Et bidrag som impliserer en positiv tro på menneskelig ubevisst tenkning og beslutningstaking. Vi kan hevde at kontroll-mestringsteori er en forlengelse av Rogers sitt klientsentrerte perspektiv og at den hviler på ideen om menneskets iboende vekstpotensial, men at teorien utfyller Rogers ved å sette fokus på det kasusspesifikke elementet i terapeutisk samhandling. Rogers og kontroll-mestringsteori enes om at terapeutisk endring skjer i en relasjon. Kontroll-mestringsteori vil i tillegg til de nødvendige og tilstrekkelige betingelser rette fokus på hvordan dette kan gjøres. "En varm, empatisk og ubetinget anerkjennende terapeut" er ikke en tera-

peut alle pasienter vil profitere på ifølge kontroll-mestringsteori. Rogers synes ikke å ta høyde for det kasusspesifikke og det unike i pasientens komplekse og sammensatte psyke. Kontroll-mestringsteori tilbyr en forlengelse og et klinisk nyttig supplerende språk for terapeutisk interaksjon. Kontroll-mestringsteori tar dermed høyde for mangfoldet og ulikhetene i terapeutisk virksomhet. Dette betyr med andre ord at en terapeut ikke bare vil "følge pasienten" eller at man kun er "støttende og vennlig", men at man inntar en terapeutisk holdning som er i tråd med pasientens ubevisste plan.

Rogers synes å ha et ensidig fokus på terapeuten bidrag, mens begrepet ubevisst plan tar høyde for at pasienten er en viktig bidragsyter i terapi. En teoretiker som argumenterer for pasientens sentrale posisjon i terapi er Arthur Bohart. Vi vil nå presentere Bohart sitt syn og se hvilke implikasjoner dette har for terapeutisk samhandling.

Pasientens bidrag i terapiprosessen – en aktiv selvheler?

Bohart (Bohart & Tallman, 1999), inspirert av Rogers, hevder også at mennesket har en iboende veksttendens som i terapi er den sentrale endringsaktøren. Bohart hevder at pasientfaktorer har blitt undervurdert i psykoterapilitteraturen. Han peker på at pasientens involvering er den viktigste endringsagenten i terapi, mens kontroll-mestringsteori vil hevde at både samarbeidet og pasientens involvering er sentralt for utfallet av terapi. En klinisk implikasjon av Bohart sitt syn på den terapeutiske samhandling vil være at man som terapeut kan slappe mer av, forsøke å skape en støttende og positiv relasjon som innebærer noe struktur hvor man muligens kan gi noen verktøy til pasienten (Bohart & Tallman, 1999). Ifølge Bohart handler terapi primært om å fasilitere pasientens iboende potensial: "Therapy is most basically the provision of a supportive context wherein individuals` naturally occurring self righting and self healing capacities can once again operate" (Bohart & Tallman, 1999, s. 18).

Bohart støtter seg på ulike forskningsfunn som tilsier at pasienten er selvhelende. Blant annet viser "dodoeffekten" (Luborsky, Singer & Luborsky, 1975) at ulike terapiretninger har like stor effekt. Bohart viser til at mennesker endrer seg uten psykoterapi, og i tillegg hviler han seg på forskningsfunn som hevder at klinikerens antall år med erfaring ikke påvirker terapiutfall. Alle disse data impliserer ifølge Bohart at det er pasienten selv som står for endringen, ikke terapeuten. Wampold (2001) viser også til "dodoeffekten" i sin forskning, men i tillegg viser Wampold til funn som tilsier at det er stor forskjell på terapeuter og at det ikke er hvilken teoretisk orientering som predikerer terapiutfall. Heller, hevder Wampold, viser forskningsfunn at det er terapeuten personlighet

og sensitivitet som er kritisk i forhold til utfall av terapi (Wampold, 2001). I og med at det er stor forskjell på hvor god effekt ulike terapeuter har med sine terapier, viser Wampolds funn at terapeutfaktoren kan være viktigere enn hva Bohart argumenterer for. Dette impliserer at terapeuten synes å ha en viktig funksjon og at terapeuten ikke er overflødig. Hva sier så pasientene selv?

Flere studier viser at pasienter rapporterer ikke-tekniske faktorer som viktigst i terapi. Eksempelvis rapporterer pasienter momenter som å ha en som lytter over tid, et eksternt perspektiv, motivering og bekreftelse som de viktigste faktorene i terapi (Wampold, 2001). Det som vil stå sentralt i avgjørelsen om bruk av teknikker eller andre tilnærminger til terapi, vil være det kasusspesifikke elementet som står sentralt i kontroll-mestringsteori.

Pasienten – terapeutens beste veileder?

Kontroll-mestringsteori postulerer ikke at man nødvendigvis kan “slappe mer av” i rollen som terapeut og gir i så måte et korrektiv til Bohart sitt syn på terapeutisk teknikk og ståsted som for mange klinikere er mer erfaringsnær. Terapi kan oppleves krevende og man kan ikke nødvendigvis kun “slappe av”. I kontroll-mestringsteori vil en søke en større og bredere forståelse av pasientens psykodynamikk samtidig som man ser pasienten som grunnleggende motivert til vekst og endring. Bohart betegner pasienten som en aktiv heler i streben etter “self righting”, mens kontroll-mestringsteori ser på pasienten som en aktiv og vital samarbeidspartner der pasienten har en ubevisst plan. Mens man hos Bohart kan undres om terapeuten er overflødig vil man i kontroll-mestringsteori sitt perspektiv ha et metaperspektiv på pasientens psykopatologi og fokus på hvordan dette utspiller seg i den terapeutiske relasjon.

Menneskets iboende vekstpotensial (Rogers, 1961), selvhelende kraft (Bohart & Tallman, 1999), eller pasientens plan (Weiss, 1993) er alle beslektede begreper, men har noe ulike kliniske implikasjoner. Bohart kan synes å tillegge pasienten mye ansvar for endring, mens Rogers vil legge større vekt på terapeutens bidrag. Kontroll-mestringsteori vil i forlengelsen av et rogeriansk syn hevde at den komplimenterer det klientsentrerte perspektivet (Rogers, 1951, 1957). Silberschatz (2007) hevder at “de nødvendige og tilstrekkelige betingelsene” er grunnleggende i terapi, men at de nødvendigvis ikke alltid er tilstrekkelige. Rogers valgte å se bort fra teknikker, mens det i et kontroll-mestringsteoretisk perspektiv vil være rom for bruk av ulike terapeutiske hjelpemidler deriblant teknikker. Hvorvidt ulike terapeutiske hjelpemidler blir brukt i terapi beror for en kontroll-mestringsterapeut på om hjelpemiddelet vil hjelpe pasienten med å utføre sin plan.

Mens Bohart kan synes å vektlegge pasienten all helende kraft, vil kontroll-mestringsteori hevde at hver pasient er unik, at kasusspesifikk tilnærming er nødvendig og at terapeutens oppgave er å hjelpe pasienten med å utføre sin plan (Weiss, 1986, 1993). I den kliniske praksis kan dette ha ulike uttrykk. Felles for alle kontroll-mestringsterapeuter er at klinikeren forsøker å bidra med plankompatible intervensjoner for å fasilitere pasientens ubevisste vekstmotiver. Bohart påpeker pasientens egeninvolvering som hovedfaktor for positivt terapiutfall og mener at denne tendensen er så sterk at terapeutens rolle er begrenset. Kontroll-mestringsteori vil utdype hvilke betingelser og hvordan man kan skape trygghet nok til at pasienten kan få avkreftet sine patogene antakelser og utføre sin plan. Bohart presenterer et syn på pasienten som er i samsvar med kontroll-mestringsteori. Men et rendyrket syn på pasienten som den eneste faktoren for terapeutisk endring, vil være å unngå viktige relasjonelle faktorer som synes å være sentrale ingredienser for suksess i terapi. Det synes for oss at den empiriske tyngden planbegrepet har fått gjør sitt til at man vanskelig kan se bort fra planbegrepets betydning for den terapeutiske prosessen.

Vi kan altså hevde at kontroll-mestringsteori kan ses på som en forlengelse av og utdypning av rogeriansk tilnærming til terapi. Kontroll-mestringsteori deler syn med Rogers og Bohart om at pasienten bidrar til terapirelasjonen med ubevisste vekstmotiver og plan, men at kontroll-mestringsteori sitt planbegrep impliserer en kasusspesifikk tilnærming skreddersydd etter pasientens plan. Psykoterapiforskning synes å vise at pasienter har god nytte av terapi, ubetinget av terapeutens teoretiske orientering. Dette synes ikke å lede til konklusjonen om at terapeuten er overflødig. Forskning viser at det er stor forskjell på hvor god effekt terapeuten oppnår i sine terapier, noe som indikerer at terapeutfaktoren er viktig for terapeutisk utfall.

Kontroll-mestringsteori forsøker å bevege seg bort fra klassisk analyse sine antakelser om psykisk fungering, og begrepet om ubevisst plan har vært kontroversielt i analytiske miljøer. Det blir dermed naturlig å spørre seg hvorvidt kontroll-mestringsteori kan sies å være en psykodynamisk-relasjonell teori. I det følgende vil vi presentere Mitchells relasjonelle syn på terapiprosessen, for så å diskutere begrepet "plankompatibilitet", for til slutt å drøfte påstanden hvorvidt kontroll-mestringsteori kan sies å være en relasjonell terapi teori.

Relasjonell psykoanalyse

Forskjellen mellom relasjonell tilnærming og klassisk analyse er blant annet at den relasjonelle terapeuten ses på som en fullverdig deltaker og medskaper av en unik relasjon som utspiller seg mellom pasient og terapeut. Mitchell (1997)

betegner dette som “å jobbe innenfra pasientens relasjonelle matrise”. Dette oppleves ikke som et valg for terapeuten, men som en konsekvens av møtet mellom to mennesker. Freuds ideal om abstinens og nøytralitet (Freud, 1912) er ifølge relasjonell psykoanalyse umulig og uopnåelig (Hoffman, 1998). Pasienten vil alltid oppfatte elementer av terapeutens følelsesliv og personlighet, uansett hvor godt terapeuten forsøker å skjule disse. Mitchell hevder at i søken etter å oppetre “objektivt” og “abstinent” vil man kun bli tildelt andre roller i pasientens matrise. Hvilken betydning har et slikt syn på terapeutisk samhandling?

Det relasjonelle synet på terapeutisk samhandling impliserer ikke at terapeuten kan slappe av og kun være subjektiv. Det er i streben etter å komme ut av rollene i den relasjonelle matrisen endringen ligger. Det er altså ikke så mye hva terapeuten gjør, men hvordan han gjør dette. Gjennom samarbeid for å forstå de relasjonelle mønstrene kan terapeut og pasient finne andre måter å oppfatte terapirelasjonen på. Denne langsomme prosessen innebærer en pendling mellom nye og gamle måter å relatere seg til hverandre på. Å jobbe “innenfra” betyr konkret at terapeutens opplevelse er formet av pasientens relasjonelle strukturer (Mitchell, 1997), og er en forutsetning for vellykket terapi. Dette impliserer at terapeuten følelsesmessig går inn i pasientens matrise og oppdager at han spiller roller i denne. Terapeuten tilstreber en terapeutisk holdning eller reflekterende posisjon som er ment å gi pasienten perspektiver, nyanseringer og endringsmuligheter. Denne holdningen er ikke gitt i kraft av én spesifikk væremåte. En annen måte å beskrive “jobbe innenfra” er at partene i terapien stadig er inne i en overføring-motoverføringsrelasjon, som de sammen reflekterer over og som terapeuten prøver å komme seg ut av.

Relasjonell psykoanalyse bryter med klassisk analyse på flere områder og setter spesifikt fokus på at terapeuten må jobbe “innenfra” pasientens relasjonelle matrise. Kontroll-mestringsteori fokuserer også på terapeutisk samhandling, men antar at pasienten har en ubevisst agenda. Hvilket syn har kontroll-mestringsteori på den terapeutiske samhandling og hvordan kan man som terapeut møte pasientens ubevisste plan?

Syn på den terapeutiske samhandling

Kontroll-mestringsteori ser på pasienten som medspiller og samarbeidspartner i terapi. Dette skiller seg fra Freud som hadde fokus på konserverende krefter i individet. Disse kreftene søkte ifølge Freud gratifisering av infantile behov, og pasientene ville, ifølge dette klassisk-analytiske synet, vise motstand til endring i sin terapi. Symptomene hadde for Freud en gratifiserende og bevarende

funksjon for pasientens symptombilde, og for at pasienten og symptomene skulle endres måtte motstanden bearbeides. Pasientens plan om å nå sine mål, føle en økt, ekte og dypere festet følelse av sitt eget selv (Mitchell, 1988) blir søkt oppnådd gjennom den terapeutiske samhandlingsprosessen. Fretter et al. (1994) hevder at planbegrepet er relatert til overføringsbegrepet ved at planbegrepet spesifiserer hvordan alle patogene antakelser overføres og testes i relasjon til terapeuten. Den klassiske definisjonen på overføring er at pasienten tar med seg samhandlingsmønstre og forventninger fra tidlige relasjoner inn i nye interaksjoner der deltakerne i den nye relasjonen spiller samme roller som viktige personer tidlig i pasientens liv. Forventninger og antakelser om sammenhenger og relasjoner blir generalisert til fremtidige relasjoner, og blir dermed også gjentatt i relasjonen med terapeuten (Tolpin, 2002). Planen kan ses på som en skreddersydd formulering for å adressere overføringer på en mer omfattende måte.

Plan vs. Tolkning

I en studie av Fretter (1984) fant man at overføringstolkninger alene ikke førte til bedring hos pasienter, mens plankompatible intervensjoner predikerte bedring. I så måte er planbegrepet mer omfattende og har større prediktiv verdi enn det tradisjonelle overføringsbegrepet, da det impliserer pasientens håp og intensjon. Planbegrepet omfatter pasienters overføringer til alle i den relasjonelle matrisen, ikke bare overføringer i terapirelasjonen. Pasienten er ifølge Weiss sterkt motivert til å avkrefte sine patogene antakelser, og det ligger i så måte en intensjon bak overføringen. En intensjon om avkrefning av patogene antakelser. Fretter hevder at en av styrkene til planbegrepet er at man kan avkrefte patogene antakelser som gjentas i overføringer til viktige andre utenfor terapirelasjonen, og man trenger ikke tolke kun på pasient-terapeut overføringen.

Fretter et al. (1994) har vist at pro-plan tolkninger har større terapeutisk gevinst enn tradisjonelle overføringstolkninger. Dette betyr at tolkninger som tar utgangspunkt i antakelsen om at pasienten søker erfaringer som kan korrigere fastlåste antakelser har mer terapeutisk slagkraft enn tolkninger som kun beskriver gjentakelser av gamle tilstivnede samhandlingsmønstre. I forlengelsen av dette kan vi spørre hvordan terapeuten skal møte overføringen på en plankompatibel måte? For å besvare dette spørsmålet retter vi blikket mot selvpsykologien.

Ifølge Freuds Automatic Functioning Hypothesis (AFH) foregår overføringen utenfor pasientens kontroll. Ubevisst repetisjon i overføringen av barndoms erfaringer ses da som regulert av lystprinsippet og repeteringskompulsjon (Freud,

1911-15). Overføringen har som funksjon å tilfredsstille ubevisste drifter. Ifølge Mariann Tolpin er dette synet problematisk. Et slikt klassisk analytisk syn vil ifølge Tolpin (2002) implisere psykoterapi som kurering av psykopatologi heller enn å reaktivere normal vekst. Videre hevder hun at fokuset blir entydig på patologi og fortid. Dersom terapeuten utelukkende forstår overføringen som et uttrykk for psykopatologi og noe som må kureres, vil dette i følge Tolpin hindre terapeuten i å oppdage og identifisere positive vekstpotensial hos pasienten. Tolpins alternative forståelse av overføring innebærer begrepene “forward edge” og “trailing edge”. Dette er vekstoverføringer som gir terapeuten informasjon om hvilke sunne behov pasienten har. Dette kan være patogene antakelser (trailing edge) og positive sunne vekstmotiv (forward edge). Disse behovene er sunne og potensielle, og er noen som vi i kontroll-mestringsteori sitt språk kan hevde inngår i pasientens ubevisste plan. Begrepet deler flere kjennetegn med Rogers sitt begrep “selvaktualisering”, men Tolpin introduserer det i terapeutisk kontekst og som sentralt i den terapeutiske samhandlingen. Tolpin følger Heinz Kohut (1977; Kohut, Goldberg, & Stepansky, 1984) sin antakelse om grunnleggende menneskelig vekstmotiv. Kohut (1977) hevdet at psykopatologi består av mangeltilstander der terapeutens oppgave er å gi påfyll til selvutviklingen der den har vært mangelfull. Tolpin videreutvikler Kohut med begrepet “forward edge” som henspiller på sunne normale utviklingsbehov. Tolpin beveger seg dermed i retning av “noe” potensielt og framtidig i lik linje med kontroll-mestringsteori sitt planbegrep. Ved å sette fokus på sunne utviklingsmål (Tolpin, 2002) og pasientens ubevisste plan (Weiss, 1998), beveger man seg bort fra et syn som kun fokuserer på fortid, traumer, stagnasjon og konflikt innen psykodynamisk teori.

Tolpin introduserer vekstmotiv innen selvpsykologien til å kunne gjelde patogene selvobjektsmangler i form av “trailing edge”, men også positive og potensielle sunnhetsbehov i “forward edge”. Hvordan sammenfaller Tolpins begreper med kontroll-mestringsteori sin idé om ubevisst plan?

Tolpins syn kan komplettere kontroll-mestringsteori. Pasienten blir sett på som en aktiv agent som har en kraft og et driv mot fullføring av utvikling. Pasienten er derfor motivert til å søke korrigerende erfaringer, og kontroll-mestringsteori vil hevde at det er det ubevisste som søker vekst og avkrefting av patogene antakelser. Dette manifesterer seg gjennom pasientens ubevisste plan. Det er terapeutens oppgave å oppdage disse overføringene og bruke dem i pasientens tjeneste, ettersom reaktivering av pasientens behov potensielt er endringsfremmende. Behovene og terapeutens responser til dem kan revitalisere selvet og gjenopprette drivet til å fullføre utviklingen. Det er dette som for

Tolpin er terapiens mål. Terapi kan utnytte menneskets iboende kraft til selvutvikling gjennom arbeidet med vekstoverføringene. Sett i lys av kontroll-mestringsteori vil en overføringstest kunne være en "trailing" overføring eller en "forward" overføring der pasienten underliggende tester sine patogene antakelser som en del av en plan for å oppnå en sunn og normal utvikling. Forward edge er et mer omfattende begrep enn planbegrepet da det omfatter utviklingstendenser i personligheten på et generelt nivå. Gitt at pasienten har en ubevisst plan i terapi, kan overføringen sies å ha et mål i seg selv. Sammenlignet med begrepene forward og trailing edge, vil planbegrepets styrke dermed være en spesifisering av overføringens funksjon – å teste ut en patogen antakelse, i håp om å få den avkreftet. For pasienter er overføringstesting en risikabel handling da de kan stå i fare for å bli retraumatisert. Om man tenker at trygghet regulerer planen, vil en tenke at graden av trygghet vil ha betydning for testingen.

Selvpsykologi og Tolpins begreper "trailing edge" og "forward edge" kan sies å belyse spørsmålet om hvordan man skal møte pasienten plankompatibelt. I tillegg til å kartlegge og avkrefte patogene antakelser vil pasientens ubevisste plan inneholde sunne vekstmotiv som Tolpin kaller "forward edge". Det er denne delen av overføringen, i tillegg til de patogene antakelsene i "trailing edge", vi hevder at terapeuten søker å møte gjennom plankompatible intervensjoner, da vi kan hevde at disse overføringene er uttrykk for vekstmotiv i pasientens ubevisste plan. Selvpsykologi har også inspirert relasjonell psykoanalyse, og vi vil i det følgende diskutere hva relasjonell psykoanalyse kan tilby kontroll-mestringsteori.

I et relasjonelt perspektiv vil en ha stort fokus på det samskapte og kontekstualiserte møtet mellom pasient og terapeut (Mitchell, 1988; Greenberg, 1991). Stephen Mitchells antakelse om hvordan den "relasjonelle matrisen" manifesterer seg i terapirelasjonen, og hvordan endring må skje "innenfra" objektrelasjonene, impliserer at terapeuten ikke kan være en utenforstående observatør, men heller en deltaker (Mitchell, 1997). I forholdet mellom relasjonell psykoanalyse og kontroll-mestringsteori vil en kunne hevde at sistnevnte har et mindre rikt språk for gjensidigheten og det samskapte i den terapeutiske relasjonen.

Kontroll-mestringsteori – en relasjonell teori?

Relasjonell psykoanalyse vil i likhet med kontroll-mestringsteori hevde at pasienten ikke vil motsette seg endring på samme måte som innen klassisk psykoanalyse. I stedet for en drift mot det infantile antar man pasienten på en grunn-

leggende måte ønsker endring, men at angst for å true livsviktige tilknytninger til betydningsfulle andre holder gamle fastlåste mønstre på plass. Dette beskriver en intrapsykisk konflikt som manifesterer seg i at pasienten søker nye relasjonelle erfaringer, men erfarer nye opplevelser etter gamle mønstre. Terapeuten kan gjennom å erfare terapisisituasjonen sammen med pasienten, hjelpe denne til å utvikle troverdige alternativ til sin gamle måte å oppleve relasjonen på. Dette er dog en gradvis prosess som veksler mellom nye og gamle måter å oppleve relasjonen og verden på. Poenget er ikke å ta bort noe gammelt, men å gi troverdige alternativ og løse opp gamle relasjonelle mønstre. Dette kaller Mitchell "å utvide den relasjonelle matrisen", hvilket betyr at pasienten kan oppleve seg selv på nye måter i relasjon til andre. Kontroll-mestringsteori vektlegger et metaperspektiv på hvordan psyken og psykopatologi fungerer, og står i fare for å ikke være nyansert i forhold til hva som skjer mellom pasient og terapeut. Relasjonell psykoanalyse kan tilby kontroll-mestringsteori et begrepsapparat og en bredere forståelse av det terapeutisk samskapte og intersubjektive.

Patogene antakelser i den relasjonelle matrisen?

Det som skjer mellom terapeut og pasient er samskapt i relasjonell penneføring. Dette får konsekvenser for et begrep som tolkning. Tolkning ifølge klassisk analyse betyr en avdekking av sannheten fra et objektivt ståsted, mens det ifølge relasjonell tilnærming betyr at terapeuten posisjonerer seg selv i forhold til pasienten. Sannhetsinnholdet er ikke det vesentligste, heller fokuserer man gradvis på de historier pasienten benytter i sin relasjonelle verden. Interessante spørsmål et slikt syn reiser er "hva er da en plan" eller "hva er en patogen antakelse". Er disse også i noen grad samskapte? Er terapeutens avkreftelser viktige i den forstand at de utvider matrisen og gir pasienten mulighet til å se på seg selv annerledes i relasjonen til andre? Er avkreftelsen i seg selv viktig eller gir den bare nye perspektiv på relasjonen?

Kontroll-mestringsteori beskriver en terapirelasjon basert på samarbeid der pasienten presenterer sitt materiale mens terapeuten forholder seg til dette på en plankompatibel måte. Relasjonell psykoterapi teoretiserer rundt terapirelasjonen mer eksplisitt enn kontroll-mestringsteori. Ved å sette fokus på det unike og det "samskapte" bidrar relasjonelle perspektiv til å kunne forklare mer av et intersubjektivt samspill enn kontroll-mestringsteori sitt metaperspektiv. Til gjengjeld står relasjonelle teoretikere i fare for å miste metaperspektiv gjennom en høyere grad av vektlegging av det kontekstuelle i den terapeutiske samhandlingen.

Patogene antakelser står hos Weiss som sentralt i psykisk lidelse, mens hos Mitchell er tilstivnede, uflexible relasjonelle representasjoner underliggende psykisk ubehag. Mens Weiss ser patogene antakelser som blokkeringer for sunn utvikling, vil Mitchell hevde at dette er hindringer som er skapt i relasjon og som man i terapi kan endre. Endring må skje gjennom at pasienten får øye på og erfarer alternative måter å handle på. Terapeuten tilbyr nyanse- ringer og alternativer slik at pasientens relasjonelle matrise blir bredere. I kontroll-mestringsteori søker man å avkrefte patogene antakelser gjennom enten testing, tolkning eller ny relasjonell erfaring. Forsvinner så de patogene antakelsene? Ved at man tilbyr alternativer eller avkrefter de antakelsene som skaper psykisk smerte, vil de da forsvinne eller kan det tenkes at de fortsatt er til- stede i pasienten, men uten den kraft de tidligere har hatt?

Uten at man har funnet svar empirisk på dette spørsmålet kan vi hevde at kontroll-mestringsteori kan ses på som en relasjonell teori. I likhet med re- lasjonelle teoretikere hevder kontroll-mestringsteori at mennesket primært sø- ker relasjon og kontakt. Traumer og patologi oppstår i relasjon og kan også endres og behandles gjennom relasjonelle erfaringer. Kontroll-mestringsteori tillegger et viktig metaperspektiv, men mangler beskrivelser på interpersonlige prosesser slik som relasjonell matrise (Mitchell, 1988) eller terapeutisk tred- jehet (Benjamin, 2004). Begge retningene beveger seg bort fra psykoanalytisk grunnsyn og viderefører Alexander og French (1946) sitt bidrag om “korrige- rende emosjonell erfaring” som mål for terapi. Vi kan hevde at pasienten søker ny relasjonell erfaring, og at det er terapeut og pasient sammen som skaper denne.

Ubevisst konflikt eller ubevisst plan?

Indre konflikter oppstår ifølge kontroll-mestringsteori i relasjon til omverden. Traumer, det være seg langvarige traumer eller sjokktraumer, har satt en brems for oppnåelsen av viktige utviklingsmål og det er terapirommet og terapipro- sessen som er arena for å arbeide med planen og gjenoppta selvutviklingen. Planbegrepet innebærer derfor ikke at man mister konfliktperspektivet. Kon- fliktene oppstår i relasjoner med bakgrunn i barnets grunnleggende tilpas- ningsmotiv, og ikke på grunn av utilfredsstilte drifter eller frustrerte impulser (Rosbrow, 1993). Antakelsen om pasientens ubevisste plan støttes av sped- barnsforskning som viser blant annet at spedbarn allerede fra fødselen lager planer for sin egen selvutvikling gjennom å danne og teste hypoteser (Stern, 2002).

Styrker og begrensninger ved planbegrepet

Wachtel og DeMichele (1998) retter kritikk mot planbegrepet i at pasienten ikke iverksetter hele terapiprosessen med en plan for selvheling, men at terapeuten hjelper pasienten til gjentakende akkomodering av ny erfaring. Videre hevder de at planbegrepet vil stå i fare for å implisere en nedlatende holdning overfor pasienten, da den ubevisste plan er utledet av terapeuten for pasienten. I tillegg innvender de at planbegrepet overser menneskelige motiv, som for eksempel aggresjon og seksualitet, som ikke kjennetegnes av positiv selvaktualisering og oppnåelse av utviklingsmessige mål.

Kontroll-mestringsteori sitt metaperspektiv kan sies å ha en styrke i at den søker forståelse av hvordan psyken fungerer og psykopatologi utvikles. En svakhet kan være at kontroll-mestringsteori ikke i like stor grad teoretiserer rundt den intersubjektive samhandlingen som relasjonell psykoanalyse. I det følgende vil vi undersøke videre hvordan planbegrepet posisjonerer seg i psykodynamisk diskurs ved å diskutere hvilket epistemologisk grunnsyn som råder innen psykoanalysen.

Hvem sin plan?

Det kan innvendes at pasienten ikke har en plan for terapien, men at denne blir positivt overrasket når terapeuten ikke handler som gamle objekter (Wachtel & DeMichele, 1998). Det hviler et stort ansvar på terapeuten om man som terapeut skal utlede en plan ut fra det pasienten forteller i terapitimen. Noen vil hevde at planbegrepet er en selvoppfyllende profeti, ved at terapeuten ser det han forventer ut fra sin forståelsesramme. Sett fra en annen vinkel kan en stille seg spørsmålet: Hvem sin plan er det som er satt i sving? Kan en tenke at det er terapeuten som har en plan for pasienten? I så måte impliserer det ikke et brudd med klassisk analyse sitt en-personsperspektiv (Mitchell & Black, 1995). Flere relasjonelle teoretikere har ønsket å bevege seg bort fra tradisjonell en-personpsykologi og heller fokusere på det interpersonlige, samskapte og intersubjektive (Wachtel, 2007). Et slikt fokus er et forsøk på å bevege seg bort fra hva vi kan kalle et historisk gjeldende "patosentrisk syn" som har rådet innen psykoanalysen. Et "patosentrisk" syn på pasienten har implisert fokus på indre destruktive krefter og ubevisste impulser. Wachtel (2007) kaller dette synet for "the default position", noe som indikerer hvor utbredt dette synet har vært i psykoanalysen. Kontroll-mestringsteori forholder seg til en mer grunnleggende sett positiv pasient, hvor pasienten har et iboende driv for vekst og mestring. Planen er ikke en måte å søke infantil gratifisering på, men

heller en progressiv guide (Curtis, 1993) for å overkomme hindringer som står i veien for pasientens utviklingsmål.

Kontroll-mestringsteori kan ses på som en relasjonell teori i det den bygger på en antakelse om at mennesker grunnleggende sett søker relasjon og at psykopatologi har sitt utspring i det relasjonelle. I tillegg vil en viktig del av den kurative komponenten i terapi omhandle relasjonen mellom pasient og terapeut, noe som relasjonell psykoanalyse har kastet lys over i sin teoretisering. I et relasjonelt to-personsperspektiv vil det være avgjørende at terapeuten selv er klar over egen rolle og at terapirelasjonen er et samskapt, intersubjektivt samhandlingsrom.

Plankonseptet har blitt kritisert for å være tørt og bokstavelig i sin språkdrakt, i tillegg til å være mekanistisk og affektløst. Videre kan en kritisere planbegrepet for å være ønsketenkning, utledet av en bestemt gruppe som er opplært innen kontroll-mestringsteoretisk paradigme, der man har filtrert data som gjennom egen modell blir brukt for å rettferdiggjøre modellen. En slik type tautologi vil ikke teoretisk sett øke begrepsvaliditet. En fordel ved planbegrepet er imidlertid at dets formuleringer er empirisk etterprøvbare, og San Francisco Psychotherapy and Research Group vil på sin side hevde at planbegrepet både er klinisk nyttig og empirisk begrunnet (Silberschatz & Curtis, 1986, Curtis, 1994, Weiss, 1994). Med bakgrunn i egen prosessforskning hevder forskningsgruppen at de finner støtte for flere hypoteser utledet av kontroll-mestringsteori, og at planbegrepet kan forklare pasientatferd i transkriberte terapiforløp (se Weiss, 1993).

Ved å rette noe av fokus på fremtid og ikke kun fortid vil man kunne se en retning for terapiforløpet og pasientens utvikling. Planbegrepet kan også hjelpe terapeuten til å selvregulere ved å gi et perspektiv på den terapeutiske prosess. Ved at terapeuten nevner til pasienten hva denne tror planen er, kan dette ha en terapeutisk effekt. Dette fordi pasienten kan få et mer reflektert og bevisst forhold til sin egen terapeutiske prosess. En innvending mot et slikt argument vil være at selv om man benytter et begrep som plan om noe som skjer i den terapeutiske prosess, betyr ikke dette nødvendigvis at begrepet eksisterer i seg selv. Selv om pasienter ikke alltid verbaliserer sine planer, er dette i seg selv ikke et argument for at en plan eksisterer. Hva er det så kontroll-mestringsteori sitt planbegrep forsøker å belyse?

En har innen kontroll-mestringsteori forsøkt å forklare og beskrive hvordan psykoterapi virker, hvordan psyken fungerer og psykopatologi utvikles. Planbegrepet er et forsøk på å formulere en persons indre dynamikk. Ut ifra persons egen motivasjon, bestrebelsler og forsøk på å overkomme traumer, har en utledet planbegrepet.

Stor eller liten plan – et behov for ytterligere integrasjon i kontroll-mestringsteori?

Weiss hadde lite fokus på andre sine forskningsresultater. Vi vil imidlertid hevde at forskningsresultater fra andre felt kan utdype forståelsen av plankonseptet og den terapeutiske prosess. Her vil vi trekke fram idéer fra Stern (2002) og Beebe og Lachmann (2002) sin spedbarnsforskning. Denne forskningen kan hjelpe oss med å skape større forståelse av de de terapeutiske prosesser man her står overfor.

I kontroll-mestringsteori vil planbegrepet implisere en “stor” plan for terapi-prosessen som helhet. I et relasjonelt perspektiv vil en derimot i høyere grad fokusere på hva som skjer fra øyeblikk til øyeblikk i terapi. Beebe og Lachmann (2002) vektlegger også de små øyeblikkene i terapi. Deres spedbarnsforskning viser mikroøyeblikk hvor mor og barn påvirker hverandre gjennom gjensidig interaksjon av både selvreguleringsmønster og interaktive reguleringsmønster. Beebe og Lachman (2002) bruker denne forskningen som analogi til psykoterapi med voksne, hvor det er gjensidig påvirkning i terapirelasjonen. Ved å innta et makroperspektiv som kontroll-mestringsteori vektlegger, kan man stå i fare for å overse øyeblikkene i terapi. Man kan derimot hevde at det også eksisterer miniplaner kontinuerlig i terapi der pasienten stadig tester sine patogene antakelser i relasjon til terapeuten. Når terapeuten består en test ved å avkrefte en patogen antakelse, vil pasienten føle seg tryggere og få en opplevelse av å bli møtt. Ved å forstå en plankompatibel intervensjon som et terapeutisk øyeblikk, eller en mikroprosess, kan det å bestå en test ses i sammenheng med Stern sitt begrep “moments of meeting” (Stern, 2002). Stern retter fokus på møter i terapien som impliserer små øyeblikk der pasienten vil føle seg møtt og bekreftet. Dette gir grunnlag for endring blant annet ved at pasienten lærer seg nye måter å forholde seg til en annen på. Stern vil hevde at disse møtene representerer noe nytt og samskapt i endringsprosessen. Et slikt syn vil innlemme kontekst og intersubjektivitet, og vil kunne tilføre kontroll-mestringsteori en mer nyansert og relasjonell dimensjon.

Weiss ville hevdet at planbegrepet ikke overser øyeblikkene i terapiprosessen og at planbegrepet kan fungere på ulike nivåer. Forskningen som støtter planbegrepet er imidlertid gjort på bakgrunn av transkriberte terapier og er dermed store planer i sin natur. Kontroll-mestringsteori inntar et metaperspektiv og mister da muligens begreper for mindre øyeblikk i den terapeutiske samhandling. Planbegrepet kan antakeligvis også utdypes til å gjelde mikroøyeblikk og ikke bare store planer for selvutviklingen i terapi og i livet. Dette krever imidlertid nye forskningsdesign og operasjonaliseringer.

Pasientens ubevisste plan – et meningsfullt begrep?

Vi hevder at kontroll-mestringsteori mangler teoretisering for intersubjektive, relasjonelle mikroprosesser, og at Stern, Beebe og Lachman kan gi verdifulle bidrag til ytterligere forståelse av den terapeutiske prosess. Tolpin gir verdifulle bidrag til psykodynamisk teori ved å rette fokus på sunne utviklingsbehov i individet. Tolpins syn kan integreres og ses på i sammenheng med planbegrepet ved at det utvider fokuset på overføring og terapeutisk samhandling. Fokus for terapi vil ikke kun omhandle tidlig erfaring og traumer, men også framtid, vekst og realisering av behov og potensial. En dreining fra et konservativt, patosentrisk og driftstyrt menneskesyn til en antakelse om vekstmotiv, ubevisst plan og sunne utviklingsbehov synes for oss fruktbart. Kontroll-mestringsteori relaterer seg til en pasient med ubevisste vekstmotiv. Pasienten er resiliert og fleksibel, noe som kan forklare at pasienter kan benytte terapeuter fra ulike terapeutiske retninger og fremdeles oppnå terapeutiske gevinster. Kontroll-mestringsteori vil være en empirisk tilnærming i så måte da en i terapiprosessen kan se hvordan pasienten opplever og reagerer på intervensjoner. Hvis pasienten blir modigere, viser mer affekt, forteller om nytt materiale og blir roligere, vil kontroll-mestringsteori postulere at terapien er på rett vei. Pasienten blir i så måte terapeutens beste veileder. Et slikt syn synes for oss meningsfullt, da det kan gi terapeuten informasjon om retning i terapien. Videre stimulerer dette synet til en empirisk holdning der terapeuten er sensitiv overfor pasientens responser på sine intervensjoner.

Kontroll-mestringsteori sitt planbegrep har flere fordeler. Planbegrepet gir terapeuten en idé om fremtid, vekst og mål hos pasienten. Det har vært uenighet om begrepets gyldighet til tross for planbegrepets empiriske støtte. En begrensning og styrke er planbegrepets metaperspektiv på pasientens terapi-prosess. Kontroll-mestringsteori kan sees på som en relasjonell teori, men har i mindre grad eksplisitt språk for interpersonlige prosesser og intersubjektivitet. Nyere spedbarnsforskning kan supplere kontroll-mestringsteori med fokus på interpersonlige og intersubjektive prosesser som ser ut til å være gjeldende for terapeutisk interaksjon.

Avsluttende bemerkninger

Man ser klare paralleller mellom kontroll-mestringsteori og de humanistiske, relasjonelle og selvpsykologiske psykoterapimodeller. Carl Rogers sitt perspektiv legger hovedvekt på vekstmotiver og hevder at pasienten automatisk vil vokse hvis denne blir møtt med nødvendige og tilstrekkelige miljøbetingelser som empatisk varme, aksept og ekthet. Kontroll-mestringsteori deler Rogers

sitt syn på vekstmotiver, men supplerer Rogers sitt klientsentrerte perspektiv ved å hevde at pasienten søker spesielle erfaringer som fasiliterer vekst i en spesiell retning. Endring krever noe mer enn empati, aksept og ekthet. Dette “noe” beskriver kontrollmestringsteori som pasientens plan om å søke spesifikke erfaringer som kan avkrefte de patogene antakelsene.

Selvpsykologen Heinz Kohut beskriver hvordan mangel på validering tidlig i livet bidrar til å stanse selvutviklingen på et generelt nivå. Kontroll-mestrings-teori legger på sin side mer vekt på utviklingspsykologi og innholdet i traumatiske opplevelser, og beskriver hvordan disse er med på å danne patogene antakelser som bidrar til å bremse utviklingen på mer spesifikke områder i pasientens fungering. Mariann Tolpin som også ansees som selvpsykolog, utvider Kohuts teoretiseringer gjennom å beskrive hvordan uvaliderte sider av pasienten søker relasjonelt validerende erfaringer for å fullføre selvutviklingen. Ut fra kontroll-mestringsteori sitt syn blir det dog vanskelig å forklare hvordan pasienter kan søke uvaliderte erfaringer som de muligens ikke har indre representasjoner av. Dette er en viktig og interessant diskusjon som ikke blir drøftet i denne omgang. Men en kan undres om det finnes en ubevisst plan hos pasienter som ikke har indre representasjoner og videre kan en spørre seg om en ubevisst plan forutsetter indre representasjoner, og at pasienten må ha “noe” i bagasjen av relasjonelle møter.

Til tross for at kontroll-mestringsteori ikke går fri fra kritikk, hevder vi at antakelsen om pasientens ubevisste plan gir nyttige bidrag til psykoterapifeltet. Dels fordi den er empirisk etterprøvable og til en viss grad har empirisk støtte, men ikke minst fordi antakelsene om vekstmotivasjon og ønsker om oppnåelse av spesifikke mål ser ut til å være en kraftfull kombinasjon i å forstå pasientens bevegelse i terapi. I tillegg kan plankonseptet virke frigjørende for terapeuten i at det stimulerer til en empirisk terapeutholdning der terapeuten lar seg veilede av pasientens responser på de terapeutiske intervensjoner. Terapeuten kan dermed stå bedre rustet i sin evaluering om terapien er på riktig vei eller ikke.

Referanser

- Alexander, F., & French, T. M. (1946). *Psychoanalytic therapy: Principles and application*. New York: Roland Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: Freeman.
- Beebe, B., & Lachmann, F. M. (2002). *Infant Research and Adult Treatment: Co-Constructing Interaction*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

- Binder, P. E., & Holgersen, H. (2008). Den håpefulle utprøving: Kasusformulering og vekstbefordrende samhandling i lys av kontroll-mestringsteori. *Tidsskrift For Norsk Psykologforening*, 45, 958-967.
- Bohart, A. C., & Tallman, K. (1999). *How clients make therapy work: the process of active self-healing*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Curtis, J. T. (1993). The Plan Concept in Control Mastery Theory. *The Californian Psychologist*, 14, 21-23.
- Curtis, J. T., & Silberschatz, G. (1986). Clinical Implications of Research on Brief Dynamic Psychotherapy I. Formulating the patient's problems and goals. *Psychoanalytic Psychology*, 3(1), 13-25.
- Fretter, P. (1984). The Immediate Effects of Transference Interpretations on Patients' Progress in Brief Psychodynamic Psychotherapies. *Dissertation Abstracts International*, 46(6a).
- Fretter, P., Bucci, W., Broitman, J., Silberschatz, G., & Curtis, J. T. (1994). How the Patient's Plan Relates to the Concept of Transference. *Psychotherapy Research*, 4(1), 58-72.
- Freud, S. (1911-1915). Papers on technique. Standard Edition, 12, 83-171. London: Hogarth Press, 1953.
- Freud, S. (1912). Recommendations to physicians practicing psychoanalysis. Standard edition, 7, 115. London: Hogarth Press, 1953.
- Greenberg, J. (1991). *Oedipus and beyond: a clinical theory*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hoffman, I. Z. (1998). *Ritual and spontaneity in the psychoanalytic process: a dialectical-constructivist view*. Hillsdale, N.J.: Analytic Press.
- Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press.
- Kohut, H., Goldberg, A., & Stepansky, P. (1984). *How does analysis cure?* Chicago: University of Chicago Press.
- Luborsky, L., Singer, B., & Luborsky, L. (1975). Comparative studies of psychotherapies: Is it true that "everyone has won and all must have prizes"? *Archives of General Psychiatry*, 32(8), 995-1008.
- McCullough, L. (2003). *Treating affect phobia: a manual for short-term dynamic psychotherapy*. New York: Guilford Press.
- McWilliams, N. (1999). *Psychoanalytic case formulation*. New York: Guilford Press.
- Mitchell, S. A. (1988). *Relational concepts in psychoanalysis: an integration*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Mitchell, S. A. (1997). *Influence and autonomy in psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Rappoport, A. (2002). How Psychotherapy works: The concepts of control-mastery theory. *Bulletin of the American Academy of Clinical Psychology*, 8(2), 10-14.
- Rogers, C. R. (1951). *Client-centered therapy: its current practice, implications, and theory*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rogers, C. R. (1957). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 95-103.
- Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rosbrow, T. (1993). Significance of the Unconscious Plan for Psychoanalytic Theory. *Psychoanalytic Psychology*, 1(10), 515-532.
- Salkovskis, P. M. (1996). *Trends in cognitive and behavioural therapies*. Chichester: Wiley.
- Sampson, H. (1994). Treatment by attitudes. *Process Notes*, 1(1), 8-11.

- Silberschatz, G. (2005). *Transformative relationships: the control-mastery theory of psychotherapy*. New York: Routledge.
- Silberschatz, G. (2007). Comments on "the necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change". *Psychotherapy: Theory, Research, Practise, Training*, 44(3), 265-267.
- Silberschatz, G., & Curtis, J. T. (1986). Clinical implications of research on brief dynamic psychotherapy II: How the therapist helps or hinders therapeutic progress. *Psychoanalytic Psychology*, 3(1), 27-37.
- Stern, D. N. (2002). *The first relationship: infant and mother*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tolpin, M. (2002). Doing Psychoanalysis of normal development: Forward edge transferences. I A. Goldberg (Ed.), *Postmodern Self Psychology* (167-190). NJ: Analytic Press.
- Wachtel, P. L., & DeMichele, A. (1998). Unconscious Plan or Unconscious Conflict? Commentary on Joseph Weiss's Paper. *Psychoanalytic Dialogues*, 8(3), 429.
- Wachtel, P. L. (2007). *Relational theory and the practice of psychotherapy*. New York: Guilford Press.
- Wampold, B. E. (2001). *The great psychotherapy debate: models, methods, and findings*. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates.
- Weiss, J. (1986). Part I. Theory and clinical observations. I J. Weiss, H. Sampson, & the Mt. Zion Psychotherapy Research Group. (Eds.), *The psychoanalytic process: Theory, clinical observations & empirical research* (3-138). New York: Guilford.
- Weiss, J. (1993). *How psychotherapy works: process and technique*. New York: Guilford Press.
- Weiss, J. (1994). The Analyst Task: To Help the Patient Carry Out His Plan. *Contemporary Psychoanalysis*, 30(2), 236-254.
- Weiss, J. (1998). Patient's unconscious plans for solving their problems. *Psychoanalytic Dialogues*, 8(3), 411-428.

Abstract

Jan-Martin Berge, Martin Lindgren og Espen Wasshaug: The Patient's Unconscious Plan – a theoretically and clinically meaningful concept?

Control mastery theory holds that a patient enters psychotherapy with an unconscious plan. This position is untraditional and original in the psychotherapeutic literature. In what ways can it be said that this position is a theoretically sound and clinically meaningful construct? In this paper we discuss the plan concept in relation to other perspectives such as Rogers and Bohart's within the humanistic school and the relational perspective within psychoanalysis. We claim that the plan concept is a fruitful concept that enhances a deeper understanding of the clinical process even though it has received some theoretical challenges. By helping the patient carry out his plan, the therapist can be more effective in assisting the patient to change and grow.

Key words: Control-Mastery theory, unconscious plan, clinical and theoretical implications, psychotherapy

Storgruppens væsen og dynamik i en uddannelsesmæssig sammenhæng

Matrix, 2010; 1, 26-59

Francisco Alberdi

Artiklens formål er at foretage en fænomenologisk beskrivelse af et storgruppeforløb under en gruppeanalytisk uddannelse og at sammenligne forløbet med andre storgrupper beskrevet i litteraturen. Til opgaven bruges en antropologisk inspireret ideografisk undersøgelsesmetode.

Under beskrivelsen af gruppesessionerne lægges der vægt på gruppens dominerende temaer og stemninger set ud fra forfatterens oplevelser og fortolkning. Ved sammenligning med andre storgrupper bliver det klart, at den nærværende storgruppe bygger på et gruppeanalytisk paradigme med hovedvægten lagt på den moderne selvorienterede tendens. Således er gruppens fokus næsten udelukkende de horisontale relationer og medlemmernes gensidige spejlinger og selv-oplevelser. Der synes at være en vis negligering af vertikale og strukturelle spændinger.

Afslutningsvis stilles der spørgsmål om storgruppens mening og funktion. Den nærværende storgruppe befinder sig et sted mellem de oplevelsesorienterede og de terapeutisk orienterede storgrupper. En større afklaring af dette spørgsmål og en målrettet orientering om storgruppens formål og metode ville måske forøge udbyttet både på individuel-, gruppe- og institutniveau.

Francisco Alberdi, Overlæge i psykiatri, Psykoterapeutisk klinik, Psykiatrisk Center Bispebjerg, Alberdi_olano@dadlnet.dk

Nattergalen er som bekendt et af de af H.C. Andersens eventyr, som er blevet tolket flest gange fra psykoanalytisk side. Sikkert af mange grunde, blandt andet på grund af eventyrets smukke fremstilling af konflikten mellem det ægte og det falske i menneskelivet. Eller filosofisk udtrykt: spændingsfeltet mellem væren og spejling.

“En dag kom en stor pakke til kejseren, udenpå stod skrevet: Nattergal.

“Der har vi en ny bog om vor berømte fugl!” sagde kejseren; men det var ingen bog, det var et lille kunststykke, der lå i en æske, en kunstig nattergal, der skulle ligne den levende, men var overalt besat med diamanter, rubiner og safirer; så snart man trak kunstfuglen op, kunne den synge et af de stykker, den virkelige sang, og så gik halen op og ned og glinsede af sølv og guld.”

Vi kender historiens forløb og husker også hvordan *“de fattige fiskere, som havde hørt den virkelige nattergal, sagde: “Det klinger smukt nok, det ligner også, men der mangler noget, jeg ved ikke hvad!”*

En lignende oplevelse af nysgerrighed og tvivl blev vakt hos forfatteren ved det første storgruppemøde i forbindelse med den gruppeanalytiske uddannelse på IGA (Institut for Gruppeanalyse, København). Oplevelsen gav anledning til, en skærpet opmærksomhed om, hvad der foregik i gruppen. Nærmest spontant begyndte jeg at tage procesnotater af storgruppemøderne. Der **må** være mening i galskaben, tænkte jeg.

Artiklen er resultat af overvejelserne i forbindelse med storgruppeforløbet. Efter metodeovervejelserne vil der blive lagt vægt på dynamikken i det konkrete storgruppeforløb. Der vil i den forbindelse blive foretaget en sammenligning af det konkrete forløb med andre forløb beskrevet i litteraturen og diskuteret forskellige typer storgrupper ud fra en mere praktisk synsvinkel.

Metodiske overvejelser

Det er blevet påstået, at et af problemerne omkring storgruppens særpræg er mangel på empiriske undersøgelser (Wilke, 2003). Ved gennemgang af litteraturen bliver man dog i tvivl om påstandens rigtighed. For blot at nævne det kendte storgruppeforløb i Heidelberg er der skrevet mindst 8 artikler, flere af dem med meget detaljerede beskrivelser af indhold og proces. Det samme gør sig gældende i større eller mindre grad om flere andre internationale storgrup-

Storgruppens væsen og dynamik i en uddannelsesmæssig sammenhæng

peforløb som f.eks. i Maastricht, Budapest og København (Wilke, 2003; Pines, 2003). Problemet synes ikke at være mangel på empirisk opmærksomhed, men snarere mangel på metodiske overvejelser. Praktisk talt ingen af de foreliggende undersøgelser eller snarere essays om storgrupper gør sig metodiske overvejelser, og kun en mindre del af dem hviler på implicitte men dog let genkendelige, specifikke metoder (Hopper, 2003; Lipgar, 2003, Lorentzen, 2003). Langt de fleste artikler har karakter af essays bygget efter de klassiske græske og romerske retoriske regler. De har den overbevisende fremstilling som mål. Den eventuelle teori, empiri og metode bliver af den grund blandet sammen i fremstillingen i overbevisningens tjeneste.

Inden beskrivelsen af den valgte metodik vil jeg placere enkelte af de anvendte begreber i en videnskabsteoretisk kontekst. For bedre at forstå forholdet mellem natur- og humanvidenskabernes syn på forskningsmetodologien, kan det være nyttigt at se på forholdet mellem *nomotetisk* og *idiografisk* forskning (Karterud, 2000). Nomotetisk forskning sigter mod at finde fælles lovmæssigheder i det, der udforskes, det være sig en gruppe mennesker, en række kulturer osv. Man søger efter generelle udsagn og love, som forudsiger fremtiden. Idiografisk forskning tager i stedet sigte på at udforske et enkelt fænomen i dets individualitet uden at søge efter generelle lovmæssigheder. Til trods for uklare grænser mellem disse to tilgange bliver naturvidenskaben forbundet med nomotetisk forskning. Idiografisk forskning er til gengæld forbundet med humanvidenskaberne og i særlig grad med den hermeneutiske og fænomnologiske forskning, hvor man ikke søger at forklare det undersøgte, men at forstå et menneskeligt eller socialt fænomen.

Et sted midt i dette kontinuum befinder antropologien og psykoanalysen sig. For psykoanalysens vedkommende er det velkendt, at det nomotetiske forsøg på at afdække universelle love for mentale processer var den dominerende tendens i dens første 50 års historie. Freud og den amerikanske ego-psykologi var overbevist om, at psykoanalysen i grunden er en naturvidenskab. Essensen af den menneskelige natur bestod af drivkræfter, som på deterministisk vis blev styret af energetiske love, som kunne udlades, kombineres og transformeres. Deres videnskabstænkning indebar troen på, at der herskede et "ydre forhold" mellem subjekt og objekt, observatør og det observerede. Ved at reducere kontaminering af feltet – abstinensregel og kontrol af modoverføringen – ville analytikeren blive en projektionsskærm for patientens indre liv, og dennes ubevidste konflikter ville komme til syne i overføringen. Ved at gentage observationerne og benytte den induktive metode ville man være i stand til at fremkomme med generelle og universelle psykologiske love.

Denne klare nomotetiske opfattelse blev noget opblødet med udvikling af den engelske objektrelationsteori i sine to versioner. Men det afgørende videnskabssteoretiske skift blev bedst formuleret af Kohut i 1957 (Karterud, 2000). Hans tanker bygger på Kants tese om, at fænomenernes væsen ligger uden for vor erkendelsesevne, og at det, vi erkender, er bestemt af vores specifikke erkendelsesevner og observationsmetode. Kohuts hovedtese er, at vi kan undersøge den ydre verden ved hjælp af vores sanser, og i den undersøgelse benytter vi os af "ekstrospektion". I modsætning hertil kan den indre verden ikke observeres ved hjælp af sanserne. Vores tanker, følelser og fantasier eksisterer ikke i det fysiske ydre rum, men vi kan observere dem i os selv gennem *introspektion* og hos andre gennem *empati*. Empati forstået som erkendelsesmetode, ikke som terapeutisk holdning. Kort fortalt, psykoanalysens videnskabelige felt – den enkelte patients første-persons oplevelse – bestemmer og bestemmes af selve observationsmetoden.

Kohut selv var overbevist om, at psykoanalysen var idiografisk i sin terapeutiske praksis men nomotetisk i sin teoridannelse. I de efterfølgende årtier har psykoanalysen bevæget sig mere og mere i den idiografiske retning med opdukken af hermeneutiske, narratologiske, intersubjektivistiske og socialkonstruktivistiske tendenser. Udviklingen i gruppeanalysen synes at have fulgt samme tendenser (Rubenfeld, 2001).

En lignende udvikling kan spores i de andre humanvidenskaber. Hvad antropologien angår, er udviklingen næsten en tro kopi af den netop skitserede udvikling i psykoanalysen og gruppeanalysen. I spændingsfeltet mellem det almene og det specifikke har man i det meste af det 20. århundrede lagt vægt på at indfange og forklare det almene, de fællesmenneskelige kulturelle lovmæssigheder. De dominerende diffusionistiske, funktionalistiske og strukturalistiske skoler var alle nomotetiske i sin grundtanke. I de seneste årtier har man til gengæld vendt blikket bort fra de overordnede strukturer og set på folks konkrete problemer og deres praktiske håndteringer. Sagt med antropologisk jargon, ser man nu på "hvordan overordnede strukturer tilegnes af aktørerne og indlejres i specifikke livsverdener" (Hastrup, 2003). Trods forskel i jargonen er formålet det samme som i psykoanalysen og gruppeanalysen: at se på samspillet mellem det enkelte menneske eller gruppe af mennesker og deres historisk-kulturelle kontekst, med særlig vægt lagt på meningsindholdet, sådan som det opleves af de involverede aktører.

Antropologiens primære metode har længe været *deltagerobservation* over tid i et afgrænset felt. Mens man tidligere lagde større vægt på distancen og observationsdelen, understreger man nu deltagelsen. Igen en klar parallel til psyko-

analysens aktuelle tendens i retning af det interpersonelle og intersubjektivtiske. Det er denne antropologiske metodik, jeg finder bedst egnet til undersøgelsen af mine erfaringer som deltager i storgruppen.

Undersøgelsen er en kvalitativ undersøgelse, som sigter efter at identificere og beskrive samspillet mellem storgruppedeltagerne under de strukturelle rammer udstukket af en gruppeanalytisk uddannelsesinstitution. Fokus bliver lagt på stemningerne, de oplevelsesmæssige, kommunikative og relationelle mønstre som udspiller sig mellem deltagerne, samt de normer og værdier som indvirker på deres forståelse af interaktionen.

Jeg har under forløbet indtaget en deltagerobservatør-lignende position, hvor jeg indgik i samspillet på samme præmisser som de andre kursister og havde en personlig oplevelse af samværet med dem. Jeg begyndte at nedskrive mine observationer allerede efter første gruppesession, men jeg var ikke en reel deltagerobservatør. Jeg var accepteret af de øvrige aktører som deltager, men ikke som observatør.

Et andet centralt metodisk redskab i antropologien er *den komparative metode*, det vil sige sammenligning af en bestemt beskrivelse med beskrivelser og analyser af beslægtede erfaringer, som gør det muligt at omdanne deltagelse og indlevelse til en mere generel forståelse. Der vil derfor blive foretaget en sammenligning af de indsamlede data med et bredt udsnit af beslægtede beskrivelser fra erfaringer ved storgrupper i forskellige sammenhænge.

De nedskrevne observationer af visuelle, emotionelle eller sproglig karakter som senere udgjorde undersøgelsens *datamateriale* blev indsamlet i form af såkaldte etnografiske noter umiddelbart efter de enkelte gruppesessioner. Fokus i disse noter var samspillet og dynamikken i gruppen: hvilken stemning dominerer i gruppen? Hvilken fortælling vinder gehør? Hvilken status havde fortælleren? Hvad gjorde udslaget? osv. *Dataanalysen* begyndte så at sige straks efter det første storgruppemøde. I arbejdet med at formulere den første etnografiske note blev de første spor lagt til hvilke stemninger og interaktioner, der blev oplevet som meningsfuld at følge og fordybe sig i under de efterfølgende møder.

Analysemetoden bygger på fænomenologisk teori, hvor målet som nævnt er at indfange meningsindholdet i forskellige sociale fænomener, sådan som det opleves af de involverede selv (Malterud, 2005). Deltagerens position, deres forskellige sociale roller og deres skiftende identifikationer i tid og rum bestemmer det betydningssystem, hvorfra den enkelte udtaler sig eller interagerer fra: som mand eller kvinde, elev eller lærer, 1., 2. eller 3. års elev osv. Den fænomenologiske analyse går ud på at kortlægge disse forskellige betydningssystemer.

På et mere pragmatisk plan udgør undersøgelsen en lille del af et nødvendigt evalueringsarbejde: hvad går tilbuddet ud på? Er der en rimelig overensstemmelse mellem tilbudets erklærede målsætninger og de opnåede resultater? Er der en rimelig enighed mellem aktørerne om målsætningerne? Opfylder storgruppen de forskellige deltageres forventninger? Undersøgelsen leverer kun et spor til besvarelse af disse spørgsmål. Det er nødvendigt at foretage andre undersøgelser med brug af andre redskaber – fokusgruppeinterview, nøglepersoninterview, etnografisk samtale – som vil kunne levere flere spor til forståelse af fænomenet og til besvarelse af de stillede praktiske spørgsmål.

Gruppens rammer. Storgruppe eller mediangruppe

Storgruppen er en fast bestanddel af uddannelsesforløbet under IGA og har været det i en længere årrække i lighed med lignende uddannelser i andre lande (Pines, 2003; Island, 1996). Der er 8 sessioner om året spredt over forår og vinter. Gruppen består af mellem 30-45 kursister og 5-10 lærere, overvejende kvinder, fagligt set delt mellem et mindre antal psykiatere, sygeplejersker, socialrådgivere og andet sundhedspersonale og et flertal af psykologer. Conductoren har igennem mange år været en mandlig psykolog. Han sluttede efter de første 2 år af dette uddannelsesforløb, og blev erstattet af en anden mandlig convenor. Det første år var gruppen arrangeret i to koncentriske cirkler og de efterfølgende 2 år i en stor rundkreds. Naturens rytme og den omgivende verden gav sig til kende regelmæssigt i form af solens skinnen igennem vinduerne og forbigående godstoge, særlig påtrængende om foråret.

Det første spørgsmål som melder sig er, om vi her har at gøre med en egentlig storgruppe, eller om der snarere er tale om en mediangruppe. Spørgsmålet er ikke nemt at besvare, eftersom der mangler en klar afgrænsning af begreberne. Det mest anvendte differentieringskriterium i litteraturen er antallet af medlemmer eller gruppens størrelse. Der er en vis konsensus om, at smågrupper eller terapigrupper kan have mellem 8-12 medlemmer, mediangrupper mellem 30-35 og storgrupper over 40 medlemmer, og man har ofte sammenlignet disse grupper med henholdsvis en familie, en slægt og en stamme eller en landsby. Nogle har forsøgt at definere gruppetyperne ud fra deres karakteristika. Således har Main (1975) inddraget gruppemedlemmernes grad af psykopatologi, og i forbindelse med sine erfaringer i psykiatrisk regi taler han om storgruppe med "20 medlemmer eller så". De Maré (1975) lægger afgørende vægt på deltagernes mulighed for at kunne se hinanden i øjnene – mediangruppe – eller ikke at kunne det – storgruppe – under dialogen. Endelig lægger

Kernberg (2003) vægt på gruppens struktur og forhold til den ydre verden. For ham er storgruppen karakteriseret ved ikke at have en struktur – eller at have en meget løs struktur – og ingen eller næsten ingen reelle formål i forhold til omgivelserne. I hans forståelse nærmer storgruppen sig den uorganiserede og flygtige hob eller masse.

Det er i den forbindelse værd at bemærke den betydning, som gruppemedlemmernes psykiske struktur og deres mulighed for indbyrdes sproglige forståelse kan få for gruppens struktur og dynamik. Mange af de i litteraturen beskrevne storgrupper har fundet sted i hospitalsregi med blandt andet psykotiske og /eller psykosensære patienter (Lipgar, 2003; Main, 1975), eller i en multikulturel og flersproglig sammenhæng, hvor medlemmerne havde det svært med at forstå hinandens sprog (Brown, 2006). Enkelte af dem har i øvrigt fundet sted med op til 400 medlemmer (Heidelberg) og foregået uden andre mål end at reflektere over det, der foregik under vejs. De fleste vil nok være enige med Kernberg i, at under disse betingelser minder grupperne mere om en masse end om en egentlig storgruppe.

En noget speciel afgrænsning – eller måske snarere opløsning – af gruppebegrebet giver Freud i sin artikel "Massepsykologi og jeg-analyse" (1976). Efter en gennemgang af Le Bons og McDougalls beskrivelser af henholdsvis den uorganiserede hob og den organiserede masse, koncentrerer Freud sig om forholdet mellem massen og lederen. Som argumentation for sine tanker bruger han to af de socialt organiserede grupper med klareste formål, længst historie og mest rigid struktur, nemlig hæren og den katolske kirke. Han sammenligner relationen mellem patient og analytiker med relationen mellem gruppemedlem og lederen i henholdsvis hæren og kirken, og betragter dem som isomorfe størrelser. Isomorfien mellem masse, gruppe og patient-analytikerpar udbygges videre i artiklen, og han ender med at tale om "en masse af to" for at betegne patient-analytikerparret. Set i bakspejlet var hans sandsynlige ærinde med artiklen en videreudvikling og afklaring af hans strukturmodel, som han præsenterede 2 år efter i sin bog "Jeg'et og det'et". I artiklen burde han måske være gået et skridt videre og talt om "en masse af én", som hans strukturmodel – det, jeg, overjeg – egentlig indebærer. Men under alle omstændigheder opløste han gruppens særlige karakteristika i denne reduktionistiske tour de force.

I vores konkrete tilfælde synes gruppen at være en hybrid eller et grænsetilfælde. Størrelsen – mellem 40-50 deltagere – og mangel på et reelt formål i forhold til omverdenen gør det berettiget at betegne den som storgruppe. Men gruppens faste struktur, dens indlejring i en organisation med et klart uddannelsesformål og længere historie, medlemmernes personlighedsorganisering

på højt niveau i Kernbergs forstand, og det faktum at medlemmerne kender hinanden og kan se hinanden i øjnene under møderne i hvert fald efter 1. år, gør at den mere minder om en mediagrube (Pisani, 2006).

Analysens første runde. Beskrivelse af livet i storgruppen

I det følgende gives en summarisk beskrivelse af storgruppens stemninger og indhold, sådan som de blev nedskrevet efter hver enkel session. Efter beskrivelse af hver enkelt års forløb vil der blive trukket de elementer frem, som findes dynamisk vigtige, og som vil blive taget op senere under sammenligningen med andre storgrupper fra litteraturen.

1. år. Havets ebbe og flod

Antallet af kursister det første år var ca. 40, og sammen med lærere og conductor havde gruppen ca. 50 mulige medlemmer. Den blev muligvis af pladshensyn arrangeret i to koncentriske cirkler. Jeg kendte kun enkelte af lærerne fra tidligere kollegiale relationer og praktisk talt ingen af kursisterne. Stemningen i gruppen var, at vi skulle deltage i nogle særprægede seancer, spændende men urovækkende. Mit kendskab til storgruppens formål og dynamik var, som tidligere nævnt, mildest talt mangelfuld og fragmentarisk. Jeg satte mig i den yderste cirkel og prøvede på at finde nogen fra min terapigrube at sætte mig sammen med.

(Af pladshensyn gengives kun noterne fra de dynamisk set mest relevante sessioner. Noterne fra de øvrige sessioner kan rekvireres hos forfatteren).

1. session:

Der var ret mange tomme pladser i den inderste cirkel. Conductoren sagde et eller andet om at undersøge processen. Lang tavshed. En mand og en kvinde kommer for sent, og må sætte sig i den inderste cirkel. Alle kikker på dem. Noget anspændt prøver jeg på at bryde isen ved hjælp af en humoristisk bemærkning: "Gruppen forventer vist at I siger noget klogt!". "Det er klogt at komme til tiden!", siger manden. Jeg bemærker, at også han er af fremmed herkomst, og bliver glad for hans rappe replik. Tavshed. En mandlig 1. års kursist fortæller om paven Johannes Poul den IIs død, mediernes enorme optagethed af sagen, det "totale teater" som er blevet skabt af medierne, selv i ikke katolske lande. Flere kommer med indfald. Man sammenligner storgruppen med kardinalernes synode, og taler om valget af den nye pave, den hvide og

Storgruppens væsen og dynamik i en uddannelsesmæssig sammenhæng

den sorte røg. Der er en afslappet og glad stemning. Jeg undrer mig over den tiltrækningskraft emnet har haft på os alle, og bemærker det højt ved at sige at billedet af paven og synoden har reddet gruppen. Det har givet os et fælles tema at tale sammen om.

3. session:

Flere tomme pladser i den inderste cirkel. Enorm lang tavshed. Det er dog utroligt, tænker jeg. Jeg svinger mellem uro, trang til at sige noget, ligegyldighed og irritation. Det er ligesom at se på en snegl, som slæber sig hen over en asfalteret vej, tænker jeg videre. Det bliver en meget lang og meget farefuld vej. Tavsheden er så lang, at jeg får tid til en veritabel fantasirejse og til at formulere fantasierne i en sammenhængende fortælling i mit hoved. Jeg bryder tavsheden ved at fortælle tre fantasier om gruppen: Helbredelsesseancerne rundt om "det helbredende træ", den animalske magnetisme og Franz Mesmer som gruppens kraftkilde; de victorianske familier, lammede i tavshed af hemmeligheder og tabuer; og den sidste afsked, med familie og venner tavse rundt om den døendes leje, alle afventende den døendes sidste forløsende ord. Der bliver spurgt om det mon er conductoren som opleves som døende. Det bliver alt i alt en tung time. Jeg spekulerer på den effekt, rammer og struktur kan have i en gruppe som både beroligende og konfliktskabende på en gang.

7. session:

Næsten alle pladser er optaget. Kort tavshed. En 2. års kursist fortæller, at hun synes et af billederne på væggen minder om en krage, og at hun kom til at tænke på folkevisen "Højt på en gren en krage, sinsalabinbambusaladim". Sangen ender med at jægeren skyder kragen ned. En anden synes at hun både kan se en krage og en død konge i et af de andre billeder. Der associeres til krager, jægere og konger. Conductoren bemærker den aggressive tone i fantasierne. En 3. års kursist taler om at skulle slutte snart, om ambivalente følelser, glæden ved at være fri for storgruppen og tanker om at komme til at savne den. Conductoren spørger, om den aggressive tone kan have forbindelse med afslutningen.

Jeg bemærker vores tendens til at hæfte os ved folkeeventyr, viser eller myter, når vi savner noget konkret at tale sammen om. Jeg nævner i den forbindelse, at jeg for nylig har læst en historie om Odysseus, Penelope og de 12 slavinder, som blev hængt da han kom tilbage til Ithaca. Man morede sig over indfaldet og gav udtryk for skræk. Der blev talt videre om symbolsproget som middel til kommunikation og kreativitet.

Afslutningen kommer op igen. "Men gruppen forsætter". "Forsætter måske, som om ingen ting var sket?". "Hvad er det værste: sorg eller krænkelse?" En af lærerne opsummerer gruppens temaer, hæfter sig ved afslutningens dynamik, nogen går og andre kommer, og slutter med at bruge *havets ebbe og flod* som metafor for følelsernes udsving og for bevægelserne i mellem menneskelige relationer.

8. session:

Sidste møde for 3. års kursisterne og mange fra Basisuddannelsen. Lang tavshed. En fortæller om en erindring fra skoletiden, hvor eleverne var utilfredse med en historielærer. Ingen talte om det, indtil vedkommende sagde det offentligt i lærens nærvær. De andre elever blev rasende på hende. En anden fortæller om en lignende episode men med modsat fortegn: de talte alle om det, men ingen sagde noget til læreren. Der kommer enkelte yderligere kommentarer om at tale eller ikke at tale om problemerne, med eller uden lærerens tilstedeværelse. Om at ville det gode og gøre det onde. Conductoren peger på billedet af skolen og læreren og på frygten for at tale eller at tale over sig.

En af lærerne siger, at det synes at være svært at udtrykke kritik af Institutet. En 1. års kursist spørger, hvad det skal nytte at kritisere. De nye kursister virker åbne og kritiske, de ældre identificerer sig allerede med instituttet og tier stille. En anden lærer bemærker, at tavsheden i sig selv kan være kilde til polarisering, idet man ikke udveksler tanker og realitetskorrigerer hinandens forestillinger. Jeg bemærker rammens indflydelse på tolkning af tavsheden. Gruppens formål er at tale sammen, tavsheden er derfor et brud på reglerne og derfor angstfremkaldende. Det bliver bemærket, at det også er muligt at sidde stille som i en kirke og tavs tænke over livet. At tale i en kirke ville også være et brud. Tavsheden kan også skyldes, at det er ligegyldigt at være i gruppen. Som det var med valget i går. Det er ligegyldigt at stemme for det ene eller det andet parti, det er bare tale om tomme ord. Emnet tavshed og tale, kritik og mangel på kritik forsætter. "Hvad er vi her for? Hvorfor taler vi ikke om reelle problemer?" En af lærerne gør opmærksom på, at formålet med storgruppen er at udholde og undersøge angstens kilder. De kursister som skal slutte siger farvel og giver udtryk for glæde og taknemmelighed, også over storgruppens mulighed for at undersøge nye ting og nye muligheder.

Så vidt første års registrerede ordudvekslinger, fantasier og fælles temaer. Det er meget sværere at gengive stemningerne, de fysiske reaktioner og den følelsesmæssige ebbe og flod under den enkelte session. Koncentrationen og den tangentielle opmærksomhed var til tider glødende. Der findes ikke i verden et

gulv og billeder på væggen, som bliver mere intenst begloet end gulvet og billederne i det rum, hvor storgruppen fandt sted. Tom Main (1975) har givet en ret præcis beskrivelse af reaktionerne under møderne. Selv om beskrivelsen baserer sig på hans oplevelser ved stormøder i psykiatrisk regi, er reaktionerne ret genkendelige i vores storgruppe, i hvert fald i de perioder hvor spændingen er størst. Han skriver:

“The painful phenomena of long silences are familiar and worrying to all large-group convenor. The general tension, the withdrawals shown by staring out of the window, inspection of shoes or ceiling or fingernails, the occasional cautious looks at other members, one member remarking fearfully that he feels anxious in a voice so unassertive that he cannot easily be heard so that everyone ignores him, the platitudinous comments that get no response, the staff members equally uneasy, stupid and platitudinous, the convenor himself having difficulty in thinking... the surreptitious glances of the clock ... all in dread of “the group” and fearing that the next thing will only be worse; all these are familiar.”

Vi skal senere diskutere de dynamiske kræfter, der ligger bag disse reaktioner. Jeg vil her nøjes med at nævne de spørgsmål, som pressede sig på i min bevidsthed under det meste af det første års storgruppesessioner. De to vigtigste spørgsmål var *hvorfor* og *hvordan*. Hvad er formålet? Hvad er meningen? Er formålet didaktisk og/eller terapeutisk? Hvilken funktion har storgruppen i uddannelsen som helhed? Hvilke roller tilkommer os, og hvilket ansvar har vi i denne sammenhæng? Det var kort sagt spørgsmål om storgruppens *relevans* og om *metode*. Grundlæggende spørgsmål som conductorens noget kryptiske og – forekom det mig – tautologiske bemærkninger ikke gav et fyldestgørende svar på. “Formålet med gruppen er at undersøge processen, mens den foregår”. Hvis formålet i sin hyperrefleksivitet var svær at begribe, var metoden – at udveksle tanker og følelser med hinanden – mere genkendelig. En slags “fri associationsmetode” på gruppeniveau som mange af os var fortrolige med fra vores erfaringer under individuel terapi. Men den frie associationsmetode har det klare formål at omgå censuren, så det ubevidste forsvar og de fortrængte repræsentationer manifesterer sig i terapien. Havde opfordringen til at udveksle tanker og følelser med hinanden samme formål?

Den gennemgående forundring og usikkerhed, som var særlig udtalt hos 1. års kursisterne, fremkaldte et ret udtalt behov for afklaring og simplificering. Et behov som bredte sig til store dele af gruppen, og som stimulerede en søgen efter et fælles fokus, som kunne fænge i gruppen. En stemning, et billede eller

en metafor som kunne skabe genklang eller resonans i gruppens dominerende medlemmer, og gjorde gruppen i stand til at føre en meningsfuld samtale. På et mere individuelt plan oplevede jeg et behov for kontakt, en søgen efter udveksling og gensidighed, som nogle gange lykkedes og ofte forblev paralyseret eller ligefrem aborteret i sin vorden. Oplevelsen var nok ikke udelukkende forfatterens, da aftensmaden efter storgruppen tydeligvis havde en vigtig funktion som "after-group" samvær, hvor man genetablerede den målrettede socialitet.

Processen blev efterhånden genkendelig og mindre urovækkende. Den mindede ikke så lidt om en jamsession, hvor en række kompetente og mindre øvede musikere samles "efter arbejdstid", for at lade instrumenterne spille selv og sammen skabe et nyt stykke jazzmusik. Noget lignende fandt sted i vores storgruppe. Efter en opvarmningsfase præget af spænding, uro og spredt fægtning samledes alle om enkelte temaer, metaforer eller melodiske linjer, med en følelse af afspænding og lettelse til følge. Seancernes afrundes og afsluttes med en for det meste kreativ strid om at indordne rebellerne og give stykket hvert sit personlige særpræg.

2. år. Spøgeseshistorier

Forløbet i det andet år var anderledes. Gruppen var noget mindre – ca. 40 mulige medlemmer – og den var samlet i en enkel rundkreds.

1. session:

Efter en svær start samledes opmærksomheden om den fysiske omorganisering, de mange tomme stole og konflikten mellem dem som er "inde i varmen" og dem som "holdes ude". En kursist giver udtryk for irritation og undren over storgruppens primitivitet. De utallige generaliseringer og de mange angreb på andre. Det opleves som næsten dyrisk. Det afstedkommer en ordveksling om den omsiggribende sociale ligegyldighed og om at stå alene, når det rigtig gælder. Vil nogen overhovedet hjælpe i en storgruppe, hvis det bliver nødvendigt? Der bliver udtrykt forventninger til lærerne og conductorens bidrag. Efter en længere dvalen om den absolutte ensomhed ved et dødsleje afsluttes timen med glæden over, at en af kursisterne havde født et velskabt barn.

5. session:

Sessionen er speciel, idet gruppen er sammensat af kun 20 kursister og 8 lærere samt conductoren. Der er mange indfald fra mange af deltagerne, en stor livlighed, nysgerrighed og åbenhed. Den første bemærkning fra en mandlig kur-

Storgruppens væsen og dynamik i en uddannelsesmæssig sammenhæng

sist falder prompte. Med stor humor bemærker han, at det er første gang vi sidder i rummet med et nyt tæppe på gulvet. Det er næsten vemodigt, hvor blev pletten af? Det bliver bemærket, at det nye gulv minder om et dansegulv. En anden mandlig kursist bemærker, at det er utænkeligt, at nogen vil danse i sådan en forsamling. Vi er en meget intellektualiserende og seriøs forsamling.

En kvindelig kursist fortæller om en tur til Sverige, oplevelsen af stilhed i naturen og ro i sjælen ved at sidde ved en fuldstændig stille og blank sø. En svensk kursist fortæller om barndomserindringer, og om de fortællinger hun hørte dengang om døde fisk og døde søer. Disse fortællinger skabte hos børnene en noget uhyggelig stemning, og hun blev bange for spøgelsers. Hendes fortælling åbner en dør op, som fører hele gruppen ind i en verden af gamle erindringer og *spøgelseshistorier*. Uhyggelige, spændende og sjove spøgelseshistorier, historier om ensomhed og fællesskab, om højtlesning og om børnene siddende sammen med deres forældre ved kaminen. En af kursisterne runder af med at fortælle om et ophold for år tilbage på et nordjysk kloster, hvor der verserede en historie om lyden om natten af "den sorte dames tunge skridt". Hendes rædsel den første nat og hendes bøn til de andre om "én som ville sove med hende næste nat!"

Igen associationer til dansegulvet, fest, dans og musik. Men hvilken musik? Hvad nu, hvis man ikke kan høre ordentligt, kan man danse uden at kunne høre musikken? Det kan man, bare man mærker "resonansen"! En af lærerne fortæller om en barndomserindring, om en lille sø som om foråret var fuld af liv og frøer, som kvækkede og løb efter hinanden. Én bemærker kontrasten mellem dansegulvet og de uhyggelige billeder på væggene. "Ja, du skulle bare vide, hvilket billede der hænger bag ved dig!". "Man kan aldrig vide, hvad der gemmer sig bag én". Den svenske kursist fortæller om hendes frygt for at nærme sig et bestemt hvidt hus i barndommen og hendes løben forbi på vej hjem fra skole.

Conductoren bemærker dobbeltheden i frygten for de døde fisk og de bejlende frøer i søen, frygt for døden og for livet i søen. En kursist nævner Stockholmssyndromet og taler om de falske og de ægte spøgelsers. Forældre som mishandler deres børn, og børnene som undskylder og tilgiver. "Mener du, det er det, vi gør her?" spørger en af lærerne. "Jeg kom bare til at tænke på det, svarer kursisten. Vi er så heldige, at vi kan grine af vores historier. For andre er det alvor". Efter endnu en fortælling om en "meget gammel og uhyggelig serie på tv" og med et stort grin bemærker jeg det store antal "mødre og fædre", vi har blandt os den dag. Bliver vi bange for spøgelserne, eller tør vi netop tale om spøgelsers på grund af det? Der udtrykkes glæde ved at have lærerne med.

Men er der nogle regler for, om de skal være med eller ej? Nej, det er der ikke. Det kunne være et spændende eksperiment at være uden lærere. Ansvarsfølelsen vil måske blive større. "Det ville være bizart ikke at have dem med. Formålet med gruppen er jo at undersøge, hvordan vi har det som uddannelsesinstitution". Conductoren bemærker tilstedeværelsen af spøgelses i rummet, uanset om lærerne er med eller ej.

Tiden er ved at rinde ud. En af de kvindelige lærere fortæller om en uhyggelig film, hvor en kvinde trækker flere masker efter hinanden væk fra ansigtet.

7. session:

Den begynder med at conductoren fortæller, at han slutter som conductor efter næste storgruppemøde. Der spørges om begrundelsen og conductoren svarer kort, at det skyldes omorganisering af hans arbejde. Der spørges om, hvem der bliver den nye conductor, og en af lærerne fortæller, at det vil blive oplyst ved plenummødet til sin tid, ikke nu. Man taler i nogle minutter om omsorg for conductoren, bekymring for hans ve og vel. Bekymring for at blive efterladt alene, og for at al ting forbliver uændret uanset alle de ydre forandringer. Urolig udtrykker jeg tanken om, hvordan det ville være at klare sig uden conductor. En af lærerne spørger mig om, hvad jeg tror det ville ske. Utryk over mit eget spørgsmål og over det spørgsmål, som er blevet stillet til mig svarer jeg, at jeg forestiller mig det nok ville udvikle sig til en kamp om magten, eller måske til den totale ligegyldighed over for gruppen og den enkeltes optagetthed af sine primære behov. En kursist fortæller om sine kvaler på selve dagen, i forbindelse med at hendes hus skal renoveres. Håndværkerne har været uansvarlige, hullerne på væggene var ikke blevet repareret, de nye vinduer passede ikke, døren hang skævt på hængslerne. Munterheden breder sig. Conductoren opsummerer temaerne som udtryk for fantasier i gruppen om organisationen, som værende ramponeret eller kaotisk. En egalitær organisation eller måske en organisation præget af magtkampe eller ligegyldighed?

En mandlig 2. års kursist bemærker vores mangel på oprigtighed, vores tendens til intellektualisering og det "psykolytiske" forhold til samtaleemnerne. Jeg tager emnet op og taler om vores metaanalytiske forhold til hinanden. Vi taler ikke om os selv, om vores indbyrdes forhold eller vores forhold til eller plads i institutionen. Jeg undrer mig over, at navnet på den nye conductor bliver holdt tilbage. En lærer spørger mig om jeg er vred? Ja, øh ... siger jeg. Jeg mener, at det er forkert at holde navnet tilbage. Tavshed og mystificering bruges tit som magtmiddel. Som den magt og fascinationskraft hieroglyfferne

havde igennem århundreder, indtil de blev dechifrerede og indholdet frit tilgængeligt. Eller som forældre der træffer beslutninger, når børnene er lagt i seng. Det er fint indtil børnene bliver 15 år gamle, så kommer oprøret. Jeg tror godt, at jeg kan håndtere at vide, hvem skal være den nye conductor.

En af lærerne bemærker, at storgruppen er et sted, hvor vi kan undersøge vores gensidige projektioner, ikke et sted for diskussion om konkrete sager eller for at træffe beslutninger. Der bliver talt videre om de ulige magtforhold og om den eventuelle betydning viden om, hvem der bliver den nye conductor ville have – eller netop ikke have – for gruppen. Conductoren peger på, at der synes at være to niveauer eller to typer deltagere i gruppen.

8. session:

Sidste session for 3. års kursister. Sessionen finder sted umiddelbart efter afskedsreceptionen. Det er også sidste session for conductoren. Stemningen ved første del af timen er let og præget af udtalelser om glæde og taknemmelighed over for uddannelsen og hinanden. De to svenske kursister som slutter uddannelsen og skal "tilbage til Sverige", bliver inkarnationen af denne glæde og taknemmelighed.

Stemningen skifter ret brat, da en af 3. års kursisterne giver udtryk for mere blandede følelser. Hendes oplevelse af og ubehag ved at blive betragtet som en af de kritiske elementer eller kritiske kursister. Sammenhængen mellem interesse, kritik og fornyelse af institutionerne. Sorg over at man ikke er mere opmærksom på denne side af sagen. En 1. års kursist undrer sig over, hvilken del af kritikken stammer fra én selv, og hvad stammer fra gruppen. Han spekulerer på forholdet mellem overføringen og realiteten i kritikken. Han udtrykker tvivl, om storgruppen er det rette forum at udtrykke kritik i. En 2. års kursist siger, at kritik af organisationen bliver mødt med tavshed og udelukkelse. Han har en fornemmelse af, at nogle af kursisterne opfattes som pubertetsbørn, som bare protesterer.

Der bliver stillet et konkret spørgsmål til conductoren og til en af lærerne, som også holder op på Institutet om, hvordan de har det med at holde op efter så mange år. Der bliver en lang og tung tavshed. Sneglen på vejen viser sig igen i mit hoved og mit hjerte. Jeg udtrykker sorg over vores tendens til at beskytte os ved at holde os til vores meta-metaleg, uden at komme ned til de reelle relationer. Jeg ville finde det naturligt, hvis conductoren og læreren nu siger noget om deres personlige tanker og følelser. Læreren udtrykker blandede følelser. Han har været lærer i mange år. Det har ikke altid været lige sjovt.

Der er en meget stor spænding i luften, jeg fornemmer en følelse af stærk vrede og sorg. Og en bred forvirring over mangel på baggrundsviden og afklaring. En 2. års kursist kommer til skade at nævne hans oplevelse af "psykolyse" i gruppen, og bliver sat på plads af en af lærerne, som noget inkvisitorisk beder han om at forklare, hvad han mener med udtrykket. Conductoren slutter sessionen med en påmindelse om storgruppens undersøgende holdning og om åbenhed og ydmyghed over for kompleksiteten. "Hvad ved jeg egentligt om det, der sker i øjeblikket?"

Beskrivelsen af 2. års forløb, afspejler, at forfatteren selv og måske gruppen som helhed var et helt andet sted end under det 1. år. Tvivlen om storgruppens relevans og metode var mere eller mindre fordultet. De kom op i vores bevidsthed i korte øjeblikke, men uden den påtrængende karakter det havde i det første år. Opfordring til at "give udtryk for vores tanker, følelser og fantasier, og undersøge processen, mens den foregår" var ikke længere forvirrende eller mystisk, men egentlig "hel naturlig". Frustrationen og tvivlen var nu snarere centreret om netop det modsatte forhold nemlig det, at vi ikke gjorde, hvad vi burde. Eller at vi udelukkende holdt os til opgavens abstrakte ordlyd, undersøgelse af tanker og fantasier.

Den tilbagevendende og følelseladende diskussion om gruppens "psykolyse" eller "metaleg" tyder på, at denne oplevelse i hvert fald deltes af en del af 2. års mandlige kursister og kom til at præge storgruppen i lange perioder. Udtrykt i moderne termer, havde vi en følelse af at deltage i en pseudomentaliserende kommunikation. Eller sagt lige ud, i en form for fælles selvbedrag. Man kan få den tanke, at efter første års usikkerhed og tvivl om det overhovedet havde nogen mening at være med, havde vi ikke blot indordnet os og accepteret påbudet, men var gået videre og var irriteret over, at man ikke arbejdede seriøst nok. Vi var måske blot blevet mere katolske end Paven. Dog ikke uden sværdslag. Der var mange spøgelseser, døde fisk og bejlende frøer, masker der faldt og fantasier om at blive fri for lærere og conductor. Der var irritation over den intellektualiserende psykolyse og metaleg og nogle af lærernes irritation over irritationen. Der var en opmærksomhed omkring mindst to forskellige type deltagere, en oplevelse af infantilisering og umyndiggørelse og en oprørstrang i hvert fald for nogle af mændenes vedkommende. Og der var conductorens afslutning og Stockholmssyndromet.

Gruppen var vist ved at bevæge sig ud på ret genkendeligt men dog faretruende terræn. Det er nok ikke helt tilfældigt, hvis læseren undervejs er kommet til at tænke på tragedien om den unge Ødipus, og oraklets varsler eller på Sfinksens stirrende blik og dens gåde. Kort sagt længsler, begær, misundelse, magtkampe, smertende krænkelser, frygt for ostracisme, sorg, selvstraf og so-

ning ved identifikation med overmagten. Disse bemærkninger kan måske lyde lige lovlige psykolytiske, men følelserne var ikke desto mindre nærværende specielt ved årets sidste session, hvor hele spektret syntes at blive inkarneret i den kvindelige 3. års kursist og den mandlige lærers smertefulde afsked.

3. år. Verdens befolkning nu og til alle tider

Gruppen var større end forrige år, men ikke større end, at man kunne opretholde strukturen i en rundkreds.

1. session:

Mange nye medlemmer og ny conductor. Eller hvad han nu er. Han præsenterer sig selv som convenor – eller sagde han consultant? – og siger kort, at formålet med storgruppen er at undersøge processen, mens den foregår, og opfordrer til at udveksle tanker, følelser og fantasier med hinanden. “Vi har en time. Ordet er frit.” De nyes usikkerhed og søgen og de ældres mere eller mindre akavede forsøg på at hjælpe dem er timens helt dominerende tema.

Flere af de nye giver udtryk for usikkerhed på mange forskellige måder. At få hjertebanken, at kunne mærke gruppens puls, at blive opmærksomme på togets rytme udenfor. Erindring om rustur, hvor der var et stærk pres for at afsløre sine hemmeligheder: “har du været din kæreste utro i de sidste tre måneder?” Der er mange pauser og mange springende indfald. Én bemærker det paradoksale i, at vi får at vide, at ordet er frit, og ingen siger noget. To af de ældre kursister siger sammenstemmende, at de tænkte på at byde de nye velkomne, men har holdt sig tilbage, fordi de var i tvivl om, hvordan det ville blive modtaget. Conductoren (eller convenor, eller consultant) bemærker at gruppen søger efter rammer. Der er tale om en ny gruppe, og når rammerne bliver klarere, vil åbenheden blive større.

Vi forsætter i samme tvivlens og usikkerhedens spor, og en 2. års kursist udtrykker sine vanskeligheder ved at holde sig tilbage for at sige noget og deltage i gruppen. En af de nye omtaler tavsheden og nævner den borgerlige ret til “ikke at gøre det man ikke har lyst til”. Hun bliver modsat fra flere sider, og sessionen slutter med, at hun understreger det nødvendige i et minimum af retningslinjer og kritiserer convenor for sin passivitet.

3. session:

Udsagnet “ordet er frit” eller snarere temaet bundethed og frihed bliver taget op på ny. Emnet bliver næsten genstandsgjort af en på mange måder fantastisk fortælling om en gruppe kinesiske børn, som sidder i rad og række på toilettet

og fortærer deres nødtørft. Dog ikke alle. En lille purk kan ikke eller vil ikke gøre det på det tidspunkt. "En singleton!", bliver der bemærket. I den lattermilde stemning bliver der tilføjet, at der er håb forude. En dansk teatertrup skal i de nærmeste uger til Kina for at lære kineserne at være mere spontane! Efter det hylende morsomme nationale megalomane udsagn bliver temaet frihed og bundethed vedvarende til stede under hele timen: Lykken og friheden befinder sig altid et andet sted.

4. session:

Den sidste inden sommerferien. Straks efter præsentationen af gruppens opgave spørger en mandlig 1. års kursist, om ordet *virkelig* er frit. Hvorfor siger vi så ikke noget? Hans frustration og irritation fremkalder en anspændt udveksling af spørgsmål og svar mellem ham selv og flere andre. "Hvad havde du forventet dig?" "Jeg havde ikke forventet mig noget specielt, bare en udveksling af ord, det er alt." For ham er tavsheden et meningsløst spild af tid. "Det er dig selv, som slår barnet ihjel, inden det bliver født!" siger en anden 1. års kursist. "Det kunne være spændende at vide, hvad de som har været i gruppen i 3 år – eller måske i 20 år – mener at have fundet frem til". En kvinde giver svagt udtryk for irritation over for det kritiske medlem og fortæller, at hun for nylig har læst, at det aktuelle befolkningstal svarer til det totale antal mennesker, som har levet på kloden til alle tider. Hun opfatter storgruppen som et billede af eller en *repræsentation af hele verdens befolkning*.

En af lærerne mener, at det kritiske medlem synes at være talerør for en oprørstrang i forhold til instituttet. "De sætter os til noget, som vi ikke ved, hvad det skal være godt for; hvad vil de egentlig? Der er tale om en sur pligt, som fremkalder en oprørstrang. Vi har måske flere skabsoprør i gruppen?" Jeg bemærker, at der sidste år var en gruppe mandlige 2. års kursister, som forsøgte sig med et slags oprør. Denne gang ser det ud til, at det er 1. års kursisterne, der gør det. Det er da et fremskridt, mener jeg. En mandlig kursist fra det nuværende 2. års hold udtrykker uro over at være den eneste mandlige 2. års kursist til stede. Betyder det, at forpligtelsen til oprør hviler på ham?!

En af lærerne fortæller om en episode, han havde oplevet for få dage siden på Rådhuspladsen. En noget sær mand havde forsøgt at etablere kontakt med de tilstedeværende. Det virkede noget anmassende. Det var paradoksalt at opleve, at forsøget på at etablere kontakt virkede asocialt. Manden blev i hvert fald mødt med vrede fra de andres side. Pladsen var også fyldt med mennesker, og de var så mangfoldige, at det virkede uoverskuelig. Det var ligesom her i gruppen. Så mange forskellige emner, tanker og indfald. Man hæfter sig ved

noget og må straks give slip for at følge et andet spor. Det er nødvendigt at acceptere eller finde sig til rette med mangfoldighed og uoverskuelighed.

Man taler videre om en følelse af stagnation, om stivhed og forfald i oprøret, om Fidel Castros patetiske tilbagevenden til magten og om hans øjensynlige meget alvorlig intestinale stagnation, eller på almindeligt dansk gevaldige forstoppelse.

Den mandlige 1. års kursist gentager, at han "stort set ikke kan finde mening i gruppen". Udtalelsen vækker undren og irritation over behovet for at holde fast i, at gruppen ikke foretager sig noget, netop i dag hvor der er så meget liv og kreativitet i gruppen. To af lærerne støtter hinanden i at pege på de oplagte vanskeligheder med at etablere personlige relationer i storgruppen som en af de væsentligste årsager til den oplevede usikkerhed og angst. Jeg føler sympati og omsorg for 1. års kursistens vanskeligheder og prøver på at støtte ham ved at fortælle ham, hvordan jeg har oplevet forløbet i de seneste 3 år: det første års frustration og forvirret søgen efter mening; det anden års engagement og protest imod lærerne, som formodedes at være i besiddelse af meningen eller i hvert fald magten; og nu i det 3. år hvor det er ved at gå op for mig, at der ikke findes én men mange forskellige oplevelser, meninger og røde tråde. Jeg støtter mig i den forbindelse til metaforen om storgruppen som billede på verdens befolkning.

8. session:

Sidste session for kursisterne på tredje år og dem fra basisuddannelsen. Sessionen finder sted umiddelbart efter afskedsreceptionen med champagne og jazz-musik på saxofon og bas.

Nogen har hørt om en opgave om storgruppen og spørger konkret og direkte om, hvad det er for "spøgelseshistorier" som man taler om? Jeg svarer på spørgsmålet noget diffust og summarisk, men spørgsmålet bliver stillet igen på en måde, jeg oplever som påtrængende. Gruppens gamle spøgelseshistorier fra de jyske klostre og de svenske søer, og den uhyggelige historie om maskerne der rives af ansigtet én efter én bliver gentaget og "givet videre" til de yngre kursister. Afslutning bliver derefter sessionen tema. Afslutningens betydning og vanskeligheder. Frygt for at opleve en gentagelse af sidste års pinefulde og ambivalente afsked med en kritisk kursist, en af de gamle lærere på instituttet og den gamle conductor. Nogle huskede tydeligt situationen, andre havde ikke oplevet situationen som særlig emotionelt ladet, og atter andre huskede intet om episoden. Det blev bemærket at "oplevelsen dør med én selv, når man forlader en gruppe". En anden tilføjede: "men fortællingen forsætter". Der blev

igen talt om de gamle spøgelseshistorier. Om den svenske sø, den smukke natur, den blanke overflade og den døde søbund.

Conductoren bemærkede samme dobbelthed i gruppen, det er måske noget, man har svært ved at se i øjnene og tale om. En af de nyere kursister kritiserede de ældre for at holde noget hemmeligt for dem. "Hvad er det, der er så svært at tale om!?" En af de ældre gav udtryk for frustrationen og for nødvendigheden af at se det ufuldkomne i øjnene. En anden gav udtryk for resignation over de mangler, der er forbundet med uddannelsen og for betydning af timing i den eventuelle kritik. "I afskedens øjeblik er det særlig vigtigt at sige farvel på en fremsynet måde".

Set ud fra en position som 3. års kursist befandt storgruppen sig spændt ud i et felt mellem tre poler: *tillid – konvention – kommunikation*. Den første pol – *tillid* – kom tydeligt til udtryk under den sidste session i 1. års kursisternes "kritiske" selvudleveringer. KE Løgstrup (1991) har udtrykt det således:

"Tillid i elementær forstand hører enhver samtale til. I den blotte samtale udleverer man sig, hvilket viser sig i, at der i og med selve tiltalen stilles en bestemt fordring til den anden ... Ikke at høre eller ikke at ville høre ens anslåede tone betyder derfor, at ens selv overses, for så vidt det er en selv, der har vovet sig frem i den."

Her har vi at gøre med meget finde nuancer i fremtoningen, et blik, en stemmeføring eller en gentagelse, som lader ane det umådelige behov for, at ens tillid og ens udlevering bliver modtaget af nogen i gruppen.

Den anden pol er den fælles længsel efter *kommunikation*. Søgen efter hinanden, efter hinandens udsagn og metaforer, efter hinandens stemninger. Igen udtrykt med Løgstrups ord:

"På hvor mangfoldigvis kommunikationen mellem os end kan arte sig, den består altid i at vove sig frem for at blive imødekommet ... Et er at udlevere og blotte sig selv i betydningen at krænke sit eget indre ud overfor den anden. Dertil behøver der ikke at være den bitteste tillid med i spillet ... Noget andet er at udlevere sig selv i den tillid, man viser den anden, hvorved der altid forlanges noget af ham, for så vidt der stilles en forventning til ham ... Vi er hinandens verden og hinandens skæbne. At vi som regel ser bort derfra, er der grunde nok til."

At spørgsmålene om tillid og kommunikation ikke er enkle og ligetil fænomener men kan være foruroligende, netop fordi de er basale menneskelige ud-

Storgruppens væsen og dynamik i en uddannelsesmæssig sammenhæng

fordringer blev tydeligst udtrykt af den lærer, som fortalte om sine oplevelser med den ukonventionelle og påtrængende mand, som næsten på asocialvis krævede at etablere kontakt med sine omgivelser. Deri består en af forskellene mellem børn og mange psykiske syge mennesker på den ene side, og vanlige voksne mennesker på den anden side, i evnen til konventionalitet. Den *konventionalitet* som danner den tredje pol og indrammer storgruppens felt.

De konventionelle former har en dobbelt funktion. De letter vores omgang med hinanden, gør den mere ubesværet og sparer os for store blottelser. De væsentligste forhold vi som mennesker står overfor forlanger et behersket og indirekte udtryk. Uden de konventionelle normers beskyttelse ville vores samvær blive ulideligt, påpeger Løgstrups, og forsætter:

“De selvsamme konventionelle former udnytter vi imidlertid til at nedskrive tilliden og dens fordring. I stedet for at lade konventionen tjene vort livs behov for at give sig form, bruger vi den til at holde os på afstand af hinanden og indkapsle os”.

Hvis tilliden ikke bliver mødt og værdsat, slår den om til mistro. Konventionerne giver os derfor en neutral mulighed for at unddrage os alternativet, enten omsorg for den udviste tillid eller afvisning og mistro.

Det første års frustrationer og søgen efter mening var ikke helt forsvundet. De var fortsat levende i gruppen indlejret i dens specifikke matrix. Som en blandt andre vigtige røde tråde, en blandt andre vigtige stemninger og stemmer i feltet mellem medlemmernes tillid, kommunikation og konventionalitet.

Analysens anden runde. Kausale sammenhænge. Psykodynamiske refleksioner

Ved gennemlæsning af de to kendte monografier om storgruppen og nogle af de mere moderne artikler om emnet er der to forhold, der springer i øjnene. Det ene er kontrasten mellem den gruppeanalytiske tilgang og Tavistock Institute of Human Relationsmodellen. Det andet forhold er glidningen eller bevægelsen inden for den gruppeanalytiske tilgang fra en Kleiniansk-Bionsk version af objektrelationsteorien til en Winnicott-Kohuts orientering med vægten lagt på selvets behov og stilling. Jeg vil kort skitsere disse tilgange og senere se på vores storgruppe igennem disse棱镜.

a: To komplementære modeller

Den gruppeanalytiske model hviler på den antagelse, at gruppen udgør den basale psykologiske enhed, på samme måde som den individuelle organisme udgør den basale biologiske enhed. Som følge af den vedvarende udveksling og gensidige spejling af følelser, stemninger og tanker blandt gruppemedlemmerne, skabes der over tid et bestemt kommunikativt netværk, et mønster af stabile relationer og af bevidste og ubevidste fantasier, som udgør gruppens matrix. Man ser ikke nogen modsætning mellem interventioner rettet imod det enkelte individ eller gruppen som helhed, men man ser det enkelte individ som et knudepunkt i netværket og som legitim centrum for terapien.

Gruppelederens eller conductorens – orkesterdirigentens – fornemmeste opgave er i denne sammenhæng at medvirke til at etablere og vedligeholde den gruppeanalytiske proces. Det egentlige terapeutiske instrument er gruppen som sådan, som conductoren hjælper til med at udvikle videre ved at følge dens stemninger og reaktioner, og ved at klargøre kommunikationen indhold og de interpersonelle reaktioner. At arbejde hen imod en stadig mere artikuleret kommunikationsform er identisk med den terapeutiske proces.

Blandt de terapeutiske virksomme faktorer skal her nævnes de multiple *overføring/modoverførings reaktioner* medlemmerne imellem og mellem medlemmerne og gruppelederen tilføjes. Som vi senere skal se, udgør denne faktor en af de vigtigste, om ikke den vigtigste faktor i Tavistockmodellen.

Tavistock Institute of Human Relationsmodellen og dens forskelle og ligheder med den gruppeanalytiske model er ret indgående beskrevet af Karterud (1999). Vi skal her nøjes med få bemærkninger. Tavistockmodellen er i udpræget grad sociocentrisk og sætter gruppen og institutionen som sit fokus. Den bygger på en kombination af Bions gruppeteorier og den sociologiske udgave af systemteori. Konsulenternes – consultants, convenors – rolle er at tolke ubevidste konflikter mellem subgrupper, mellem storgruppe og subgrupper, mellem subgrupper og organisationen og mellem storgruppen og consultants. Fokus er derved, det man med kleiniansk terminologi kunne kalde konstellationen af angst/fantasi/forsvar forbundet med de lodrette relationer mellem mennesker dvs. magtrelationer eller konflikter omkring dominans og underkastelse. Consultants markante tilbagetrukkede og analyserende attitude skal være særlig egnet til at fremkalde netop denne type overføringsrelationer og derved til at kaste lys over denne type problemer i organisationerne. Om disse problemer i de konkrete tilfælde er reelt eksisterende problemer, eller bliver kunstigt fremkaldt af selve observationsmetoden eller iscenesættelsen skal være usagt. Vi er her tilbage i Nattergalens fremstilling af

den paradoksale relation mellem væren og spejling eller det ægte og det falske i menneskelivet.

Mange af de i litteraturen beskrevne storgrupper befinder sig et sted midt imellem de to beskrevne skoler eller tilgange. Det er faktisk sådan, at den meget skarptegnede karakteristik som flere gruppeanalytikere (Wilke, 2003; Karterud, 1999) giver af Tavistockmodellen, kan være svær at genkende ved gennemlæsning af de beskrivelser Tavistockmodellens repræsentanter selv giver (Lipgar, 2003).

Den samme dobbelthed gjaldt for den nærværende storgruppes vedkommende. Den udviste karakteristikkere fra begge modeller, selv om den gruppeanalytiske tilgang for det meste var dominerende. Conductoren udviste en ikkestyrende attitude med fokus på gruppens stemning og resonans i her-og-nu-situationen, og gav yderst sjældne tolkninger af ubevidste overføringsreaktioner mellem gruppen og sig selv. Han var betydelig mere optaget af at facilitere åbenhed og dialog i gruppen end af at tolke ubevidste forhold, specielt inden for det vertikale relationelle aspekt. Hans vægt på de horisontale relationer og fokusering på bevidste og førbevidste spændinger mellem subgrupperne hvilede tydeligvis på den gruppedynamiske model.

På den anden side er der flere strukturelle forhold, som giver anledning til en større opmærksomhed på sandsynlige skjulte og ubevidste overføringsreaktioner mellem de forskellige grupper og i forhold til conductoren. Gruppen bestod af kursister med forskellige uddannelser, viden og erfaring, af lærere med forskellige organisatoriske, terapeutiske og uddannelsesmæssige funktioner, og den var ledet af en ekstern conductor. Det er nærliggende at forestille sig både vertikale og horisontale konflikter mellem mænd og kvinder, mellem nye og gamle kursister, mellem forskellige faggrupper, mellem lærere og kursisterne, mellem storgruppen og conductoren og mellem storgruppen og instituttet.

Af disse potentielle spændingsfelter blev konflikterne mellem lærere og kursister eksplicit bragt på banen med jævne mellemrum, både på initiativ af lærerne og kursisterne. Mulige overføringsbegrundede spændinger mellem storgruppen og conductoren – idealiseringer og aggressive projektioner på conductoren – blev ventileret enkelte gange. Spændinger mellem faggrupperne blev kun udtrykt et par gange i de 3 år, begge gange med et stort og angstfyldt aggressivt potentiale. Det er usikkert om eventuelle spændinger og konflikter mellem kønnene skulle være blevet nævnt overhovedet. Dette til trods for at mændenes deltagelse mange gange var så markant i forhold til kvinderne, at den kunne opleves som påtrængende. Det er svært at differentiere mel-

lem ægte eksisterende de facto konflikter og kunstig konflikter skabt af selve iscenesættelsen, specielt da storgruppen ikke havde andet formål end at undersøge sig selv. Men det forhold at storgruppens definerede mål var ret abstrakte og relativt uhåndgribelige, kombineret med den kendsgerning at gruppe-medlemmerne som led i uddannelsesprogrammet var nødt til at foretage mange rolleskift og skift i måder at relatere sig til hinanden på gør, at storgruppen i lange perioder oplevedes som en udfordring i sig selv, mere end som et forum til at overkomme og integrere personlige eller grupperelaterede konflikter.

b: To teoretiske indfaldsvinkler

Det anden forhold man finder ved gennemgang af litteraturen, er som nævnt glidningen fra den kleiniansk orienterede til en mere Winnicott-Kohut-orienteret forståelse af storgruppefænomenerne. E. Jaques (1955) har givet en meget god beskrivelse af *den kleinianske forståelse* af gruppeprocesserne. Kleinianernes noget esoteriske terminologi er velkendt, men når man ser bort fra denne tendens, er grundsubstansen i deres hypoteser både enkel, klar og meget gængselig.

Grundmodellen bygger på en korrespondance mellem Freuds ideer om gruppeprocesser og Kleins teorier om forholdet mellem mor og barn. I begge tilfælde bygger forholdene på en vedvarende udveksling af følelser og fantasier om sig selv og hinanden og om hinandens motiver. Det er i al sin enkelthed tale om en vedvarende transport af projektioner og introjektioner til og fra hinanden og en sideløbende identifikation med dem.

I den kleinianske retning har man et meget skarpt blik for angstens side af medaljen, mens nydelsen og gratifikationssiden tit får et mistænkeligt skær over sig. Der ligger nok noget under, synes man altid at mene, et forsvar imod den underliggende angst. De to angstformer mennesket og dermed sociale grupper er i evig kamp imod, er den paranoide og den depressive angst. Henholdsvis angsten for forfølgelse og udslettelse og angsten for selv at være skyldig i at have skadet dem, man er afhængig af. Forsvaret imod disse grundlæggende angstformer er lige så elementære, nemlig enten kamp og flugt eller at reparere, klynge sig fast eller kaste sig i støvet for dem man tror, man vil miste.

Processen bliver lidt mere kompliceret, når man sætter de medfølgende følelser af kærlighed eller had i bevægelse, for ikke at tale om når fantasierne får frit spil. Ved inddelingen af følelser, mennesker (objekter), funktioner (delobjekter), impulser og motiver i enten gode eller onde og ved deres efterfølgende fantasimæssige transport frem og tilbage mellem sig selv og andre (projektive

og introjektive identifikationer) bliver det hele ret uoverskueligt og konfundende. Hvis man ganger dette med 30-40 mennesker på en gang på samme sted, kan det hele blive til en gyser. Behovet for simplificering og for at finde en afklaring ved hjælp af kendte og anerkendte fortællinger er derfor ikke så underlig.

Den kleinianske retning sætter lighedstegn mellem sociale processer og det tidligste mor-barn forhold og videre mellem dette forhold og psykotiske processer. Det gør, at man få en noget katastrofisk opfattelse af de sociale processers grundlag, en opfattelse som har været medvirkende til den aura af drama og spænding, som har fulgt forestillingen om storgruppevæsenet. Når man dertil lægger det kleinianske blik for hadet, det aggressive og destruktive element – dødsdriften, som de indtrængende forsvarer eksistensen af – er det ikke underligt, at forventning til drama i storgruppen er stor. Utvivlsomt en berettiget forventning når man beskæftiger sig med meget store, ustrukturerede og formålsløse grupper eller masser.

Skabelsen af *syndebukken* i gruppesammenhæng kan være et godt eksempel på de omtalte omfordelinger og transport af impulser, motiver med videre. I situationer hvor gruppens angst indtager paranoid karakter, bliver de projektive og introjektive mekanismer sat i værk, enten i forhold til andre grupper eller i forhold til subgrupper eller enkelte individer inden for gruppen selv. Det bliver da den ydre fjende eller syndebukkens lod at blive udpeget som det ondes – de destruktive impulser, motiver og fantasiers – holdeplads, mens resten af gruppen bibeholder alle de gode egenskaber. Det bliver samtidigt syndebukkens opgave at introjicere de til ham eller hende projicerede onde impulser, at absorbere dem og identificere sig med dem, eller at afvise dem og reflektere dem videre.

Syndebukkens positive spejlbillede – helten – er desværre næsten ikke behandlet i gruppeanalytisk sammenhæng. Det er en beklagelig mangel, da dens undersøgelse ville kunne kaste meget lys på narcissistiske fænomener. Bions tredje grundantagelse, pardannelsen eller søgen efter Messias nærmer sig indirekte emnet.

Bions egentlige interesse i gruppeprocesser bliver opsummeret i overskriften i det første kapitel i hans bog *Experiences in Groups*, "Intra-group tensions in therapy: Their study as the task of the group". Her er kort defineret Tavistockmodellens målsætning om at undersøge autoritetsspørgsmål og lederskab, gruppens indre konflikter og grænser. Hans teori om gruppens dobbelthed og dialektik mellem arbejdsgruppe og gruppens grundantagelser er velkendt. Kernberg (2003) har integreret Freuds og Bions syn på gruppeprocesser og med

vanlig stringens givet en ualmindelig klar beskrivelse af de regressive processer i "store grupper uden struktur og uden formål". Han taler om den narcissistiske og den paranoide regression, hvis karakteristikker minder om Bions henholdsvis afhængigheds- og kamp-flugtgruppen. Hans beskrivelse er dog betydelig mere præcis og genkendelig i sociale sammenhænge. Han understreger i øvrigt at "disse to reaktioner kan observeres systematisk ved at give en gruppe opgaven udelukkende at undersøge sig selv, uden andre opgaver som relaterer til omgivelserne". Vi kommer tilbage til det.

I de seneste år er man som nævnt blevet mere orienteret i retning af Winnicott og Kohuts teorier med fokus på selvets stilling, behov og trusler i storgruppen (Wilke, 2003; Karterud, 1999). I kontrast til den kleinianske retnings fokusering på de aggressive og destruktive kræfter er man nu også mere opmærksom på storgruppens potentielle kreative kræfter. Udtrykt med Winnicotts terminologi, er man nu mere opmærksom på muligheden for en modning af selvet i et faciliterende miljø. Vanskelighederne med at etablere en personlig relation i storgruppen opleves som en trussel imod identiteten. Men hvis selvets behov for adækvat holding, stimulering og passende frustration bliver mødt i storgruppen, vil den enkelte kunne udvikle en mere stabil identitet og en større "evne til at være alene". Ikke i betydning af at isolere sig som en "singleton" men i betydning af at være mere i kontakt med sit "ægte selv" og samtidigt mere fri til at engagere sig i kontakten med andre. I denne terminologi vil den tilstrækkelige gode gruppematrix holde og værdsætte medlemmernes oplevelse af virkeligheden og samtidigt udfordre deres evne til at være sig selv, "at være alene" foran gruppen som har sine egne behov og udvikler sig asynkron med det enkelte medlem.

Kohuts påpegning af selvets vedvarende behov for selvobjekter og Karteruds videreudvikling af Kohuts tanker om spejlningsbehov i gruppesammenhæng er velkendt og skal ikke gennemgås her. Men det er vigtigt at understrege, at mens den mere kleinianske forståelse af gruppeprocesserne lagde vægten på de gensidige og multiple spejlinger – spejlkabinettet af delobjekter – som kilde til *erkendelse*, bliver vægten nu lagt på selvobjekternes spejlinger som den primære kilde til både *anerkendelse* og udvikling.

Denne adskillelse mellem kleinianske og kohutinspirerede forståelser er mere virtuel end reel. Som det gjorde sig gældende ved adskillelsen mellem den gruppeanalytiske model og Tavistockmodellen, er der også her tale om dimensionelle forskelle langs et kontinuum. Der findes også indflydelsesrige kleiniansk orienterede forfattere, som lægger hovedvægten på selvets stilling eller identitetens skæbne i storgruppen (Lipgar, 2003; Main, 1975; Jaques, 1955).

Forholdene i den nærværende storgruppe har i denne sammenhæng haft følgende karakteristika. Storgruppen har en lang historie og en fast struktur og klare grænser, men den har samtidig udelukkende som opgave at observere sig selv. Det gør, at muligheden for udviklingen af primitive og "psykotiske" fænomener i den kleinianske forstand har konstant været tilstede. Det er dog mere realistisk at se bort fra kleinianernes psykopatologiske sprogbrug og i stedet for at tale om psykotiske fænomener at omtale disse fænomener som udtryk for primærprocestænkning. Det er dette begreb, Foulkes (1975) anvender i sin skjulte kritik af kleinianernes terminologi, og det synes at passe meget bedre til de oplevede fænomener i vores storgruppe. Enhver som har stået ansigt til ansigt med en psykotisk patient og oplevet et flig af patientens gru ved, at der ikke kun er tale om kvantitative forskelle i oplevelserne, men at man her står over for en anden eksistens modus.

Storgruppen har for det meste befundet sig i den depressive position, i en ambivalent konflikt i forhold til conductoren, lærerne, de nye i gruppen, kvinderne og kvinden som arketype. Der har været enkelte bølger i retning af den paranoide dikotomi, hvor spøgelse er kommet ud af skabet, maskerne er begyndt at falde, selvets stabilitet vaklede og trangen til at søge efter en eller anden form for syndebuk – den kritiske kursist, den inkompetente lærer – viste sit grimme fjæs. I striden mellem destruktive og konstruktive kræfter i gruppematrix er der dog ingen tvivl om, at de konstruktive kræfter har været dominerende. Gruppen har som helhed været et faciliterende miljø, opmærksom på de mest udsatte medlemmers behov for støtte og anerkendelse og i stand til at integrere de forskellige subgruppers asynkrone udvikling og søgen efter sig selv i helheden.

Analysens tredje runde. Finale sammenhænge. Hvad er formålet med storgruppen?

Det er vigtigt at gøre sig klart, at en ting er storgruppens bevidste og eksplicite mål og noget andet de eventuelle resultater. Lad os først se på storgruppens eksplicite målsætning – "at undersøge processen i gruppen mens den foregår" – i lyset af Foulkes (1975) enkle inddeling af storgrupper i *problemcentrerede*, *erfaringscentrerede* og *terapicentrerede* storgrupper.

Målet i den *problemcentrerede storgruppe* er at finde og bidrage til at løse det manifesterede problem som angår gruppen her og nu uden at beskæftige sig med skjulte meninger eller personlige motiver. Den *erfaringscentrerede storgruppe* har som mål at give deltagerne mulighed for at erfare, hvordan det føles at være

medlem af gruppen. Typiske eksempler for denne type gruppe kan være de såkaldte sensitivitetstræningsgrupper eller T-grupper. Mange af de storgrupper, der er beskrevet i forbindelse med gruppeanalytiske kongresser med mange deltagere, som ikke kender hinanden, hvor forløbet består af få sessioner med et minimum af struktur, og hvor målsætningen er løst defineret, hører også til de erfaringscentrerede storgrupper. Foulkes (1975) bruger et pragtfuldt billede til at beskrive disse storgruppers situation:

When a group which has no other reason to come together is asked to study its own behaviour, it seems to me similar to asking a centipede to study the way it moves, when it has no particular reason to move anywhere. I imagine that it would be very difficult for the centipede to do that, although it uses its feet in a perfectly co-ordinated way under normal circumstances.

Målsætningen i den *terapicentrerede storgruppe* minder om den problemorienterede storgruppe, siger Foulkes, men med den væsentlige forskel, at her gives mulighed for at se på medlemmernes skjulte og ubevidste motiver og på den symbolske mening under processen. Målsætningen er specifikt terapeutisk for de involverede, og conductoren tager opgaven på sig at udvikle "a culture, a tradition, a spirit in which the group feels free to investigate all these things, based on unfettered, frank and spontaneous communication". Som eksempler nævner Foulkes Maxwell Jones terapeutiske samfund og Tom Mains storgrupper på Casel Hospital. Hvad angår rammerne, er han stærkt i tvivl, og han taler om et minimum af en session om ugen i et par år for grupper på op til 30 medlemmer.

Afgrænsningen mellem erfaringscentrerede og terapicentrerede grupper kan være vanskelig. Også her er der nok tale om et kontinuum uden klare grænser. Men man kan vel sige, at jo hyppigere møder og længere proces jo større er mulighederne for indbyrdes kendskab og dialog. Desuden jo klarere relationelle temaer, jo mere vil man kunne nærme sig det terapeutiske fokus både på individuel og gruppeplan. Det påfaldende og paradoksale i denne forbindelse er, at de terapeutiske målsætninger i nogle af de meget velbeskrevne storgrupper (Maastricht, Heidelberg, Israel, København) har været meget høje, til tider enormt høje. Vel at mærke i storgrupper med meget stort antal medlemmer som ikke kendte hinanden, medlemmer som til tider dårligt nok kunne forstå hinandens sprog, og som mødtes til få sessioner med en målsætning som var mildes talt flydende (Brown, 2006; Wilke, 2003; Pines, 2003).

Foulkes opfattelse og holdning til storgrupper er på det seneste blevet betegnet som ambivalent, og denne ambivalens er søgt forklaret med hans jødiske

baggrund, nazismens barbari osv. (Wilke, 2003). Han er dog ikke alene om at tvivle på fornuften i de oplevelsesorienterede gruppers mål og funktion. Som tidligere nævnt deler Kernberg samme tvivl om det kreative potentielle i de svagt strukturerede og formålsløse grupper. Den samme tvivl kan spores i Pines (2003) og Island (2003). På det rent fænomenologiske niveau var oplevelsen af meningsløshed og lammende hyperrefleksion i den nærværende storgruppe meget fremtrædende under det første års forløb.

Ud over Foulkes nævnte inddeling finder man i litteraturen mange spredte hentydninger og enkelte systematiske opsummeringer af storgruppens målsætninger (Tjelta, 2006). Målsætningerne spreder sig fra de meget generelle, *didaktiske og erfaringsfokuserede* til de mere konkrete og *terapiorienterede målsætninger*. De *didaktiske og erfaringsfokuserede målsætninger* er ofte fremhævet af Tavistockmodellens repræsentanter, som følger Bions opfordring til at lære af erfaringer. Den primære opgave er at lære, ikke at få en bestemt form for adfærd. Man har ingen anden plan end at undersøge det, der opstår i situationen og "alle er autoriserede, har magt til og er ansvarlige for deres læring". Med et moderne udtryk er målet udelukkende at udvide deltagernes refleksive funktion eller evne til mentalisering.

De foreslåede *terapeutiske målsætninger* kan på sin side deles i socialt orienterede i bred forstand, de gruppeorienterede og de individorienterede. Blandt de terapeutiske målsætninger med *bredt socialt fokus* bør først nævnes de Marés (2003) målsætning om at omdanne had til dialog ved at udvikle koinonia – fællesskabsfølelse til løsning af historiske trauma og konflikter mellem mennesker. Med specifik reference til mediangruppen understreger han, at fokus er på sindet (the mind) og formålet er at skabe mening, ikke en sublimering af libidinøse impulser, men en fuldstændig transformation eller metamorfose, analog til larven som bliver til en sommerfugl. "*The Median Group is a sort of reflective think-tank which generates minding, caring, sharing, thinking, choice and decision-making*".

Et tilsvarende storslået formål, dog lidt mere relateret til den sociale virkelighed, er fremhævet af EATGA (The European Association of Transcultural Group Analysis), hvis storgruppemøder søger at overkomme historiske trauma og undertrykkelse trods paranoia, tavshed og fraspaltning (Brown, 2006). Svarende hertil har man fra andre sider fremhævet de kendte storgrupper ved konferencerne i Maastricht, Heidelberg, København, Budapest og Israel som steder til bearbejdelse og integration af Holocaust, forholdet mellem tysker og jøder, mellem øst og vest, mellem israelere og palæstinensere (Shaked, 2003). Kort sagt en social etisk fordring til at tolerere, overkomme og respektere for-

skelle mellem mennesker, lande og kulturer. Vi nærmer os her utopiens sfære, hvor storgruppen opfattes som kilde til og repræsentant for det demokratiske ideal, som altid er i fare for at blive opslugt af barbariet.

Hvad angår *gruppeorienterede målsætninger*, har man mere konkret peget på vigtigheden af at undersøge og udtrykke magtforholdene mellem deltagerne. Set i en institutionel kontekst at identificere fælles interesser, at identificere forskelle i magtrelationer og at forandre disse relationer i en mere respektfuld og ligeværdig måde (Lipgar, 2003). Og i forbindelse med dette at rette opmærksomheden på aggressionens udtryk og betydning for polarisering af følelser, tanker og positioneringer i institutionelle og relationelle sammenhænge (Hopper, 2003).

Den nemmeste måde at afgrænse storgruppens *individuelle terapeutiske målsætninger* på er ved at brede de kendte målsætninger fra de terapeutiske smågrupper ud til storgruppen. Det vil i alt enkelthed sige at muliggøre en "jeg-træning i handling". Det betyder først og fremmest at lære at adskille det psykiske liv fra den objektive virkelighed og ikke mindst at udvikle et stabilt og realistisk selvbillede og billede af andre, samt at udvikle evnen til at engagere sig mere frit i mellem menneskelige relationer.

Der findes meget få systematiske beskrivelser og refleksioner over storgrupper af længere varighed i institutionel regi. Lorentzen (2003) har foretaget en sammenlignende undersøgelse af storgruppe processerne i Norge og i Baltikum som led i den gruppeanalytiske uddannelse. Fokus på undersøgelsen er storgruppeprocesserne i Baltikum og i særlig grad det sociale ubevidstes indflydelse på storgruppens modenhed, evne til observation og refleksion, og forholdet til autoritet og lederskabsspørgsmål. Selv om den institutionelle ramme, tidsaspektet og det eksplicite formål – "at studere storgruppeprocesser og individet i relation til disse" – minder meget om forholdene i nærværende storgruppe, er der dog også tale om betydelige forskelle. Gruppestørrelsen i Baltikum kunne åbenbart variere mellem 30-100 medlemmer, og gruppen havde ingen formel leder eller conductor, men i stedet passede én fra staben på tidsrammerne. Storgruppen foregik i øvrigt på engelsk, et sprog som mange af deltagerne havde betydelige problemer med. Den afgørende forskel var dog de meget specielle, sociopolitiske omstændigheder uddannelsen og storgruppen i Baltikum indgik i. De baltiske lande var på det tidspunkt involveret i en nærmest revolutionerende transformationsproces, fra at være underlagt det sovjetiske overherredømme og diktatur til at blive selvstændige republikker af neoliberal tilsnit, med en etnisk og sprogligt set blandet befolkning som grundlag. Det er kendt, at der ved denne type overgang sker det, at den udtalte

fællesskabsfølelse imod diktaturet bliver afløst af indre splittelser og positionering i forhold til de nye magtkonstellationer. Under disse forhold kommer Schopenhauers allegori om de tre frysende pindsvin som symbol for socialitetens dobbelthed virkelig til sin ret. Disse omstændigheder kombineret med de mange økonomiske, faglige og andre usikkerhedsmomenter gør, at den baltiske storgruppe må have befundet sig på grænsen til den tilstand Kernberg (2003) betegner som flygtig hob. Sammenligning med den nærværende storgruppe synes derfor ikke at være hensigtsmæssig.

Sammenligning med forholdene i den norske gruppeanalytiske institut synes mere realistisk. Målsætningerne i den norske storgruppe tilknyttet den gruppeanalytiske uddannelse befinder sig et sted mellem de didaktiske og de terapeutiske tiltag på individuel-, gruppe- og institutionsniveau (Island, 2003). Storgruppen ledes af instituttets kollektive ledelse af lærere og terapeuter, og dens formål er dobbelt. En *erfaringsbaseret forståelse* af storgruppens dynamik og ubevidste rødder, og en *integration* af de svære følelser forbundet med at være medlem af en uddannelsesinstitution med mange forskellige opgaver og meget forskellige relationelle niveauer mellem deltagerne. Med andre ord opfatter nordmændene storgruppen ikke kun som *et laboratorium* til undersøgelse af bevidste og ubevidste kræfter og deres indflydelse på tænkning, følelser og handling på individuel og gruppeniveau, men også som *et sted* – “city square” – *til integration* af svære følelser og interesseudsætninger i organisationen som helhed.

En lignende målsætning fandtes implicit i den nærværende storgruppe. Men mens den didaktiske og erfaringsbaserede forståelse af storgruppens dynamik var eksplicit formuleret og i fokus under hele forløbet, var de eventuelle terapeutiske muligheder mere diffust formulerede, latente og uudtalte. Storgruppen oplevedes sjældent som et sted til deling og integration af svære følelser og interesseudsætninger i organisationen som helhed. Som deltagende observatør fik jeg ofte, både under og efter storgruppeforløbet samme tanke som allerede blev formuleret for over 30 år siden (Kreegers, 1975): Er der her tale om terapi – socioterapi, psykoterapi -, eller er de eventuelle terapeutiske effekter tilfældige sideeffekter?

Det store spørgsmål er, om storgruppe på nuværende tidspunkt besidder det teoretiske grundlag og de metodiske redskaber, som gør det muligt at opfylde denne mangfoldighed af sociale og individuelle mål. Hvis man blot ser på rammernes betydning, synes der at være god grund til at tvivle på, om storgrupper af kort varighed med et stort antal fremmede mennesker og meget intensive forløb overhovedet vil kunne bevæge sig ud over den initiale fase af

følelses aktivering og diffus målsøgen, for at give plads til den nødvendige differentiering og integration af selve oplevelsen. Anderledes forholder det sig for de mere strukturerede og længerevarende storgrupper som den nærværende. Trods den meget ringe eksplicitering af gruppens målsætninger syntes gruppen at være i stand til at holde fast i og videreudvikle en kultur eller gruppe-matrix, som muliggør en større grad af differentiering og integration af tanker og følelser på individuel og gruppeniveau. Spørgsmålet er om dette fandt sted på grund af den formulerede teori, mål og metode eller på trods af netop disse mangler.

Er det overhovedet relevant i denne sammenhæng at tale mere konkret om, hvilke ændringer der reelt har fundet sted i gruppen og dens medlemmer og om størrelsen af de formodede ændringer? En undersøgelse af disse forhold ville kræve en helt anden undersøgelsesmetode. Men som et tankeeksperiment kan man skele til de mange effektundersøgelser af psykoterapi, som viser ret ensartede resultater trods forskelle i terapeutisk teori og teknik. Som bekendt viser de fleste resultater, at ca. 60 % af patienter opnår et positivt resultat, mens 25-30 % forbliver uforandrede, og endelig ca. 10 % får det værre af terapien (Harmon, 2005). Vi kan kun håbe på, at det samme gælder for storgrupper som den nærværende, og at tallene ikke viser den omvendte fordeling. Man kan endelig pege på, at det i en psykoterapeutisk sammenhæng er påvist, at en bedre præcisering af målene og en bedre information om terapiens mål og metode konsekvent har vist en forbedring af de opnåede resultater.

Litteratur

- Brown, D. (2006). *Resonance and reciprocity. Selected papers by Dennis Brown*. London: Routledge.
- De Maré, P. (1975). The politics of large groups. I Kreeger L (Eds.), *The large group. Dynamics and therapy*. London: Karnac books.
- De Maré, P. & Schøllberger, R. (2003). The large group as a meeting of minds. A philosophical understanding. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Foulkes, S. H. & Anthony, E.J. (1957). *Group psychotherapy: The psychoanalytical approach*. Harmondsworth: Penguin books.
- Foulkes, S.H. (1975). Problems of the large group from a group-analytic point of view. I Kreeger, L. (eds.) *The large group. Dynamics and therapy*. London: Karnac books.
- Freud, S. (1921, 1976). *Massepsykologi og jeg-analyse. Metapsykologi 2*. København: Hans Reitzels forlag.
- Harmon, C. et alia (2005). Improving outcomes for poorly responding clients: The use of clinical support tools and feedback to clients. *Journal of Clinical Psychology*, Volume 61, Issue 2: 175-185.

- Hastrup, K. (2003) (red.). *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hopper, E. (2003). Aspects of aggression in large groups characterised by (ba) I: A/M. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Island, T.K. (1996). Distortions, echoes, reflections: the role of the large group in group analytic training community. I Peternel, F. (eds.) *Median and large groups in group analytic training*. Ljubljana: University Psychiatric Hospital.
- Island, T.K. (2003). The large group and leadership challenges in a group analytic training community. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Jaques, E. (1955). Social systems as defence against persecutory and depressive anxiety. I Klein, M., Heimann, P. & Money-Kyrle, R.E. (eds.) *New directions in psycho-analysis*. London: Maresfield library.
- Karterud, S. (2000). *Fra narcissisme til selvpsykologi. En indføring i Heinz Kohuts forfatter-skab*. København: Klim.
- Karterud, S. (1999). *Gruppeanalyse og psykodynamisk gruppeterapi*. Oslo: Pax forlag.
- Kernberg, O.F. (2003). Socially sanctioned violence. The large group as society. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.), *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Lipgar, R.M. (2003). Experiences in large groups. Bion's influence. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Lorentzen, S. (2003). Sammenligning af storgruppeprosesser innenfor utdanningsprogram i gruppeanalyse I Norge og Baltikum: *Matrix*, 2, s. 194-211.
- Løgstrup, K.E. (1956, 1991). *Den etiske fordring*. København: Nordisk forlag.
- Main, T. (1975). Some psychodynamics of large groups. I Kreeger, L. (eds.) *The large group. Dynamics and therapy*. London: Karnac books.
- Malterud K. (2005). Kvalitative metoder I medicinsk forskning: Forutsætninger, muligheter og utfordringer. *Ugesk Læger* 167/22;2377-80.
- Pines, M. (2003). Large groups and culture. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Pisani, R.A., Colangeli, G., Giordani, A., Popolla, P. (2006). The median group: training and supervision. *Group analysis* vol 39 (4): 537-548.
- Rubinfeld, S. (2001). Group therapy and complexity theory. *International journal of group psychotherapy*, 51 (4): 449-470.
- Shaked, J. (2003). The large group and political process. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Tjelta, S. (2006). Storgruppedynamikk: Kulturbygging eller patologistudie. Perspektiver i endring: *Matrix*, 4, s. 299-316.
- Turquet, P. (1975). Threats to identity in the large group. I Kreeger, L. (eds.) *The large group. Dynamics and therapy*. London: Karnac books.
- Wilke, G. (2003). Chaos and order in the large group. I Schneider, S. & Weinberg, H. (eds.) *The large group re-visited. The herd, primal horde, crowds and masses*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Abstract

Francisco Alberdi: The Nature and Dynamics of the Large Group in an Educational Setting.

The purpose of this article is to perform a phenomenological description of a large group during a group analysis education and to compare the course of this large group with other large groups described in academic literature. For this purpose an anthropological inspired ideographical research method will be used.

In the description of the group sessions the dominating themes and moods of the group as perceived and interpreted by the writer will be emphasised. By comparing with other large groups it will be evident that the present large group is based on a group analytical paradigm with emphasis on the modern self-oriented tendency. As so, the focus of the group is almost entirely the horizontal relations and the member's mutual reflections and selfexperiences. There seems to be a certain neglect of vertical and structural tensions. Finally, the meaning and function of the large group will be scrutinized. The present large group is located somewhere between the experience-oriented and the therapeutic-oriented large group. A more intense clarification of this question and a goal-directed orientation on the large group purpose and method might increase the profit of the result on both individual-, group- and institutional level.

Keywords: Education in group analysis, large group, process, meaning, function

Gruppeterapi med unge voksne – opbrud og sammenhængskraft

Matrix, 2010; 1, 60-77

Jan Nielsen

Metodisk set tematiserer artiklen forholdet mellem gruppeanalyse og skriftlighed, konkret ud fra beskrivelser af et gruppeterapeutisk forløb i en unge-voksne gruppe, baseret på journalmateriale. Formålet er at vise det systematiserings-, formidlings- og forskningspotentiale, som ligger hos terapeuter, der arbejder med grupper. Desuden at formindske afstanden mellem forskning og klinisk praksis, der ofte dikotomiseres til skade for begge discipliner.

Terapeutisk set fokuserer artiklen på sammenhæng mellem gruppedeltagernes motivation, gruppens rammebetingelser og hvilken betydning disse har for de terapeutiske processer der kan forløbe i gruppen. Via konkrete eksempler der opfattes som afgørende for gruppens udvikling demonstreres, hvordan denne gruppe med unge voksne synes yderst sensitiv over for rammebetingelser og -forstyrrelser.

Rammer og rammebetingelser fremhæves derfor som helt afgørende for kvaliteten af det gruppeterapeutiske arbejde – og sætter dermed grænser for udbyttet af gruppeanalytisk psykoterapi. Afslutningsvis sættes de beskrevne faser i gruppen i relation til bl.a. motivation, forskellighed og modoverføring.

Jan Nielsen, Cand. Psych., Ph.D., Lektor i klinisk psykologi, Universitetets Psykologiske Klinik, Institut for Psykologi, Københavns Universitet, jan.nielsen@psy.ku.dk

1. Indledning

a. Formål

Udgangspunktet for dette arbejde har været en særlig vanskelig periode i en terapigruppe for unge voksne med drop-out, præmature afslutninger og deraf følgende præmatur visitation til følge, hvilket gjorde situationen ustabil og kritisk for gruppen. Fra et gruppeterapeutisk perspektiv er det derfor væsentligt at interessere sig for hvorfor og hvordan sådanne situationer opstår, hvordan de påvirker gruppen og hvorvidt gruppen har sammenhængskraft nok til at håndtere sådanne pludselig brud? Om drop-out og præmatur afslutning kunne forudses og på hvilke indikatorer? Og endelig om grupper med unge voksne er særligt udsatte for afbrudte forløb?

Ovenstående vanskeligheder er velkendte i gruppeterapi (Karterud 1999, p. 250ff), men ikke særligt belyste mht. grupper med unge voksne. Formålet med dette arbejde bliver dels at beskrive det konkrete forløbs baggrund og udvikling, og dels at bidrage til den almene kliniske forståelse, således at denne type vanskeligheder kan håndteres bedre fremover, baseret på beskrivelse og analyse af de enkelte gruppedeltagere, samspillet i gruppen og terapeuternes rolle.

b. Ungdom og grupper

Der rejser sig en række specifikke spørgsmål, når der arbejdes med unge voksne i grupperegime. En gennemgående erfaring der fører unge voksne ind i gruppen har med (op)brud, adskillelse og tab at gøre (diskontinuitet), dvs. forhold der har præget de unge livshistorisk og deres nutid. Hvilken betydning har dette for de unges lyst og evne til at knytte sig igen, og hvordan kan gruppen få betydning, så de unge tør og kan overvinde deres erfaringer og fantasier der har med smertelige brud at gøre? Vil de i gruppen reagere på risikoen for re-traumatisering med tilbagetrækning og evt. drop-out, og dermed forblive utilknyttede? Og hvilken betydning har disse forhold for tilrettelæggelse af gruppen, fx. visitation, selektion og komposition ?

c. Tekst og grupper

Metodologisk er artiklen et forsøg på at tematisere *gruppeanalyse og tekst*, idet klinisk journalmateriale her er anvendt i formidlings- og forskningsøjemed. På den ene side kan en sådan tilgang ikke siges at leve op til objektive standarder for empirisk forskning (Collin & Køppe 1995, Lorentzen 2003), og på den anden side heller ikke reduceres til udelukkende

at udgøre terapeuternes subjektive indtryk af sessionerne. Bl.a. Karterud (1999), Lorentzen (2003) og Poulsen (2004) anfører at der er betydelige svagheder ved et forskningsdesign, der udelukkende er baseret på fx journalmateriale. Såvel fordele som ulemper er iøjensfaldende, idet journalmateriale er let tilgængeligt, mens validiteten og generaliserbarhed er begrænset.

Mht. anvendelse af skriftligt journalmateriale og sammenhængen mellem gruppeanalyse og skriftlighed er dette arbejde inspireret af Karteruds fremstilling af hermeneutik og især tematiseringen af 'gruppen som tekst' (fx 1999 p. 296). Med baggrund i Ricoeur, lægger Karterud (1999, p. 289 ff) en hermeneutisk videnskabsteori til grund for gruppeanalysen med vægten på begrebet *dybdesemantik*, dvs. *"en indre logikk i forholdet mellom (språk)tegn og mellom elementerne i en fortelling"* (Karterud 1999, p. 292).

Hvordan kan gruppen og gruppeprocessen forstås i lyset af den hermeneutiske tekstfortolkning? I tolkning af tekster pendler man ifølge Ricoeur mellem tekstens 'overfladiske' fremtræden (den manifeste betydning) og forklaringer baseret på tekstens (dybde-)struktur. Denne (hermeneutiske) pendlen mellem overflade og dybde har til formål at forbinde adskilte niveauer i gruppen, som fx bevidst og ubevidst, almen og specifik, individ og gruppe. Ifølge Karterud er formålet med anvendelse af den hermeneutiske cirkel i gruppeanalyse at: *"Meningsinnholdet på overflaten refererer til et omverdensproblem ..., dvs. et problem i deres lokale verden. Men på et dybere nivå handler det ikke om et (lokalt) omverdensproblem, men om et generelt eksistentielt problem som refererer til en allmenn verden ..."* (1999, p. 292).

d. Metode

Der synes at være et klinisk-forskningsmæssigt dilemma ml. på den ene side at skulle opretholde en vis anonymitet og fortrolighed ift. gruppens medlemmer, og på den anden side et videnskabeligt krav om redelighed og transparens. Det sidste kan bestå i at læseren opnår føling med hvordan 'den kliniske forsker' når frem til sine konklusioner og hvilke præmisser disse baseres på. Disse to interesser (den kliniske og den videnskabelige) går – desværre – ikke altid hånd i hånd (Lorentzen 2003 p. 392).

Materialet, der dokumenterer forløbet, er baseret på gruppejournaler fra i alt 42 sessioner, svarende til en periode på 11 måneder. Materiale er gennemlæst, analyseret og kategoriseret med henblik på at beskrive ovenstående forløb og de afledte spørgsmål. Analytisk sker det ved at opdele det forløbne år i gruppen i 4 større enheder (faser) og tematisk adskille disse vha. karakteristiske og do-

minante temaer og interaktioner i gruppen¹. Det skal mao. forsøges at indfange gruppens proces og overordnede tematikker gennem (empiriske) procesbeskrivelser, hhv. (hermeneutisk) analyse og fortolkning – i en form for gensidigt inspirerende spiralbevægelse. Disse overordnede temaer og faser er fremkommet ved analyse af form og indhold i de enkelte sessioner, hvorved større helheder er trådt frem og har afgrænset sig fra hinanden gennem *gruppens samlede funktionsmåde*. Ud fra hermeneutiske tekstfortolkningsprincipper (jf. Karterud 1999) kan journalmaterialet betragtes som en slags ‘biopsi’ af gruppens proces – dens *matrix* (Aagaard 1994, 2002; Karterud 1999)².

Der findes andre metoder til beskrivelse og dokumentation af gruppeterapeutiske processer og forløb ud fra et helhedsperspektiv, fx Whitakers *Group Focal Conflict Theory* (1981) og Ahlins *Matrix Representation Grid* (1996). I modsætning til fx. Poulsen (2004), hvor den tematiske opbygning sker gennem interviews af gruppemedlemmer og *Grounded theory* (se p. 35 ff) anvendt som tematisk ‘filter’, vil den tematiske filtrering i dette arbejde foregå via terapeuternes egne iagttagelser og refleksioner over gruppens forløb og proces. Som Poulsen fremhæver, lider en betragtelig del af klinisk-empirisk forskning af svagheder mht. validitet (2004, p. 31), og tilsvarende kritik vil da også kunne rettes mod herværende procesbeskrivelse, fx manglen på eksterne valideringskilder.

2. Signalement af gruppen

a. Baggrund

Gruppen er startet på Institut for Psykologi i 1991 af min kollega Vivi Maar³, der ledte gruppen frem til januar 2005, dvs. i 14 år med ca. 555 sessioner og som har beskrevet gruppen i flere publikationer (Maar *et al.* 2004; Maar & Sloth 2008). Jeg overtog gruppen i februar 2005, der på det tidspunkt havde 7 deltagere. Denne kreds udgjorde en stabil gruppe igennem foråret og somme-

---

1 Fx ‘den onde cirkel’; ‘hemmeligheder og afsløringer’; ‘oprydning og reetablering’ og ‘separation og forskellighed’.

2 Matrix er i denne sammenhæng et værdifuldt begreb fordi det er over-individuelt og indfanger såvel dynamiske såvel som formelle aspekter ved gruppen og giver dermed mulighed for at beskrive både gennemgående som forandrende konstellationer i gruppen. Især er det vigtigt at være opmærksom på de ‘scener’ eller scenarier’ der fra tid til anden opstår i gruppen, og som typisk vil omfatte og inddrage samtlige deltagere i gruppen, terapeuten inklusiv (Aagaard 1994, p. 64; 2002, p. 477).

3 Cand. psych., gruppeanalytiker, lektor i klinisk børne-, ungdoms- og familiepsykologi ved Universitetets Psykologiske Klinik, Institut for Psykologi, Københavns Universitet.

ren 2005. I perioden fra sommeren 2005 og indtil december 2006 foregår en kontinuerlig udskiftning af gamle gruppemedlemmer som Vivi Maar havde visiteret, med nye medlemmer som jeg visiterede til gruppen.

Ved sommerferien 2006 har gruppen 5 medlemmer, nu 2 tilbage fra 'den gamle kerne' og 3 relativt nye medlemmer (se nedenstående skema 1). I sensommeren 2006 starter gruppen op efter feriepausen, og rammes i løbet af den første måned af et regulært drop-out og dels indlægges et medlem på psykiatrisk afdeling. Reelt var gruppen nu nede på 4 medlemmer, og flere møder i september 2006 havde kun 3 deltagere. Det er gruppens proces herfra der vil blive illustreret nærmere nedenstående.

b. Observationsperioden

Begynder i august 2006 og slutter juni 2007, dvs. 42 sessioner (fra session 62 til session 104). I den beskrevne periode var der konsekutivt 8 deltagere i gruppen, med et maksimum på 5 deltagere og et minimum på 4. To deltagerne var gennemgående i hele perioden. Dette forløb er sammenfattet i nedenstående skema⁴:

medlem	køn	alder	psykologisk tematik	status
S	k	25	Lille fysisk handicap	drop-out
O	m	24	Affektivt svingende	præmatur afslutning
U	m	21	Betydelig ambivalens	præmatur afslutning
E	k	23	Brudt kærlighedsforhold	i gruppen
D	k	20	Gennemgående omsorgssvigt	i gruppen
B	m	21	Mors tidlige død og fars svigt	i gruppen
M	m	24	Flytte hjemmefra og separation	gruppen
C	m	23	Tab af kæreste og bedsteforældre	i gruppen

Skema 1: Oversigt over gruppens medlemmer i perioden august 2006 til august 2007.

4 Alle oplysninger vedr. gruppens deltagere er ændret aht. anonymitet, mens betydende forhold for gruppens interaktion og proces er forsøgt bevaret bedst muligt.

c. *Terapeutisk metode*

Gruppen er defineret som den såkaldte unge voksne gruppe. Deltagerne skal være mellem 18 og 25 år, ikke have misbrugs- eller svære psykologiske vanskeligheder. Deltagerne er karakteriseret ved at have aldersspecifikke vanskeligheder, eksempelvis relateret til studie og arbejde, kærester, identitet, forældre, venner og familie, samt i nogle tilfælde lettere til middelsvære personlighedsforstyrrelser (neurotisk-, narcissistisk- og bordelinestruktur). Tilknytnings- og separationsproblematikker er gennemgående og centrale. De fleste er studerende og gennemsnitsalderen er ca. 22 år⁵.

Den terapeutiske metode følger principper for gruppeanalytisk gruppepsykoterapi (se fx Karterud 1999, p. 355ff og <http://klinik.psy.ku.dk/behandling/gruppeterapi>). Gruppen har en relativ lav struktur, hvilket betyder, at dens medlemmer kan tale om det de finder vigtigst og/eller mest presserende. Der er ingen regler for hvem der skal og kan sige noget hvornår og hvordan – der er mao. ingen dagsorden. Der lægges op til, at gruppen forholder sig til det præsenterede materiale via en *gruppediskussion*, dvs. at det fremlagte materiale (problem) undersøges i gruppen. Der vil ofte være fokus på mulige sammenhænge og paralleller mellem 'det derude' (typiske vanskeligheder) og det der sker i gruppen her-og-nu.

Gruppen ledes af to psykologer, én med gruppeanalytisk baggrund og uddannelse, og én yngre postgraduat kandidat, der som led i sin kliniske træning tilbydes at være co-terapeut i 1-2 år, under supervision af gruppens anden terapeut. Den formelle relation mellem terapeuterne er således kompleks, idet der både består af en symmetrisk co-terapeut- og en asymmetrisk supervisor-supervisand relation.

Gruppen mødes en gang om ugen i 1½ time ca. 45 gange pr. år og har generelle gruppeanalytiske rammer, herunder tavshedspligt, at deltagerne ikke kender hinanden på forhånd og undgår social kontakt mellem sessionerne. Gruppens medlemmer forpligter sig til deltagelse i mindst ét år, mens der ingen øvre tidsmæssig grænse er for deltagelse. Der er tale om en 'slow-open' gruppe med gennemsnitsdeltagelse i 1,7 år (jf. Maar & Sloth 2008).

---

5 Se Maar *et al.* 2004 og Maar & Sloth 2008 for en generel beskrivelse af gruppens demografiske data, psykologiske profiler og symptombilleder.

3. Procesbeskrivelse og analyse

Fase I: 'Den onde cirkel' (efterår 2006; session 62-80).

a. Proces

Sensommer og efterår 2006 er en vanskelig fase for gruppen, idet S meget pludseligt dropper ud, hvilket overrasker gruppen og terapeut. Endvidere indlægges O på psykiatrisk afdeling med selvmordsimpulser, og hans stol står her efter tom i 2½ måned, før en beslutning kan tages i fællesskab om at han stopper i gruppen. Kort derefter visiteres U, men da han har meget svært ved at træffe den endelige beslutning, støttes hhv. presses han hertil af terapeuten – muligvis som en modoverføringsreaktion på S's udtræden af gruppen og O's indlæggelse? U er usikker på om han kan forpligte sig til at blive i gruppen i 1 år pga. udenlandsrejse, dvs. at han ikke kan bekræfte 1-års-reglen, hvilket terapeuten går med til, muligvis endnu et eksempel på modoverføringsreaktion, hvilket diskuteres senere.

Disse rammeuklarheder påvirker tydeligvis gruppens dynamik og processer og gav anledning til en række overvejelser: Kan gruppen holde på sine medlemmer? O's tomme stol – hvad repræsenterer den? Hvorfor dropper S pludseligt ud? Hvad betyder det at U hjælpes/presses til at starte i gruppen? Og hvilken betydning har det for gruppen at han *ikke* kan bekræfte 1-års reglen?

En co-terapeut starter i oktober og herfra begynder gruppens terapeuter at fokusere på visitation-, selektion- og kompositionsarbejdet, hvilket synes at være en logisk konsekvens af det forudgående forløb med drop-out, indlæggelse og U's ambivalente start i gruppen, mao. rammeforstyrrelser (jf. Karterud 1999, p. 25ff).

b. Analyse

S's drop-out kan skyldes at hun som den eneste i gruppen havde et lille fysisk handicap, hvorved hun blev isoleret ift. de øvrige medlemmers overvejende 'psykologiske' vanskeligheder. Måske blev spredningen i gruppen *for* stor, da S ikke havde nogen som hun for alvor kunne identificere sig med og gruppens medlemmer (og muligvis dens terapeut) havde vanskeligt ved at identificere sig med S's lille handicap. Dette kan være en vigtig erfaring mht. visitation og selektion til gruppeanalytisk psykoterapi, nemlig ikke at forcere det såkaldte 'Noahs Ark' princip, dvs. at have mindst 'to af hver i gruppen', især hvis der er tale om særlige vanskeligheder – som i S's tilfælde. Karterud fremhæver dog et andet princip med mementoet: "*Husk at gruppeanalyse fun-*

gerer bedst gennem gennem forskjellighet. Søk og balanser ytterpunkter.” (1999, p. 362).

Disse to tilsyneladende modsatrettede selektionsprincipper er ikke nødvendigvis gensidigt udelukkende, idet det kan være nødvendigt at holde sig begge perspektiver for øje. Man må forestille sig at der i enhver gruppe – og til ethvert tidspunkt – findes en slags ‘mætningspunkt’ for hvad og hvem gruppen formår at integrere, gruppens *optimal spredning*. Overskrides dette punkt – eller rettere balance – øges risikoen for drop-outs. Begrebet optimal spredning er en slags teoretisk konstruktion, der skal hjælpe gruppens terapeut(er) til hele tiden af have opmærksomheden rettet mod ‘ubalancen’ mellem ‘Noahs Ark’-princippet og Karteruds søg og balancer yderpunkterne’ – især når der skal visiteres nye medlemmer til gruppen⁶.

Som reaktion på drop-out og indlæggelse foretager terapeuten en – på den ene side rationel og nødvendig handling – nemlig at iværksætte intake-proceduren, for at få flere nye ind i gruppen, som erstatning for de tab som gruppen har været ude for. På den anden side bliver denne intake-procedure forceret, som følge af terapeutens bekymring for gruppens overlevelse. På paradoksalt vis kommer ‘redningsforsøget’ til at forstærke den krise gruppen befinder sig i: *“Drop-outs have a disturbing and demoralizing effect on the group and can produce a chain reaction. Despair sets in and questions arise about whether the group can or will survive.”* (Nitsun 1991, p. 13; se også Karterud 1999, p. 250-250).

Fase II: ‘Hemmeligheder og afsløringer’ (vinter 2007; session 81-88).

a. Proces

I denne fase er der reelt kun 3 deltagere i gruppen, nemlig B, D og E, mens U møder ustabilit, både med og uden afbud. Denne lille gruppe synes ikke så truet som i efteråret og gradvist kommer hemmeligheder og afsløringer til at fylde en del i gruppen, hvilket giver en til tider intens (intim) stemning og dynamik. Afsløringer af hemmeligheder sker via *resonans* (Thygesen 2002) – alle deltager på skift – hvilket medfører en vis idealisering og måske ligefrem en ‘forelskelsesfase’ i gruppen. Fortrolighed og intimitet bliver dermed domi-

---

⁶ *Optimal spredning* hører hjemme under visitations-, selektions- og ikke mindst kompositionsarbejdet med grupper (se fx Behr & Hearst 2005, p. 55-65; Jacobsen 2000/01; Rutan & Stone 2001, p.121-137).

nante temaer⁷. Der ses endvidere en vis fremgang hos flere af gruppens medlemmer, idet E er "begyndt at tro på kærligheden igen...", mens D har fået et værelse og dermed står over for en konkret og psykologisk separation og individualisation ift. sine forældrene.

Gruppen synes at vente på U i starten af året, men bliver gradvist desillusioneret af gentagne afbud og udeblivelser, og det synes med en vis lettelse (samt frustration og aggression) at gruppen tager afsked med ham i session 91. Gruppen har nu for alvor reetableret sine grænser, hvilket bl.a. forstærkes af at M starter i gruppen (session 88), hvorved gruppens rammer via 1-års reglen genbekræftes, som jo indtil da havde været draget i tvivl af U.

b. Analyse

Karterud skriver om 'normeringsstadiet': "...starter gjerne normstriden med tema som forbinder gruppens rammebetingelser med konflikter mellom individuelle og kollektive behov. Typisk gjelder dette forsentkomning, fravær, sosialisering utenom gruppen, kontakt med terapeuten utenom gruppen ...Om gruppen viker unna åpne drøftelser, bør det sies. Før eller senere vil terapeuten markere sine grænser. Om en person har såpass mye fravær at vedkommendes terapi bliver meningsløs, og at gruppen lider under det, må terapeuten rykke ut og sette klare krav. Enten så følger man opp, eller så slutter man. Mange terapeuter nøler for lenge med å sette foten ned." (Karterud 1999, p. 380).

Et af problemerne i denne fase kan være, at terapeuterne ikke hjælper gruppen til at drøfte gruppens rammer og i særdeleshed forholdet til U – der ventes for længe med at 'sætte foden ned'. På den anden side kan det se ud som at gruppen finder sin egen løsning, idet der dannes en lille og eksklusiv kerne i gruppen med en betydelig kohærens – dynamisk via afsløringer og delen hemmeligheder. Via denne proces reetableres gruppens sammenhængskraft, og rammerne (gen-)bekræftes af et nyt medlem (M), der eksplicit bekræfter gruppens 1-års regel. Denne fase i gruppen virker noget idealiserende, og det bliver tydeligt, at entydighed og uniformitet ('klub-agtighed') ikke kan være en permanent situation – gruppens *matrix* er jo netop dynamisk (jf. Aagaard 1994, p. 64; 2002, p. 477; Foulkes 1975, p. 228).

Sammenhængskraften i gruppen øges, men man kan være usikker på om det er ligesom pubertetens 'klub', hvor eksklusion let kan blive konsekvensen, hvis man ikke følger de andre ('er du ikke med os, så er du imod os') – eller om

---

7 jf. Erikson's beskrivelse af den psykosociale krise for unge voksne som '*isolation vs. intimitet*' (1971).

det er en mere gedigen udvikling af fortrolighed i gruppen, jf. Thygesens (1992) skelnen mellem 'sammensmeltning' hhv. 'sammensplejsning' (diskuteret senere). Det her beskrevne forløb skiller sig ud fra fx Tuckmans teori⁸ og Karteruds udsagn (1999, p. 371-383), hvilket formentlig hænger sammen med at faseforløb i 'slow-open'-grupper (som den her beskrevne) er mindre distinkte end fx i tidsbegrænsede grupper.

Fase III: 'Oprydning og reetablering' (tidligt forår 2007; session 89-92).

a. Proces

Fase II's proces med at dele hemmeligheder og afsløringer fader ud i løbet af det tidlige forår 2007, og der gives gradvist plads til forskelligheder og separation i forskellig form. Separations- og individuationsprocesserne bliver mere dominante. Der gøres status over U's deltagelse – og både D og E understreger at 'gruppen er værd at investere i'. B forholder sig til U's præmature afslutning og sine egne tab, og M bliver langsomt integreret i gruppen.

Fra session 92 er det som om gruppen har fået en bedre kohæsion og selvforståelse og temaet om 'små separationer' viser sig, altså om der kan være plads til forskellighed. Kan gruppens medlemmer nu fremtræde med deres forskelle og ligheder og for alvor bruge gruppens potentiale *a la* 'optimal spredning' (jf. Karterud p. 67 om 'søk og balanser ytterpunkter') ?

b. Analyse

I efterårets fase I var gruppen ikke i stand til at holde på sit medlem S, sandsynligvis som følge af, at hendes lille fysiske handicap gjorde hende til 'noget særligt' i gruppen, men på en måde der var med til at isolere hende og gruppen fra hinanden. Gruppens 'optimale spredning' eller 'mætningspunkt' blev mao. overskredet, resulterende i et markant drop-out, der var rystende både for gruppen og dens terapeut – som gav dønninger i de efterfølgende måneder – og igangsatte en ond cirkel: *"The fragmentary nature of the group, particularly in a situation of poor, inconsistent attendance and a high drop-out rate, renders it a fragile container. This is frightening and disturbing, and the threat of internal fragmentation in the patient is mirrored in the fragmentation of the group. As this reinforces disbelief in the holding and therapeutic function of the group, anti-group attitudes escalate. The wish to attack and destroy the group, combined with actual*

---

⁸ Orienterings-, konflikt-, sammenholds-, ydelses- og opløsningsstadiet, – se Karterud 1999, p. 338-345.

attacks on it, may become confused with the fragmenting process in the group: destructive impulses appear to have a disintegratory impact on the group. A vicious circle sets in: the group is perceived as a weak and/or dangerous container; this provokes anxiety and attack; the attack weakens and fragments the group; this invites attack, and so on." (Nitsun 1991, p. 15-16).

Fase II var som beskrevet nok præget af en vis 'uniformitet', men uden tvivl i gruppedannelsesprocessens tjeneste, ovenpå et turbulent efterår. Her i fase III bliver der gjort status og gruppens rammer synes forbedrede. Øget symboliseringssevne giver B mulighed for at tale om sine tab, hvilket kan være et eksempel på sammenhæng mellem rammens stabilitet/sikkerhed og processer i gruppen. Når gruppens rammer er truede, påvirker det umiddelbart kvaliteten af de psykologiske processer der kan finde sted i gruppen (funktionsniveauet daler), mens mere faste og sikre rammer garanterer for en bedre 'bæreevne' – gruppen kan holde til noget – dens (psykologiske) robusthed: *"Where the psychological unity of the group develops and deepens, as in most good groups, its plurality may not be a problem – indeed it may be its strength – but where the anti-group culture predominates, the multiple nature of the group may act as host to a malignant form of projective identification.* (Nitsun 1991, p. 16)

Fase IV 'Separation og forskellighed' (forår-tidlig sommer 2007; session 93-104).

a. Proces

Efter denne lange helingsproces af gruppen, opstår der igen nye udfordringer, især pga. rammeændringer, men det virker som om *'the-group-as-a-whole'* nu for alvor er reetableret og derfor ikke grundlæggende bliver truet (som i efterårets fase I).

Eksempel 1: Session 97 aflyses af terapeuterne pga. 1. maj. Meddelelsen gives ved starten af session 96, hvor der er en 'høj' og nærmest sommerlig stemning i gruppen, der brat afbrydes af tung og tavshed efter terapeuternes meddelelse om aflysning af den næste session. Et gruppemedlem E foreslår at "gruppen så bare kan mødes i Fælledparken ...", hvilket udløser nogle latterudbrud, men virker alligevel uforløst. Stemningen i resten af sessionen virker tung og dystert og selvom terapeuterne forsøger at bringe aflysningen frem igen, afvises temaet af gruppen.

Første gang gruppen samles igen efter den aflyste session, tales om "at det føles som meget lang tid siden gruppen har været samlet ..." og at "gruppens rytme føles brudt ...", altså at aflysningen opfattes som en destruktiv hand-

ling. Der tales om stilheden i starten af dagens session ud fra dette perspektiv – skulle gruppens medlemmer lige finde rytmen igen, og skal der måske også 'reparerer' oven på konflikten – eller skal den skubbes væk?

Det ses her hvordan separationstemaet bringes direkte ind i gruppen og vækker betydelig aggression/frustration og muligvis desillusionering? Man kan også sige at gruppen (med E som talerør) giver igen på terapeuternes aflysning (afvisning) a la 'så kan vi selv uden jer!', hvilket jo klart manifesterer selvstændighed og konkurrence (rivalisering) med terapeuterne. Denne reaktion kan være udløst af, at processen op til aflysningen 1. maj har været en tiltagende kohæsion i gruppen, der nu angribes af terapeuternes aflysning, hvorved forskellighed og separation aktualiseres. Sessionen slutter med en vis spænding og dynamik. Den indledende aflysning synes at have aktiveret temaer som afvisning, svigt og ensomhed – og muligvis både svigtede og aggressive følelser i gruppen, der løber gennem sessionen som røde tråde – såvel de individuelle historier, stemningen i gruppen og reaktionerne ift. terapeuterne (fx tavsheden).

Eksempel 2: I denne session i starten af juni 2007 fortæller co-terapeuten at hun skal stoppe som terapeut i gruppen i starten af september. Meddelelsen synes at udløse en ny udfordring for gruppen. Gruppen taler om hvordan "en ny terapeut (erstatning for co-terapeuten) kan betyde nye muligheder ...", "at man må prøve at se det på den positive måde ..." idet "man ved hvad man har, men ikke hvad man får...!". Gruppen har desuden tendens til at interesse sig mere for 'den nye terapeut' end for det faktum at co-terapeuten stopper, hvilket bliver tolket som et forsvar mod den forestående separation, der i øvrigt overdetermineres af den tilstundende sommerferie.

M beskriver det som "et forstyrrende element" at co-terapeuten skal stoppe (session 102), og i den efterfølgende session (session 103) synes temaet om at om at være udskiftelig-erstattelig vs. uerstattelig-udskiftelig at afspejle denne tematik. Et gruppemedlem forbinder co-terapeutens afslutning med "at forandring er skræmmende ..." og "at det bliver en kæmpe forandring ...".

Eksempel 3: Op til sommerferien (session 103) fortæller B en drøm om at skade sin mor, hvilket kan forstås som en gruppedrøm og reaktion på den tilstundende sommerferie (separation) – og i sidste session inden ferien (session 104) taler han om "at gruppen ikke kan indeholde noget godt...". Med B som talerør synes gruppen forsøgt "destrueret" op til ferien, dvs. tømmes for alt det gode, således at den blot står og venter som en tom container over sommerferien: "*Envy is a particular important part of this process. It must be remembered that for all its frustrations, the group does offer the promise of containment, of nurturance*

and of emotional development ... In order to rid the self of the painful state of envy, the object must be spoiled and denigrated." (Nitsun 1991, p. 16).

Kan det tænkes at B prøver at hjælpe gruppens medlemmer til at undvære gruppen over sommerferien ved at udslette den som 'et godt objekt'? I session 103 knytter C også an til separationsteamet (det er hendes sidste gang i gruppen inden ferien) med metaforen om at "sidde på et flyttelæs og køre væk fra mor og far...". Separationstematikken fremstår her mere som en lystfyldt og aldersadækvat nødvendighed og åbner op for en dobbelthed mht. hvem det egentlig er der forlader 'hjemmet' – er det gruppens medlemmer 'der flytter hjemmefra' og gruppens terapeuter der bliver forladt over sommeren eller ... ? M taler om at skulle flytte hjemmefra, synes "at der er opsplitning på hjemmefronten ... det er som om alle er ude og rende", – en tydelig kommentar til gruppens 'opløsning' over sommeren.

I sidste session inden ferien (session 104), fortæller D om en række dårlige dage og oplevelser – og da hun konfronteres med gruppens tilstundende ferie, siger hun: "havde du spurgt mig for en uge siden, så havde det ikke gjort noget ..." hvorved separationsangsten igen synes at få overtaget. D afslutter med at spørge: "hvornår var det nu at gruppen mødes efter ferien (underforstået: 'hvor længe skal vi klare os selv?'), hvilket giver terapeuterne anledning til at gentage hvornår gruppen mødes igen efter ferien, hvilket må opfattes som en både beroligende og reparerende. D's afsluttende spørgsmål kan mao. betragtes som en sikring af gruppens rammer indtil den samles igen efter sommerpausen – og som en containende og kontinuitetsskabende kommentar eller intervention – på hele gruppens vegne: "*Breaks, I find, have a particularly strong effect on groups, and in my experience can produce an anti-group backlash both before and after the break. Often this is a way of denying the value of the group and so avoiding painful feelings of separation.*" (Nitsun 1991, p. 13).

4. Diskussion

a. Motivation, rammer og terapeutiske processer

Overordnet set har denne gennemgang af gruppeforløbet haft til formål at beskrive og analysere relationen mellem *motivation, rammer og terapeutiske processer* via fokus på hvordan denne unge voksne gruppe i sidste halvdel af 2006 synes truet af opløsningstendenser pga. væsentlige rammeforstyrrelser. Separationstemaet introduceres i gruppen som en trussel mod dens kohæsjon og kontinuitet. Gruppen overvinder disse angreb på dens sammenhængskraft og

terapeutiske formåen gennem vinteren 2007. Fra omkring årsskiftet 2006/07 indtræffer der er en ændring i gruppens arbejds- og relationsformer. Gruppen synes nu så tilpas integreret, at kvaliteten af det terapeutiske arbejde højnes og finder i en kort, men hektisk 'forelskelsesfase' omkring afsløring af hemmeligheder sammen i en form for idealiseret symbiose.

Ligesom i efterårets fase I er separationstematikken fortsat central for gruppen og må henregnes til et særligt aldersspecifikt tema for unge voksne grupper (jf. Maar *et al.* 2004; Maar & Sloth 2008)⁹. Disse livshistoriske og aktuelle separationstematikker påvirkes af separationstemaerne i gruppens liv, hvilket danner ret komplekse mønstre. Sådanne mønstre ses ud- og gennemspillet i fase IV (eksempel 1-3), hvor der i løbet af 11 sessioner, opstår en række situationer i gruppens her-og-nu, der alle har relevans for gruppens rammer. Men i modsætning til efteråret 2006, hæmmes kvaliteten af gruppens terapeutiske arbejde ikke – tværtimod – disse her-og-nu situationer giver et rigt terapeutisk materiale at arbejde med. Gruppen får mao. nye udfordringer, men under mere sikre betingelser. Separationstemaerne udspilles nu *inden for* gruppens rammer, i modsætning til efteråret 2006.

Rammeforstyrrelser kan ses som udtryk for *separation* og *separationsangst* – psykologiske temaer der ofte bringer unge voksne i psykoterapeutisk behandling. *Risikoen* for retraumatisering synes derfor at være nærværende – ligesom gennemarbejdningens *mulighederne*. Retraumatisering er en risiko i alle former for psykoterapi, og ikke mindst i gruppeterapi med unge voksne, idet ambivalensen mellem tilknytnings- og separationstematikken i særlig grad synes aktualiseret (se Maar *et al.* 2004; Maar & Sloth 2008). Spørgsmålet er, om det kan og vil lykkes den enkelte unge voksne – sammen med gruppen og dens terapeut(er) – at aktualisere relevante vanskeligheder (fra fortid og nutid) i gruppen, dvs. genskabe og gentage disse i gruppens psykologiske rum (Zinkin 1989), gennemarbejde disse, for på sigt at forstå sig selv bedre, mao. gruppeterapi som 'jeg-træning i praksis'¹⁰: *"This is not a view of the autonomous individual first thinking and then choosing an action but of individuals in relationships continuously evoking and provoking responses in each other, responses that each paradoxically also selects and chooses in reconstructing past history in the present."* (Stacey 2003, p. 313).

---

9 M repræsenterer nok dette mest markant med hans 'flytten-hjemmefra'-problematik, men det kan genfindes i samtlige gruppedlemmers livshistorier.

10 Jf. Foulkes (1964).

Thygesen (1992) taler om 'forskellighed' som kurativ faktor i gruppeterapi, udtrykt i distinktionen mellem 'sammensmeltning'¹¹ hhv. 'sammensplejsning'¹²: "... diversity is fundamental in providing the stimulus that eventually leads to coherence [sammensplejse]: this embodies differentiation as opposed to cohesion [sammensmelte], with its potentially stultifying sense of sameness. But plurality – and diversity – are often perceived as threats. The necessity of relating to a number of different people, as opposed to one therapist, particularly in an unstructured psychodynamic group, can be extremely testing of participants' capacity to encompass otherness, difference, and sharing. It creates an interpersonal field of great complexity and variability, when often what is being searched for by members is simplicity, unity, and oneness." (Nitsun 1996, p. 50 – [mine oversættelser]). Citatet perspektiverer rammende hvordan gruppen i fase II var optaget af at finde og holde sammen (sammensmeltning), mens den i fase IV på basis af medlemmerne individualitet (sammensplejsning). I periode III og IV er gruppen i stand til at både at arbejde med frustrationerne i de enkelte deltagers liv og de frustrationer som selve gruppedeltagelse og -processen medfører.

b. Faserne og modoverføring

Gruppens terapeut(er) kom til at spille en ikke uvæsentlig rolle i forsøget på at genoprette den udvikling, der så kritisk ud for gruppen. Dermed blev terapeuterne ufrivilligt en del af problemet og bidrog dermed selv til at forlænge og muligvis forstærke de igangværende vanskeligheder i gruppen. Brabender (1987) fremhæver eksplicit sammenhængen mellem terapeuten's modoverføring og gruppens forskellige faser (se Nielsen 1996), – fx. i ovenstående eksempler at terapeuten ikke stod fast på gruppens rammer, netop da den (og han selv) var rystede.

Foulkes forstår gruppens terapeuter som en naturlig del af gruppen og dens processer – dens *matrix* og *the group-as-a-whole* (Aagaard 2002; Foulkes 1964). Gruppens terapeuter er dog ikke kun deltagere i gruppen, de markerer netop også en forskel fra gruppens medlemmer ved at være 'conductorer'¹³ – den gruppeanalytiske terapeuts rolle og funktion. I den beskrevne kritiske periode i gruppen kunne det se ud til at gruppens terapeuter kommer til at handle (acting out) med risiko for at forstærke de igangværende processer og konflikter i

11 Fx. 'afsløringer og hemmeligheder' i fase II.

12 Fx. 'små separationer' i fase III; og separationstemaerne i gruppen i fase IV.

13 Foulkes taler om at gruppens terapeuter er 'conductorer', når de er ledere i gruppen, i modsætning til ledere af gruppen (se fx Foulkes 1948; Nielsen et al. 2009).

gruppen. Denne proces kan betragtes som eksempel på en *modoverføringstematik* i gruppeanalytisk psykoterapi (Nielsen 1996)¹⁴.

Modoverføringsbaserede reaktioner fører gruppens terapeuter til at prøve at 'redde' et overraskende drop-out og en efterfølgende hospitalsindlæggelse ved (forceret) at tage en ny deltager ind i gruppen, *uden* de nødvendige og tilstrækkelige ramme- og kontraktmæssige aftaler var undersøgt og afklaret, især spørgsmålet om minimumsperioden på 1 år for deltagelse i gruppen. At et nyt medlem blev visiteret til gruppen lige nøjagtigt i en periode, hvor gruppen havde mistet et medlem (reelt 2 medlemmer) *uden* at gruppens terapeuter havde opnået en tilstrækkelig klar aftale med denne klient medførte, at rammeproblematikken blev *genindført* via det nye medlem og med terapeuternes 'hjælp' *forlænget* helt ind i foråret 2007, hvor dette gruppemedlem stopper præmaturt efter ca. ½ års deltagelse: *"The anti-group tends to evoke considerable despair and feelings of failure in the conductor. He or she readily feels to blame for the group not work properly. A sense of hopelessness in the conductor may in fact be an important signal of an anti-group at work. Of course, such a situation will also trigger the conductor's own anti-group tendencies – and in turn his or her ability to tolerate and deal with anti-group phenomena will influence the way in which the anti-group is or is not resolved."* (Nitsun 1991, p. 13).

I det fremlagte kliniske materiale kunne det dog se ud som om at Foulkes' gamle dictum 'trust the group' kommer til sin ret. Det ser jo netop ud, som om det er 'gruppen selv', der gennem det beskrevne faseforløb kommer videre fra efterårets krisestemning,- godt nok med tab og et mindre mandskab, men alligevel med gruppens grundfunktion så tilpas intakt og gruppens potentiale bevaret, at den kan udvikle sig videre ved egen kraft – og uden at 'anti-gruppen' løber af med sejren.

Referencer

- Aagaard, S. (1994). Matrix – fænomen og begreb. In S. Aagaard, B. Bechgaard & G. Winther (eds.), *Gruppeanalytisk Psykoterapi* (47-70). København: Hans Reitzels Forlag.
- Aagaard, S. (2002). Matrix. In O. Andkjær Olsen (ed.), *Psykodynamisk Leksikon* (476-478). København: Gyldendal.
- Ahlin, G. (1996). *Exploring Psychotherapy Group Cultures*. Stockholm: Karolinska Hospital.
- Behr, H., Hearst, L. (2005). *Group-Analytic Psychotherapy: A Meeting of Minds*. London: Whurr Publishers.

---

¹⁴ Hvilket i denne sammenhæng ikke skal forstås som noget entydigt negativ eller uhensigtsmæssigt, men netop som en konsekvens af den gruppeanalytiske setting.

- Brabender, V. M. (1987). Vicissitudes of Countertransference in Inpatient Group. *Psychotherapy. International Journal of Group Psychotherapy*, vol. 37: 549-567.
- Collin, F., Køppe, S. (1995). *Humanistisk videnskabsteori*. København: Danmarks Radio Forlaget.
- Erikson, E.H. (1971). *Identitet – ungdom og kriser*. København: Hans Reitzels Forlag 1968.
- Foulkes, S. H. (1948). *Introduction to Group-Analytic Psychotherapy*. London: Maresfield Reprints, 1983.
- Foulkes, S.H. (1964). *Therapeutic Group Analysis*. London: Allen & Unwin.
- Foulkes, S.H. (1975). *Group-Analytic Psychotherapy*. London: Gordon and Breach.
- Foulkes, S.H. & Anthony, E.J. (1957). *Group Psychotherapy. The Psychoanalytic Approach*. London: Penguin Books.
- Jacobsen, C. H. (2000/01). De måske egnede – problemer ved selektion til gruppeanalytisk psykoterapi. *Matrix*, vol. 17, no. 1: 53-86.
- Karterud, S. (1999). *Gruppeanalyse og psykodynamisk gruppepsykoterapi*. Oslo: Pax Forlag.
- Lorentzen, S. (2003). *Long-term analytic group psychotherapy with outpatients. Evaluation of process and change*. Oslo: University of Oslo, Faculty of Medicine.
- Maar, V., Christensen, K.E., Boëthius, S.B. (2004). Unge voksne som søgte gruppeanalytisk psykoterapi. *Matrix*, vol. 21, no. 4: 316-333.
- Maar, V., Sloth, H. R. (2008). Unge voksnes oplevelse og udbytte af gruppeanalytisk psykoterapi – fortalt med de unges egne ord. *Matrix*, vol. 25, no. 1: 4-44.
- Mortensen, K.V. (1994). Gruppeterapi med unge. In S. Aagaard, B. Bechgaard & G. Winther (eds.), *Gruppeanalytisk psykoterapi* (165-180). København: Hans Reitzels Forlag.
- Nielsen, J. (1996). Gruppeterapi og modoverføring. *Matrix*, vol. 13, no. 1: 28-58.
- Nielsen, J., Luggin, R., Thygesen, B., Aagaard, S. (2009). The Use of Substitutes – Continuity and the Group-as-a-whole. *Group Analysis*, Vol. 42, no. 4: 361-375.
- Nitsun, M. (1991). The Anti-Group: Destructive forces in the group and their creative potential. *Group Analysis*, vol. 24: 7-20.
- Nitsun, M. (1996). *The Anti-Group: Destructive forces in the group and their creative potential*. London: Routledge 2006.
- Poulsen, S. (2004). De-privatization: Client Experience of Short-term Dynamic Group Psychotherapy. *Group*, vol. 28, no. 1 (March): 31-49.
- Rutan, J.S. & Stone, W.N. (2001). *Psychodynamic Group Psychotherapy*. London / New York: Guildford Press (3. edition).
- Stacey, R. D. (2003). *Complexity and Group Processes. A radically social understanding of individuals*. London: Routledge.
- Thygesen, B. (1992). Diversity as a group-specific therapeutic factor in group-analytic psychotherapy. *Group Analysis*, vol. 25, no. 1: 75-86.
- Thygesen, B. (2002). Resonans. In O. Andkjær Olsen (ed.), *Psykodynamisk Leksikon* (699-701). København, Gyldendal.
- Zinkin, L. (1989). The Group as Container and Contained. *Group Analysis*, vol. 22: 227-234.
- Whitaker, D. S. (1981). A Nuclear Conflict and Group Focal Conflict Model for Integrating Individual and Group Level Phenomena in Psychotherapy Groups. In: M. Pines & L. Rafealsen (eds.), *The Individual and the Group: Boundaries and Interrelations in Theory and Practice* (321-338). New York: Plenum Press.
- www.psy.ku.dk/universitetspsykologiskeklinikk/behandling/voksne/gruppeterapi

Abstract

Jan Nielsen: Group-analysis with young adults

Methodologically, this article thematizes the relationship between group-analysis and writing, specifically based on case notes from a young-adult therapeutic group. The purpose is to demonstrate the potential for systematisation, communication and research for therapists working with therapeutic groups. Furthermore, the purpose is to reduce the distance between research and clinical practice – often regarded as each other's opposites, which is potentially damaging for both disciplines.

Therapeutically, the article focuses on the relationship between the motivation of the members of the group and the frame and rules of the group, and the impact of this relationship on the therapeutic processes in the group. Through description and analysis of specific situations, which are conceived as decisive for the process of the group, it is shown how this group with young adults seems highly sensitive to the frame and rules of the group, and especially disruptions of the frame.

In a closing section the phases and development in the group are related to the themes of motivation, diversity, and counter-transference.

Keywords: Group-analysis, writing, young adults, frame, drop-outs, counter-transference.

På fantasins vingar i verklighetens landskap

Patientfokuserad handledning med personalgrupper inom psykiatri

Matrix, 2010; 1, 78-93

Hanna Sitter Randén

En handledningsgrupp kan betraktas som en projektionsskärm med förmåga att fånga upp hela eller splittrade delar av patienten och de problem han kämpar med. Alla som deltar har viktig information om patienten. Kan gruppen komma till tals, kan troligen patienten också få hjälp. Detta i sig själv skapar ett öppet klimat; det är ju för patientens bästa som personalen berättar. Motsättningarna i gruppen kan på denna nivå förstås som uttryck för motsättningar inom patienten. Detta är speciellt viktigt i arbetet med patienter som agerar kraftigt eller projicerar ut inre konflikter som innehåller psykotiska eller aggressiva/självd destruktiva teman.

Denna metod har en sidoeffekt: Då personalen får hjälp att upptäcka konfliktskapande material som härrör från patienten, hjälper detta indirekt personalen att bättre hantera de konflikter som härrör från personalgruppen eller organisationen, konflikter som kanske annars skulle bli onödigt allvarliga och energikrävande. Inte minst i dagens situation med stora förändringar inom vården kan detta vara till stöd och avlastning för personalen.

Inledning

Tid till fördjupning är en bristvara i dag. Det är symtomatiskt att personalen nu oftare än tidigare föreslår att vi på den tid vi har till förfogande skall dra två patienter i stället för en. När jag vid några tillfällen gått med på detta har jag

Hanna Sitter Randén, psykospsykoterapeut, klinisk pedagog och handledare, psykoterapienheten Södra Stockholms psykiatri samt privat praktik, hanna.sitter@randen.net

drabbats av en stark känsla av stress, som jag tror återspeglar den tidspress som personalen själva ofta är utsatta för. För att hantera detta brukar jag säga att vi prioriterar en patient – och om tid skulle bli över kan vi återkomma till frågan. Men tid brukar inte bli över – för med handledning är det som så ofta i andra sammanhang i livet: viktiga saker kommer ofta fram när den utmäta tiden går mot sitt slut. Om man bryter strukturen finns det risk att man missar något väsentligt. Att skriva denna essay har för mig blivit en möjlighet till fördjupning i något som under många år har varit en väsentlig del av min yrkesverksamhet. Med avstamp i en beskrivning av den formella struktur som jag under alla år försökt hålla fast vid när jag handleder, planerar jag att ta läsaren med på min egen resa i de professionella, psykiatriska och vårdpolitiska landskap som jag under många år färdats i. På vägen hoppas jag att läsaren kan ha glädje och nytta av att bekanta sig med de tankar och teorier som under åren har inspirerat mig.

När jag möter en ny handledningsgrupp brukar jag alltid börja med att gruppens medlemmar kort presenterar sig och sina behov och sin förväntan. Sedan berättar jag vem jag själv är och hur jag tänker kring handledningens struktur och innehåll. Om vi i detta första möte kan hitta en bas för vidare samarbete föreslår jag alltid att vi skall ha en provperiod så att gruppen får ett mer konkret underlag för sin bedömning. Detta betraktar jag som en ömsesidig fortsatt bedömningsperiod, parallellt med hur man kan göra vid psykoterapibedömningar. I fall vi hittar en tillräckligt trygg bas för vidare samarbete gör jag upp ett kontrakt med gruppen. Kontraktet kan vara tidsbegränsat, eventuellt med möjlighet till förlängning. Men oftast har jag arbetat med öppna, icke tidsbegränsade kontrakt med ½ års ömsesidig framförhållning inför avslut. Frekvensen kan variera, men om inte speciella omständigheter talar för andra lösningar är min erfarenhet att en dubbeltimme utan paus (90 minuter) varannan vecka ofta är lämpligt. Detta skapar stabilitet och trygghet och även utrymme för härbärgering av de konflikter som tidvis uppstår i arbetet med personalgrupper som själva dagligen konfronteras med psykiskt svårtsmält material. De kontrakt som jag gör upp med gruppen vilar alltid på avtal med den organisation som ansvarar för handledningen. Formellt är handledningen att betraktas som konsultation, då handledaren inte har behandlingsansvar i förhållande till de aktuella personalgruppernas patienter.

Personalen tar upp en patient varje gång, ofta olika patienter vid varje tillfälle. I vissa fall har det blivit flera handledningar om samma patient, kanske med ganska lång tid emellan. Då kan det utvecklas en lite speciell situation där handledaren även kan få funktionen av att vara en sorts historiker eller krö-

nikör över patientens och mottagningens gemensamma historia. Handledaren blir på detta sätt mindre neutral än om patienten är helt ny för henne/honom, samtidigt som handledningen mera närmar sig processhandledning.

Från pedagogik till psykiatri

Jag började min bana som handledare i Norge under första hälften av 80-talet, när jag nyligen hade avslutat en treårig utbildning vid seminariet för kliniska pedagoger vid Nic Waals institut i Oslo. Utbildningens syfte var att integrera specialpedagogisk praktik med psykodynamisk teori. Objektrelationsteori och systemisk familjterapi var centrala trender vid den tiden. Sista året av utbildningen handlade uteslutande om konsultation och handledning. Falldragning, där vi i gruppen presenterade egna handledningsfall, var en central del av seminariet. Gång på gång upplevde vi att det i undervisningssituationen uppstod parallellprocesser, där en tematik som fanns i det kliniska material som lades fram avspeglades i gruppens sätt att reagera både på fallet och på den seminariedeltagare som presenterade sitt fall. Att parallellprocesserna kunde gå åt båda håll blev jag också uppmärksam på. Efter att ha fått hjälp i seminariegruppen upplevde jag ofta efteråt att den jag handledde lättare kunde ta emot det som jag hade att erbjuda. När jag många år senare utbildade mig till lärare och handledare i psykoterapi hade jag en lärare som i ett anfall av otålighet med oss elever utbröt: "Det där med parallellprocesser är jag så innerlig trött på!" För mig har parallellprocesserna blivit symbol för den i positiv bemärkelse mänskliga faktor som jag utgår ifrån finns med i varierande grad i alla olika yrken. Det mentala och i vissa utsatta situationer helt konkreta empatiska hållande som vi kan få hos våra medmänniskor hjälper oss att utvärda kriser, motgångar och hjälplöshet. Utanförskap, isolation och brist på empati kan få katastrofala följder. Självt har jag nog aldrig tröttnat, utan fascinerats fortfarande av hur dessa så djupt mänskliga processer gestaltas inom professionell vård och omsorg.

Från pedagogiken har jag med mig en vana att betrakta pedagogiskt arbete som något som alltid har en dubbel betydelse; man lär sig förhoppningsvis något om det ämne man studerar – samtidigt som man lär sig något om själva livet, sig själv och mänskliga relationer (Sitter, 1985). Samma tankesätt har följt med mig när jag handleder: Om det finns en förtrolig, öppen och undersökande atmosfär i gruppen, blir deltagarnas utbyte dubbelt: huvudsyftet är att gruppen genom handledningen bättre lär känna sina patienter, men samtidigt skapas också mer mening och med lite tur även lust i arbetet. Och man

kanske får ökad självkänedom på kuppen. Utifrån detta perspektiv sker både pedagogiskt arbete och handledning i ett mentalt övergångsområde eller "mellanområde" i Winnicotts mening (Winnicott, 1971).

Mina första handledningsuppdrag hade jag på Gaustad sjukhus i Norge, där jag under åren 79-93 arbetade som pedagog i Psykiatrisk ungdomsteam. När de unga missbrukare som var våra klienter behövde slutenvård var det vår uppgift att handleda personal på de avdelningar där våra klienter vistades. Det blev då tydligt hur viktig klientens historia var, och icke minst den nutidiga historien. Den psykiatriska vårdpersonalen mötte enbart klienten varje gång det var kris och återfall, men blev sällan vittne till den rehabilitering och ofta mycket positiva utveckling som pågick mellan återfallen. Att lyfta fram detta i handledningen gjorde att personalen blev mindre resignerade och mer intresserade. Deras patient blev inte enbart en summa av återfall, utan en människa som kämpade med att leva ett anständigt liv i världen utanför. Jag fick ofta gå mycket konkret till väga: räkna ut hur långa tidigare inläggningar varit, och tiden som gått mellan återfallen. Nästan alltid hittade man en bild som var mer optimistisk än den bild som personalen hade. Jag är övertygad om att detta "realitetskonfronterande" hjälpte personalen att förmedla hopp till patienterna, och att det förebyggde de splittringar som ofta kan uppstå mellan specialistgrupper och vårdpersonal inom en psykiatrisk organisation.

Storgruppshandledning

När jag på mitten av 80-talet flyttade till Sverige började jag arbeta på Fruängskliniken i Stockholm. Fruängskliniken specialiserade sig på patienter med psykos och utagerande som problemområden. Den finns närmare beskriven i Lisbet Palmgrens bok "Att vårda våldsamma patienter" (1995). Alla patienterna deltog i en ganska aktiv miljöterapi samtidigt som de också gick i individuell psykoterapi. Det individualterapeutiska arbetet med några av dessa patienter har jag beskrivit i boken "Magiska ögonblick. Psykoterapi vid psykoser" (2005).

I boken *Crossing the Borders* (1993) har jag redogjort för de känslor som personalen under en treårsperiod (1989-91) berättade att de upplevt i arbetet med patienterna. De flesta av våra patienter hade då varit mellan två och fyra år på Fruängskliniken. Under dessa år utvecklades patientgruppen mot ett allt mer aktivt deltagande i miljöterapi, och närmade sig långsamt en utslussning till ett liv utanför det psykiatriska sjukhuset. De hade då många år av psykiatrisk vård bakom sig.

Jag utgår ifrån att de känslor som personalen upplevde även speglade patientgruppens inre utveckling. De ord och uttryck som personalen år efter år använde för att beskriva sina känslor vittnade om ett vidgat känslomässigt fält, samtidigt som känslornas styrka dämpades. De blev då mer hanterbara. Detta speglar en process som var en förutsättning för att patienterna skulle kunna våga ta stegen mot ett mer vanligt liv.

Första året var känslorna få och dramatiska: rädsla, hat, ilska, avundsjuka, sorg och glädje. Andra året fanns mer nyanser: rädsla, "det magiska", förtvivlan, hopplöshet, förvirring, sorg, saknad, frustration, obehag, medlidande, glädje, hopp optimism. Tredje året var tonen ljusare: Seghet, ilska, GLÄDJE (personalen skrev det med stora bokstäver), besvikelse, otålighet, rädsla (olika typer), frustration, irritation, hopp, hopplöshet, trygghet, humor, frihet, flexibilitet, skaparglädje, stimulans till personlig växt. Längst ned på listan lade personalen till en kort kommentarer: Tjatighet, Sisyfos. Både personal och patienter befann sig då i ett läge som enklast kan beskrivas som två steg fram, ett tillbaka, tre steg fram, x antal steg tillbaka ... En av personalen hade just läst myten om den grekiska sagokungen Sisyfos. Han blev av gudarna dömd till att för alltid bära en stor sten uppför ett berg, varpå stenen ramlade ner och åter igen fick bäras upp.

För att få hjälp att förhålla oss till de många känslor och processer som uppstod i detta ganska intensiva behandlingsarbete hade vi psykoanalytiker Per Stenfelt som handledare för hela personalgruppen. Han träffade oss troget varannan vecka under nästan 10 år. Den metodik som jag där lärde mig, har blivit en modell för alla senare handledningsuppdrag där jag arbetar med grupper. Mycket kortfattat kan den beskrivas så här: En handledningsgrupp kan betraktas som en projektionsskärm med förmåga att fånga upp hela eller splittrade delar av patienten och de problem han kämpar med. Handledningen utgår ifrån att alla som deltar har viktig information om patienten. Kan deltagarna komma till tals med varandra, så kan troligen patienten också få hjälp. Detta i sig själv skapar ett öppet klimat; det är ju för patientens bästa som personalen berättar. Motsättningarna i gruppen kan på denna nivå förstås som uttryck för motsättningar inom patienten.

Denna metod har en sidoeffekt: Då personalen får hjälp att upptäcka konfliktskapande material som härrör från patienten, hjälper detta indirekt personalen att bättre hantera de konflikter som härrör från personalgruppen eller organisationen, konflikter som kanske annars skulle bli onödigt allvarliga och energikrävande.

Detta är speciellt viktigt i arbetet med patienter som agerar kraftigt eller projicerar ut inre konflikter som innehåller psykotiska eller aggressiva/självd destruktiva teman.

Per Stenfelt hänvisade ofta till Ogdens bok *Projektiv identifikation och psykoterapeutisk teknik* (1987). "Ogden, kapitel 7", sade vi, nästan som ett mantra, när det stormade riktigt ordentligt i personalgruppen på Fruängskliniken. Kapitel 7 handlade om projektiv identifikation.

Första steget i denna process är att det finns ett starkt inre tryck att projicera material, och att det hos en mottagare finns en beredskap för att ta emot. Detta första steg kan motsvaras av att en grupp bestämmer sig för att söka en handledare, eller av att gruppen tar ett beslut om att dra en viss patient i handledningen.

Andra steget består i att materialet projiceras – motsvarande de olika berättelser och beskrivningar som personalen ger av patienten och av sina känslor inför honom.

Tredje steget i processen kallas *reveri*, ett ord som ger associationer till ett drömliknande tillstånd. Denna fas motsvarar fantiserandet i handledningen, där tankar och idéer presenteras på ett fritt, flytande och till synes ganska ostrukturerat sätt.

Den projektiva identifikationsprocessens fjärde fas består i att projicerat material ges tillbaka till den/dem som projicerat det, i en för "avsändaren" mer hanterbar form. Denna fas motsvarar avslutningen av en handledningstimme, och återspeglas även i gruppens eller i enskilda medlemmars kliniska arbete efter handledningen.

Med det är ringen sluten, och patienten har en bättre möjlighet att få tillgång till material, som han tidigare inte har förmått att förhålla sig till.

Deltagarna i handledningsgrupperna berättar ofta om "magiska" förändringar hos patienten efter, eller ibland även före handledningen. Detta fenomen går att förstå, om man betraktar handledningen som del i en projektiv identifikationsprocess, och att denna process sker på många olika nivåer, både på individnivå och på gruppnivå.

På Fruängskliniken upplevde jag inte sällan att enbart vetskapen om att jag vid nästa handledningstillfälle kunde "dra" min patient gjorde att jag bättre kunde orka med svårt och tungt material, eller känna mig friare och tryggare att handla utifrån min intuition och känsla.

Fantasi och drömskhet i handledning

Efter hand som jag under 90-talet gick genom olika svenska psykoterapiutbildningar bekantade jag mig med olika teoretiker. En teoretiker som betytt mycket för mig är den italienske psykospsykoterapeuten Gaetano Benedetti. I boken "Den farliga kärleken" (1993) beskriver Benedetti en metod där han ber patienten rita en bild, varpå psykoterapeuten kopierar patientens bild och lägger till en egen del, eller gör någon liten ändring. Detta vidgar patientens mentala utrymme, erbjuder valmöjligheter, och skapar hopp, samtidigt som det uttrycker terapeutens omtanke om och intresse för patienten. Om patienten till exempel ritade en bild av en ensam, drunknande man långt ute på havet, skulle den Benedetti-inspirerade psykoterapeuten rita dit en bild av en liten båt, eller utrusta den drunknande med en flytväst. Om patienten inte vill rita någon bild kan psykoterapeuten välja att själv börja med att rita en bild som han tror kan ha en innebörd för patienten. Något liknande försöker jag att göra i handledningsgrupper när jag använder mig av mina egna fantasier och inre bilder. Om jag upplever gruppen som låst eller rädd kan jag till exempel välja att berätta om mina fantasier för att skapa liv och få igång gruppens fantiserande. Detta är speciellt effektivt om mina egna fantasier är lite konstiga eller förvånande – vilket de ofta är. Inte sällan har jag varit med om att någon efteråt sagt: "det lät inte riktigt klokt det där du sa – men det konstiga var att det inte var så dumt ändå". Av och till är det svårt att veta vad det är som hjälper – är det de kloka ord vi säger, eller är det kanske det hopp om mening och sammanhang som våra ord, drömmar och dagdrömmar är uttryck för?

Mitt vanligaste tillvägagångssätt är ändå att jag försöker fånga det gruppen förmedlar till en helhet som jag beskriver i bilder eller bildliknande termer.

Olika vägar ligger då öppna – ofta associerar gruppen vidare, och bilden kan bekräftas, vidgas, korrigeras eller förkastas. Den kan också visa sig ha en motbild som andra i handledningsgruppen först nu vägar släppa fram. Denna tidigare dolda bild kan innehålla skambelagt material. Men det är inte ovanligt att just glömt och gömt material innehåller glimtar av hopp, ett hopp som lätt kan glömmas bort i arbetet med kroniska, krävande eller splittrande patienter, patienter som ofta rör sig farligt nära gränsen för vad en personalgrupp kan orka med.

På senare tid har jag frågat mig själv varför jag icke oftare lutar mig mer tillbaka och låter gruppen själv fånga sin bild. Möjligen brister jag i tilltro till gruppens förmåga att göra detta. Som handledare har jag ju en annan distans till materialet och tror mig därför lättare uppfånga helheten. Dessutom har jag

ju mina teorier som hjälper mig att tänka och se. Och sen så tycker jag att det är roligt. Jag har nog ett visst motstånd mot att släppa denna lustfyllda uppgift ifrån mig. Jag försöker ändå fånga upp temat i utvärderingar. Jag tycker mig ha märkt att grupperna efter hand som de blir mer trygga och vana också allt mer kan ta över. Ett pålitligt tecken på att gruppen är redo för att ta mer ansvar är när de börjar tycka att jag pratar för mycket. Att kritisera handledaren kan vara ett tecken på både förtroende och mognad. På samma sätt som det ofta kan vara en fördel med aktiva terapeuter i arbetet med tidigt störda patienter, är min erfarenhet att det inom vissa gränser även kan vara en tillgång med pratglada handledare.

Det fantiserande och drömska elementet i handledningen har alltid fascinerat mig, då det ofta är just detta som gör det möjligt att vidga perspektivet. Det kan påminna lite om den upplevelse man kan få när man vaknar upp och kommer ihåg en dröm, och sedan berättar den för någon. För varje gång man berättar eller tänker igenom drömmen kan dennas innebörd bli rikare, likt en dikt.

I sökande efter ord och tankemodeller, som beskriver reveri, fantiserande och drömliknande tillstånd, hittade jag boken *Social dreaming @ work* (ed. W. Gordon Lawrence, 1998). Författarna tar här utgångspunkt i Bions tankar om att man i en grupp kan komma åt något mer och kvalitativt annorlunda än summan av det som varje enskild deltagare har möjlighet att hitta fram till själv. Boken ger också nytt liv till Bions tankar om orden såsom existerande innan vi upptäcker dem. På samma sätt kan man betrakta en dröm: Drömmen existerar innan den är drömd, i väntan på sin drömmare. W. Gordon Lawrence vidgar detta perspektiv till drömgrupper, och beskriver en metod där en grupp samlas för att dela sina drömmar utifrån tanken att drömmarna kan användas i förhållande till ett speciellt område som gruppen har enats om, och som ej är privat, utan socialt till sin karaktär. En grupp som har ett socialt tema gemensamt kallas för en social grupp. Drömmarna anses tillhöra gruppen; ett komplement till det mer traditionella synsättet att drömmarna är drömmarens privata egendom. Drömmarna innehåller kunskap som väntar på att upptäckas och utforskas av gruppen. Denna kunskap växer fram genom gruppens drömassociationer.

En handledningsgrupp kan betraktas som en social grupp i den mening Gordon Lawrence beskriver. Jag upptäckte att om jag bytte ut ordet "dröm" mot "fantasi", så blev social dreaming-modellen överförbar till grupphandledning. Fantiserandet i gruppen har mycket gemensamt med drömmande, en närhet som ju blir tydlig genom att ordet "reverier" kan beskriva denna sorts fantise-

rande. "Reveri" betyder ju just "drömskhet". Olika försök att med drömassociationerna som bakgrund beskriva eller lösa gruppens problem, motsvarar den hopsamlade delen som ofta avslutar en handledningstimme, eller fortsätter i det kliniska arbetet efter timmen. Jag har letat efter ett ord som kan beskriva denna fas i handledningsarbetet, och tycker att "vaken-drömande" kan vara ett lämpligt begrepp. Lingvistiskt innehåller detta ord en länk till den föregående "reveri"-delen, eller om man vill "drömskheten", samtidigt som ordet "vaken" leder tanken till det mera medvetna förhållningssätt, som är ett resultat av arbetet i handledningsgruppen.

Om man använder "social dreaming" som förståelsemodell, skulle det kunna se ut ungefär så här: Före handledningen har gruppen en gemensam dröm, eller kanske man hellre skall kalla det dagdröm, om patienten. Denna dröm eller dagdröm är, i linje med Bions tänkande, ännu ej "drömd", men det finns ett hopp om att den kan drömmas i gruppen. Drömmen växer fram när gruppen och handledaren tillsammans tillåter sig att drömma och dagdrömma om patienten. I bakgrunden finns patienten, och det inom honom eller henne som troligen både hoppas och fruktar att bli drömt. I att på detta sätt drömmas och ses av en grupp ligger möjlighet till liv och förändring, och även möjligheten att sörja över det i livet som ej blev som man drömt om.

När jag letade efter en klinisk illustration, upptäckte jag att det var svårt att hitta material som hade direkt anknytning till ett patientfall, eller att konstruera ett tänkt fall. Ofta glömmer jag materialet efteråt, det flyter på något sätt vidare, tillbaka dit det kom ifrån. Jag kan minnas dramatiska händelser och ögonblick, men det är svårt att rekonstruera en hel process, liksom det kan vara svårt att rekonstruera en hel drömsekvens. Troligen spelar även tystnadsplikten en roll, mitt "glömmande" efteråt är kanske ett omedvetet sätt att bevaka den. Jag skyddar även mig själv från att överväldigas av intryck, liksom glömmandet av natens drömmar kan vara ett skydd som hjälper oss att vara i dagens vakna liv.

Men jag hittade ändå ett exempel som jag hoppas kan illustrera fantasins roll i handledningen. I detta fall handlar det mest om mina egna fantasier, som jag känner mig ganska fri att berätta om. Dessutom har den personalgrupp som detta handlar om tidigare gett mig tillstånd att använda materialet.

Hela havet stormar

På mitten av 90-talet omorganiserades psykiatrien i Stockholm, samtidigt som stora ekonomiska nedskärningar genomfördes. Nedskärningarna drabbade inte minst specialklinker. En högt uppsatt politiker uttalade med förtjusning

att hela havet stormade. "Och jag tycker om att det stormar!", lade hon till i optimistisk ton när hon intervjuades av ängslig vårdpersonal. Dessförinnan rådde under en period en så kallad köp-sälj-ideologi. En specialklinik som Fruängskliniken kunde t ex sälja en handledare till en annan klinik inom offentlig vård och ta betalningen för detta in på sin egen budget. Själv blev jag i detta läge "såld" som handledare till den aktuella behandlingsenheten. Om Fruängskliniken lades ned försvann förutsättningarna för denna konstruktion.

Vid mitt första möte med personalgruppen på den aktuella behandlingsenheten fanns bara en ledig stol kvar i rummet när jag kom in; en liten bräcklig stol som stod i ett hörn närmast utgångsdörren. Jag kom ihåg att här i Sverige säger man att man "åker in på ett hörn" när man nått o jämt får komma in. Jag fick genast en fantasi om att det med stolen var viktigt, och satte mig på den trots att några undrade om jag inte tyckte att platsen var lite undanskymd, och andra erbjöd att flytta på sig. Jag måste erkänna att stolens placering krockade ganska rejält med mina dagdrömmar om att bli mottagen som en efterlängtdad och beundrad handledare. Men jag upptäckte att just från mitt hörn kunde jag ha ögonkontakt med alla i gruppen, så jag sade att detta hörn skulle vara mitt. Jag handlade utifrån en stark känsla av att frågan om platsen var viktig; att inte putta undan någon annan som redan satt i rummet.

Efter 2 år uppstod en kris, när rykten började sprida sig att Fruängskliniken kanske skulle läggas ned. När jag kom till min handledningsgrupp var min stol för första gången upptagen, och jag satte mig på den andra och enda lediga stolen i rummet – också denna i ett hörn, men längre in i rummet. Trots skämtsamma och vänliga kommentarer om stolen, kände jag mig ganska allvarstygnd, och det enda jag svarade var att även denna stol stod i ett hörn och erbjöd god översikt. Den fantasi – eller snarare mardröm – som flög genom mitt huvud var att handledningen skulle avbrytas snabbt och utan pardon.

Efteråt tänkte jag igenom situationen och hur jag skulle förhålla mig om Fruängskliniken verkligen blev nedlagd. Jag konstruerade en konkret plan som skulle kunna säkerställa vårt handledningskontrakt även om de förändringens stormvindar som just då rådde inom psykiatrin skulle hota den nuvarande ordningen. När precis samma sak med stolen upprepade sig vid nästa handledningstillfälle, tog jag upp situationen kring min framtida anställning. Jag berättade, som sant var, att jag först känt mig lätt provocerad över att min stol i denna för mig så osäkra situation var tagen av någon annan, men att jag också lagt märke till att de placerat mig längre in i rummet, långt ifrån utgångsdörren, och att detta fick mig att tänka att de nog önskade behålla mig ett tag

till. Jag förklarade också hur jag tänkt säkra möjligheten att fullfölja vårt handledningskontrakt även i framtiden.

Vid det sista mötet med gruppen, när vi flera år senare i god ordning avslutade handledningen, återkom temat med stolen, i alla fall i min fantasi. Vi avslutade med en informell sammanfattning av vårt arbete tillsammans. Jag minns min förvåning när någon berättade att gruppen haft tre kortvariga kontrakt med olika handledare innan jag kom. "Tänk att du skulle stanna kvar i så många år, det hade vi inte trott", sade någon. "Vi puttade i alla fall inte ut dig", var en annan kommentar.

Konstigt nog är detta allt jag minns av utvärderingen, och min fantasi är att detta väl var det centrala temat ... att stanna kvar. För de psykotiska patienter, som denna behandlingsenhet specialiserade sig på, handlade det om att stanna kvar i en annan verklighet än psykosens. Även för behandlingsenheten handlade det om att stanna kvar – i en vård som upprepade gånger skakades av olika omorganiseringar.

Slutet får bli som i barndomens sagor: "och har vi inte hört något annat, så finns de väl fortfarande kvar".

Själv överlevde jag stormen och har sedan 13 år tillbaka arbetat som psykoterapeut inom den offentliga psykiatrin i Stockholm. Samtidigt skapade jag ett litet eget företag, där jag på deltid kunde forstsätta som handledare i egen regi. Men i huvudsak är jag anställd på psykoterapienheten, Stockholm Södra. Psykoterapienheten är en specialenhet som förutom att ansvara för psykoterapi också erbjuder handledning till övriga enheter inom hela organisationen. De olika handledningsformer som vi under åren utvecklat finns beskrivna i artikeln "Sitter vi alla i samma båt?Handledning och konsultation inom den egna organisationen" (Lövgren och Sitter Randén, 2001).

Storgruppshandledning vid kriser

Regelbunden handledning i miljöterapi ingick från starten inte i psykoterapienhetens uppdrag. Miljöterapi i traditionell mening fanns dessutom knappast kvar inom den offentliga psykiatrin, eftersom behandlingen numera i huvudsak var inriktad på öppenvård. Slutenvård, eller härbärgering som det numera också kallas, används mer som ett hållande inslag, oftast vid kris. Psykoterapienheten erbjöd enstaka konsultationer när låsta eller svåröverskådliga lägen bildades kring enstaka patienter. För mig blev det utifrån intresse såväl som tidigare erfarenhet naturligt att ta på mig denna typ uppdrag. Vanligast förekom de svåraste och mest dramatiska läsningarna vid

arbete med självdestruktiva eller utagerande patienter med personlighetsstörningar och/eller en psykosnära problematik. Ofta var dessa patienter även unga, och väckte starka känslor hos personalen. De förmådde på gott och ont att engagera en hel mottagning i sin problematik. Mottagningarna upptäckte ganska snabbt att denna form av handledning kunde vara användbar, och sa själva till när behoven fanns. Man försökte lägga handledningen lite framåt i tiden, så att mottagningens ledning hann informera sin personal och rent praktiskt planera så att så många som möjligt kunde vara med. Personalen upptäckte att enbart vetskapen om att handledning kom att finnas inom överskådlig tid, minskade stressen, och bidrog till ett lite friare och tryggare förhållningssätt. Ofta märkte patienten denna subtila ändring i behandlingsklimatet, och kunde tydligare visa både sina problem och även sina resurser.

Vid några tillfällen användes handledningen i situationer där en patient så dramatiskt hotat eller skadat sig själv eller personalen, att patienten inte fanns kvar på mottagningen. I denna situation befann sig personalen i en akut kris, och det var då en fördel om handledning kunde komma till stånd med kort varsel. Syftet med handledningen blir även här att lyfta fram relationen mellan patienten och personalgruppen, och hjälpa personalgruppen att återerövra sin förmåga att tänka, känna och arbeta. Strukturen i detta krisarbete har mycket gemensamt med de olika stadierna i en debriefing-situation: Först är det viktigt att berättelsen om det inträffade får tillräckligt med utrymme. Nästa steg blir sedan att prata om de känslor som finns i personalgruppen. Tredje steget blir mer som i en vanlig handlednings-situation. Först då får patientens historia och kris ett utrymme, liksom relationen mellan patient och personal. Personalen erbjuds möjlighet att undersöka det som hänt utifrån perspektivet att ta tillvara det inträffade som en erfarenhet att lära av. Detta kan till exempel vara att skydda sig själva bättre i en liknande framtida situation, eller att fantisera kring framtida konfrontationer med samma patient eller andra patienter med liknande problematik. Erfarenhetsmässigt finns ofta en risk att traumatiska händelser upprepas, och kriser inom en psykiatrisk organisation är inget undantag. Tanken är att handledning i krissituationer skall kunna förebygga onödiga upprepningar av traumat. Det är viktigt att poängtera att storgruppshandledning inte är att betrakta som någon ersättning för den kris-hjälp och debriefing som personalgrupper för egen del alltid bör ha tillgång till vid traumatiska händelser.

En naturlig konsekvens av krishandledningen blev att personalen upptäckte storgruppshandlingens generella behandlingsmässiga potentiell. Också från

administrativt håll kom tanken om att en mer regelbunden handledning skulle kunna vara till stöd och avlastning för personalen i det dagliga arbetet samtidigt som dramatiska krishändelser troligen i viss mån kunde förebyggas.

Handledning i psykiatriskt behandlingsarbete

Mina senaste handledningsuppdrag bestått av fyra personalgrupper som utgör den miljöterapeutiska personalen inom två av de psykiatriska mottagningar som erbjuder integrerad sluten- och öppenvård inom Södra Stockholms psykiatri, de så kallade "Socialpsykiatriska enheterna". Till dessa enheter kommer patienter som antas ha behov av omfattande psykiatrisk öppenvård med möjlighet till hembesök eller heldygnsvård. Förutom att ge individuell stöd och hjälp kan personalen samarbeta med patientens "nätverk" (anhöriga, familj, vänner och arbetsgivare samt övriga hjälpinstanser i samhället). I tillägg till traditionell personal inom psykiatrin, så som läkare och sjuksköterska, har varje patient en behandlingsansvarig som tillsammans med en eller flera kontaktpersoner utgör den grupp behandlare som i praktiken står närmast patienten. Patienter som ofta behöver ringa akut eller använda heldygnsvården kommer i praktiken i kontakt med de flesta av personalen.

Miljöterapi har i detta sammanhang en annan innebörd än den traditionella, där ordet främst används för att beskriva ett systematiskt terapeutiskt förhållningssätt inom en för syftet planerad behandlingsmiljö. När jag fortfarande använder ordet miljöterapi är det för att betona att de handlingar som personalen gör utöver att ha en konkret karaktär ofta har en underliggande terapeutisk dimension. Jag anser att det miljöterapeutiska landskap som utgör ramen för behandlingsarbetet är den omgivning som patienten just nu befinner sig i, och att den psykiatriska organisationen är en viktig del av denna omgivning. Varje relation och möte som uppstår mellan patient och behandlare erbjuder nya erfarenheter, som båda parter kan ta med sig vidare. I handledningen finns utrymme att tala om och undersöka dessa erfarenheter, vilka dessutom ofta visat vara överförbara på andra patienter med liknande problem.

Arbetet med personalgrupper som hela tiden måste ta hand om kriser är det möjligas konst. I dagens hårt pressade svenska psykiatri kan det vara svårt att skydda tider som är avsatta till reflexion och eftertanke. Det faktum att jag dessutom arbetar som intern handledare kan bidra till att tiderna blir extra svåra att skydda, då kostnaderna för handledningen inte tydliggörs. Helst skulle all personal som patienten möter vara med, även läkare och andra spe-

cialistgrupper. Men i praktiken är många specialister så upptagna och belastade med administrativa uppdrag att de tyvärr inte alltid prioriterar handledning, och miljöpersonalen fastnar av och till i akuta kriser. Jag har därför valt att arbeta med de personer som för stunden kommer. Jag uppmanar dem att ta med till behandlingskonferenser och andra motsvarande fora de tankar och idéer om patienten som växer fram under handledningen. I övrigt har gruppen tystnadsplikt, liksom jag själv. Jag har försökt att på olika sätt kompensera för de närvaroproblem som internhandledning kan föra med sig. Att det uppstår en länk av förtroende mellan mig och personalen blir extra viktigt. Som förutsättning för att ta på mig denna typ av handledningsuppdrag har jag därför satt som villkor att personalen först har en provtermin och därefter bestämmer om de vill fortsätta. I övrigt har vi som vanligt en termins uppsägningstid – inte minst för att förhindra att handledningen avbryts i ett krisläge. Jag för dessutom närvarostatistik på gruppnivå – det vill säga att jag varje gång skriver upp hur många som deltagit men inte vilka individer. Blir deltagandet oroväckande lågt tar jag upp det både med gruppen och med ledningen för enheten. Statistiken kan användas för olika ändamål. Den kan hjälpa trogna handledningsdeltagare att sätta press på kamrater som prioriterar andra sysslor framför de gemensamma angelägenheter som handledningen alltid representerar. Statistiken kan också vittna om splittring och konflikter inom personalgruppen, eller bristande förtroende för handledaren. Men den kan också vara en spegel som reflekterar perioder av extra hög stressnivå i personalgruppen.

Nya förändringsvindar

Just nu pågår omfattande förändringar inom vård och omsorg, och psykiatrin är inget undantag. Förändringar i form av ökande privatisering planeras på det yttre, organisatoriska planet. Även på det inre, behandlingsmässiga området sker en snabb utveckling som för psykiatrins del tar sig uttryck i nya, detaljerade vårdprogram för olika diagnosgrupper. Innehållsmässigt får medicineringen stort utrymme i vårdprogrammen, medan psykologiska behandlingsformer oftare än förut betraktas som stödjande insatser. Tempot i de förändringar som just nu pågår är snabbare än vad vi tidigare varit med om. Ekonomiska sanktioner hotar om vårdprogrammen och de medföljande "produktionsmåtten" inte följs. Detta för med sig en ökande dokumentationsbörda för personalen, samtidigt som risk finns att den unika människan som döljer sig bakom varje psykiskt sammanbrott reduceras till en diagnos. Hoppfullt är dock att allt fler röster bland psykiatrins fotfolk och kliniker talar om det som de flesta

praktiker redan vet, nämligen att de patienter som i dag söker psykiatrin i mycket hög grad har mer sammansatta diagnoser än vad vårdprogrammen förutsätter. En människa i akut psykisk nöd kan dessutom uppvisa en symtombild som just på grund av själva krisen kan uppfattas som mycket dramatisk. Själva det psykiska genombrottet kan i sig väcka patientens skräck för att fastna i galenskapen. Det finns därför stor anledning till att stanna upp och tänka. Det allt överskuggande temat i handledning har på senare tid blivit just detta, att stanna upp. Storgruppshandledning kan aldrig belysa patientens hela livssituation, men den kan ge en rikare bild av den person som vi har framför oss, och väcka vår nyfikenhet och vårt intresse. Det händer att jag efter en handledning får höra att patienten blivit mer "levande". För mig är detta det finaste en handledare kan få höra.

Litteratur

- Benedetti G. (1993): *Den farliga kärleken*. Dualis förlag, Ludvika.
- Lawrence, G. W. Ed. (1998): *Social dreaming @ work*. Karnac Books, London.
- Lövgren R. & Sitter Randén H. (2001): Sitter vi alla i samma båt? Handledning och konsultation inom den egna organisationen. *Psykisk hälsa* 3:2001, Svenska föreningen för psykisk hälsa, Stockholm.
- Ogden, T. (1987): *Projektiv identifikation och psykoterapeutisk teknik*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Palmgren L. (1995): *Att vårda våldsamma patienter*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Sitter Randén H. (1993): Developing together – interchange and mutual growth in staff and patient groups in a long-term ward for psychotic patients. I *Crossing the Borders*, ed. Jens Bolvig Hansen (s.104-117). Dualis, Ludvika.
- Sitter Randén H. (2005): *Magiska ögonblick. Psykoterapi vid psykoser*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Winnicott, D.W. (1971/1988): *Playing and Reality*. Penguin Books, London.

Abstract

Hanna Sitter Randén: On the Wings of Fantasy in a Landscape of Reality
A staff group in a psychiatric setting may be interpreted as a screen allowing the patient to project a picture of himself or parts of himself. In the supervisory sessions the aim is to provide a space that facilitates the grasping of and fantasising about various bits of this projected puzzle. These fantasies may, for example, include thoughts about the emotional and developmental history of the patient, as well as ideas about possible future interventions and treatment. Even I as a supervisor may choose to take an active part, thus allowing for integration of both theoretical and practical pedagogical elements. Group participants often report "magical" changes in the patient after, and even sometimes before such sessions. These phenomena may be understood if the supervision

is regarded as a type of projective identification process, the core of which being the reverie which takes place within the sessions. This method is particularly applicable with patients who tend to project or act out aggressive, self-destructive or psychotic themes, thus sometimes becoming a threat not only to themselves but also to the psychiatric organisation as such. Due to frequent reorganisation, increasing competition and profit-oriented administration to-day's psychiatric staff groups are particularly vulnerable. As a sideeffect the supervision helps to separate the patients themes from organisational issues, and thus may prevent destructive impasses. In times of stress even supervision is threatened. The supervisor may find herself faced with new and challenging situations, some of which are discussed in this article.

Keywords: Groupsupervision, projectionscreen, psychiatric staff groups conflictmanagement

Boganmeldelse

Spædbarnspsykologi

Psyke og logos. Nr. 2, 2008. Årgang 29

Dansk psykologisk Forlag

Matrix, 2010; 1; 94-96

Anmeldt av Nils Lid

Boken er en antologi på vel 350 sider og med 18 artikler. Det som preger denne boken er først og fremst hvor forskjelligartet de ulike bidragene er. Det er i hovedsak forskningsartikler, men også en del mer teoretiske tilnærminger. Det gir en god oversikt over hva som beveger seg i dette feltet, med omtale og referanse til en stor mengde av det som er blitt publisert om spebarn og småbarn. Det er forsøkt begrenset til barn fra 0 til 3 år.

Som objekt for empirisk forskning, med en voldsom utvikling de siste 40 år, er spebarnet skrevet inn i en ny diskurs. Dette reflekterer samtidig psykologifagets utvikling de siste tiår. Med nye forskningsdesign og utvikling av metoder har den positivistiske utviklingspsyko-

logien fått vind i seilene. Den eldre kliniske psykologien og barneanalysen har kommet mer i bakgrunnen i det akademiske miljøet. Det gjenspeiler seg i at den emosjonelle utvikling og utvikling av lek og symbolisering har liten plass i antologien.

Antologien starter likevel med to psykoanalytiske artikler, som på mange måter veier opp et fragmentert empirisk bilde av spebarnet og småbarnet. Simo Køppe søker en enhetlig forståelse i det som han kaller selvet selv. Her diskuteres den tidligste selvutvikling. Dette følges opp av en kritisk diskusjon av empirisk spebarnsforskning, skrevet av Katrine Zeuthen, Signe Holm Pedersen og Judy Gammelgaard. Det argumenteres for at psykoanalysen

Nils Lid, privatpraktiserende psykolog og avtalespesialist i klinisk psykologi HV. , Bergen Psykoterapi Senter, Email: nilslid@hotmail.com

må betvile at positivistisk forskning kan gi økt viten om det indre psykiske liv, og at tilknytningsteori og mentaliseringsteorier har begrensninger når det gjelder å utforske barnets psykiske virkelighet. Dette er et viktig bidrag til psykoanalytisk metapsykologi.

Vanessa Ragans presenterer en intensjonsbasert teori om motorikk, særlig med utgangspunkt i Merleau-Pontys fenomenologiske filosofi. Christian Gerlach skriver om hjernens utvikling i spebarnsalderen, med utgangspunkt i nyere skanningsteknikker. Deretter følger artikler om metoder for å kartlegge den tidligste kognitive og sosiale utvikling. Peter Krøjgaard og Osman S. Kingo diskuterer overveielser ved bruk av computerdisplays og eye trackere. Hanne Cecilie Braarud og Kjell Morten Stormark presenterer Double Video eksperiment for å undersøke kommunikasjon mellom mødre og spebarn.

Det er 4 artikler om tidlig språkutvikling. Dorte Bleses, Werner Vach og Sonja Wehberg har undersøkt sosioøkonomiske forskjeller i tidlig språktilegnelse. Ocke-Schwen Bohn tar for seg forskning om persepsjon av språklyder hos spebarn. Tove Gerholm har forsket i hvordan språket hos småbarn utvikler seg i samspill med de språklige omgivelser. Kristine Jensen de Lopez har undersøkt hvordan gester og

ord utvikles parallelt innenfor to ulike kulturer, og hvordan de kulturelle forskjellene slår ut.

Klinisk psykologi er representert med en oversiktsartikkel, en epidemiologisk undersøkelse, og en artikkel som drøfter ulike tester. Mette Skovgaard Væver presenterer et utviklingspsykopatologisk perspektiv, der hun viser hvordan en psykodynamisk forståelse er blitt avløst av en mer forskningsbasert modell som fokuserer på interaksjonen mellom arv og miljø, gjensidigheten mellom individ og omsorgsgiver, i et tidsperspektiv. Susanne Landorph og Anne Mette Skovgaard har gjort en epidemiologisk studie av psykiske problemer hos spebarn og småbarn. Problemerne er vurdert ut fra to ulike diagnostiske klassifikasjonssystemer. Marie Gammeltoft og Susanne Landorph presenterer ulike spebarnstester og drøfter deres relevans og anvendelighet.

Familieperspektivet blir løftet fram på ulike måter i to bidrag. Svend Aage Madsen skriver om spebarnet i farens verden. Dette bygger på intervjuer med nybakte fedre, og har som siktemål å få fram den særegne dynamikk i far-spebarnsrelasjonen. Det er et spesielt fokus på det som kalles fødselsdepresjoner hos menn. Barbara Hoff Esbjørn har undersøkt opplevelser og problemer hos foreldre med prenatale

barn. Det gjelder barn som er født ekstremt tidlig, dvs før 28 svangerskapsuger.

Boken avslutter med mer spesifikke kliniske temaer. Anegen Trilingsgaard har en gjennomgang av forskning om hvordan autisme kan oppdages i første leveår. Jesper Dammeyer tar opp de utviklingsproblemer som døvblinde har, sett i lys av nyere spebarnspsykologi. Antologien avslutter med en artikkel av Hanne Munck, Anne Blom Corlin og Inger Poulsen Dutton om tidlig intervensjon i spebarnsfamilier, og presenterer en bredspektret tilnæringsmåte. Intervensjonene bygger på erfaringer som er gjort gjennom de siste 20 år.

Boken viser tydelig at Danmark ligger langt framme internasjonalt når det gjelder spebarnspsykologi. Bortsett fra et bidrag fra Sverige og et fra Norge er alle artiklene skrevet av danske forskere og behandlere. Samlet gir det et godt bilde av hva som rører seg i det akademiske fagfeltet, og hver for seg vil de ulike artiklene gi en god innføring i ulike temaer.

Det vil alltid være et spenningsfelt mellom teori og praksis innenfor psykologien, særlig gjelder dette adferdsbaserte teorier og hvordan de forsøkes anvendt. Som behandler står man hver dag i dette spenningsfeltet. Det kliniske møtet med det enkelte barn, det enkelte fami-

liemedlem, eller den enkelte familie vil alltid være unikt. Den positivistiske forskningstradisjon kan hjelpe oss å få fokus på enkle problemstillinger og standardisere prosedyrer for å vurdere og håndtere dette.

Det en slik antologi viser, er hvor fragmentert bilde vi får av det lille barnet i Universitetets univers. De psykiske fakulteter som det mentale ble delt opp i gjennom tidligere hundreår, blir ytterligere pulverisert. Skjemaene og prosedyrene som mennesker i nød blir møtt med, i stadig økende grad, er et grelt uttrykk for det. Det kreves en sterk indre samling hos den enkelte behandler for å klare å forholde seg til det unike og beholde respekten for det subjektive. Dette krever samtidig detaljert kunnskap og kritisk reflekterende distanse.

Mye av den spesialiserte kunnskap, slik den presenteres i antologien, er i seg selv interessant. Fra et klinisk ståsted vil det kritiske punkt dreie seg om hvordan kunnskap integreres. Det er derfor, etter min mening, bra at redaksjonen har tatt med de to psykoanalytiske bidragene. Det samme gjelder den siste artikkelen som tar på alvor at det er en gjensidighet i samhandlingen mellom behandlere og klienter, og viser at behandlingsbehov ikke uten videre lar seg redusere til diagnoser og epidemiologi.

Interpersonel psykoterapi – praksisvejledning

Myrna M. Weissman, John C. Markowitz & Gerald L. Klerman
Oversatt av Dorte Herholdt Silver,
Dansk psykologisk Forlag

Matrix, 2010; 1, 97-98

Anmeldt af Per Anders Øien

Interpersonlig psykoterapi – IPT – er i løpet av de siste 30 år befestet som en av de psykoterapiformer som ofte refereres til i blant annet terapiforskning, og etter anmelders mening er det en nødvendighet for psykiatere og psykologer å ha kjennskap til metoden. I forordet til boken henvender man seg til ‘travle praktikere, som gerne vil lære en evidensbasert form for psykoterapi... men som ikke har tid til at læse en mer detaljeret manual eller gjennomføre et kursus’. En edel intensjon, og samtidig et vidløftig prosjekt. Boka er på 289 sider, delt i fire kapitler som omfatter en innføring i metoden, et kapittel spesifikt om behandling av stemningslidelser, ett om bl a alkohol/rus, spiseforstyrrelser og angstlidelser, og et sluttkapitel med noen refleksjoner

om flerkulturelle perspektiver og om anvendbarhet i forhold til terapeutisk arbeid i utviklingsland.

Forfatterne er alle tre svært erfarne klinikere, til dels også forskere. Anmelder har hatt gleden av å møte to av dem og fått delta på kurs og praktisk innføring i metoden. Språket er lettlest og stadige sitater fra terapieksempler fører til høy grad av gjenkjennelighet og til en opplevelse av sunn fornuft satt i system. Det som antakelig vil virke mest fremmedartet er IPTs oppdeling i fire ‘problemområder’: sorg, rollekonflikt, rolleovergang og interpersonlige mangler (deficit på engelsk). Men egen erfaring er at systematisk arbeid med dette i kombinasjon med stadig psykoedukasjon gir utbytte for pasientene. Metoden har gjennom sin struktur flere fel-

Per Anders Øien, Lege, spesialist i psykiatri, overlege Psykiatrisk Avdeling, Sykehuset Buskerud HF, Lier. E-post: psyk.avd@sb-hf.no

lestrekk med CBT – som den ofte sammenliknes med i forskningsarbeider – og da Modum Bad for noen år siden initierte et prosjekt for å randomisere pasienter med sosial fobi til hver av disse to modellene, var det personalets erfaring at det var flere likheter enn forskjeller. De viktigste forskjellene, som boka på en instruktiv måte beskriver, er det stadige fokus på betydningen av de relasjonelle aspektene ved den psykiske lidelse.

Min antakelse er at boka vil treffe sin målgruppe på en god måte og

gi en forståelig og relevant beskrivelse av metoden. Det vil bli spennende å se hvor gjennomførbar modellen vil oppleves i en klinisk hverdag. Slik psykiatrien i Norge utvikler seg, vil det nok særlig på DPS-nivå være rammebetingelser som kan brukes til å anvende behandlingsformen for egnede pasienter, så vel individuelt som i grupper, og for personale som kan finne det meningsfylt å gå inn i et slikt arbeid, vil de ha mye å hente gjennom denne boka.

Terapifortællinger. Narrativ terapi i praksis

Anette Holmgren
Dansk psykologisk Forlag

Matrix, 2010; 1, 98-101

Anmeldt af Torben Bæk Klein

Bogen udkom i 2008 og er skrevet med baggrund i forfatterens ønske om at formulere, hvordan klienters fortællinger, som de er blevet udformet i hendes terapier, har levet videre i hendes eget liv. Taknemmelighed over for klienterne nævnes i

denne forbindelse som noget centralt for forfatteren.

Læseren forvirres i starten, idet bogen indledes med et forord, som først senere viser sig at være forfattet af en tidligere klient, som forfatteren stadig har kontakt med. For-

Torben Bæk Klein, Cand. Psych., specialist i psykoterapi og gruppeanalytiker, Psykiatrien i Region Syddanmark, Almenpsykiatrisk afdeling Odense(universitetsfunktion), Psykoterapeutisk Afsnit.

ordet er skrevet med fagbegreber som "det terapeutiske rum" og "narrativ terapi", hvor man i starten kan få det indtryk, at det er terapeuten/forfatteren selv, som udtaler sig. Forordet følges op af tre korte klientfortællinger, og først på side 17, efter 10 siders læsning, fremgår det, at det nu er bogens forfatter, som direkte udtaler sig. Man savner som læser at blive guidet i starten af bogen, hvor klienter sættes i centrum på bekostning af læseren.

Bogens kapitler, 8 i alt, er bygget op omkring terapifortællinger med klienter, undtagen kapitel 1, som er en generel indføring i narrativ teori og metode. I kapitel 8 er "klienten" forfatteren selv, hvor forfatteren, med udgangspunkt i egne erfaringer med at indgå i terapi, begrundet sit valg af den narrative metode i udøvelsen af sin profession som terapeut.

Kapitlerne 1 til 7 indeholder personligt udvalgte cases, begreber og metoder. Forfatteren viser med sit personlige bidrag, hvordan narrativ terapi kan forstås og praktiseres. I casene behandler hun skam, viser hvad eksternalisering går ud på, omtaler og problematiserer en psykodynamisk forståelse af modstand til forskel fra en narrativ forståelse af fænomenet. Det vises, hvordan narrative fortællinger kan blive mere "kødfulde", ved at positive

konklusioner fremhæves og "tyknes". Det illustreres via den narrative forståelsesramme, hvordan det, psykodynamikere kalder "gentagelsestvang", gør, at nye identitetsoplevelser skal gentages handlemæssigt og påpeges og uddybes, for at en ny identitetsforståelse, "positive identitetskonklusioner", kan opnås. Endelig behandles normer og magt som institutionaliseringer, som anføres at kunne være medvirkende til at fastholde en person med psykiske problemer i en sygerolle.

Teori og metode anvendes i forhold til klient-materialet på en levende måde; hvor teori og metode anvendes pragmatisk. Det vises igennem kapitlerne via mange forskellige teoretiske og metodiske indslag, hvordan den narrative terapi kan udfolde sig. Det formidles i bogen tydeligt og levende, hvad narrativ terapi går ud på, at virkeligheden ikke er virkeligheden, men en fortolkning af virkeligheden. Hvor virkeligheden bæres oppe af fortællinger, og hvor foretrukne fortællinger skaber en skabelon for, hvordan virkeligheden ses og tolkes af det enkelte menneske og således danner en skabelon for menneskets individuelle identitet. Det fremgår, at den narrative metode går ud på at hjælpe klienten med at se sig selv og verden på alternative måder til egne negative konklusioner.

sioner ved at blive gjort opmærksom på alternative fortællinger og forståelser af bl.a. egen identitet.

En væsentlig pointe er det, at fx negative "identitets-konklusioner" altid må ses i forbindelse med handlinger og i sammenhæng med konteksten, fx det norm-pres og den magt, som samfundet kan repræsentere. Det etablerede behandlings-system, fx den etablerede psykiatri, ses i den forbindelse som potentielt normdannende på en uheldig måde, ved fx at definere psykiske lidelser via diagnoser. Dette står ifølge forfatteren ofte i vejen for alternative forståelser og opløsninger af problemer.

Terapeuten skriver om sig selv som klient i kapitel 8 og beskriver bl.a. sine egne erfaringer med at indgå i analytisk terapi. Forfatteren beskriver eksempelvis en konkret terapioplevelse, fra dengang hun var studerende, hvor hendes terapeut lavede en overføringstolkning, der uventet for forfatteren forbandt terapeuten med forfatterens far. Forfatteren definerer denne overføringstolkning som magtmisbrug fra terapeutens side. At kalde interventionen for magtmisbrug vurderer jeg kan opfattes som forfatterens personligt farvede fortolkning af terapeutens intervention, idet hun som klient ikke følte sig mødt og forstået via interventionen. En mere neutral kommentar til tera-

peutens tolkning kunne være, at den fx var "dårligt timet". Eksemplet forkludres endvidere af en sammenblanding af begreber, hvor forfatteren fejlagtigt benævner en "overføringsfortolkning" som "projektiv identifikation".

Forfatteren bruger bl.a. sin tidligere erfaring med analytisk terapi, til at begrunde sit senere personlige valg af den narrative metode, og kapitlet som helhed er en åbenhjertig beretning, hvor det personlige og metodiske syntetiseres.

Forfatterens negative erfaring med analytisk terapi kommer implicit til at udtrykke en devaluering af en anden metode og en modsvarende idealisering af egen metode, den narrative tilgang. I bogen som et hele fremhæves potentialerne i den narrative metode, men der savnes en generel verbalisering omkring, hvilke problemfelter og klienttyper metoden især er velegnet til, og eksempler på problemfelter og klienttyper, hvor metoden er mindre egnet.

Som forfatteren anfører, er bogen et kig ind i terapirummet, og dette lever bogen til fulde op til. I forhold til målgruppen forsøger bogen at spænde vidt. Det anføres, at bogen med fordel kan læses af studerende og terapeuter med interesse for narrativ terapi, men at bogen også kan have interesse for mennesker som ønsker at forstå, hvordan negative

fortællinger kan påvirke et menneskes liv.

Jeg skønner ikke, at lægfolk kan have glæde af bogen, dertil er der for mange faglige begreber og teoretiske betragtninger. Fagfolk vil kunne have glæde af bogen, idet den via de mange fine eksempler giver en god indføring i, hvordan narrativ teori og metode kan fungere. Især mindre erfarne narrativt-orienterede psykoterapeuter kan have glæde af bogen, der viser, hvordan den erfarne psykoterapeut/forfatteren arbejder. Ikke-narrative terapeuter, som undertegnede, kan have glæde af bogen, fx som et led i et eklektisk supplement til andre terapiretninger. Fx finder undertegnede

det vigtigt i al psykoterapi, at man beskæftiger sig med "det hele menneske" og ikke kun med symptomer og symptomændringer. Dette kan den narrative terapi og denne bog inspirere til.

Konkluderende kan bogen især anbefales til mindre erfarne psykoterapeuter med interesse i den narrative metode og til psykoterapeuter fra forskellige andre metodiske retninger, som ønsker en indføring i tankegange og metoder indenfor narrativ terapi.

Bogen er skrevet med så meget glød, åbenhed og engagement, at den bestemt er inspirerende og læseværdig.